

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**KOMENTOVANÝ PŘEKLAD PRÓZY SOUČASNÉHO
RUSKÉHO AUTORA**

**ANNOTATED TRANSLATION OF THE PROSE OF A
CONTEMPORARY RUSSIAN AUTHOR**

VYPRACOVALA: Bc. GABRIELA ŘIMÁKOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE: doc. PhDr. ZDEŇKA VYCHODILOVÁ, CSc.

2022

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci 27. 4. 2022

podpis

Děkuji doc. PhDr. Zdeňce Vychodilové, CSc., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

podpis

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 NARINE ABGARJANOVÁ	7
2 ЛЮДИ,КОТОРЫЕ ВСЕГДА СО МНОЙ	8
3 ЛИТРЕС	11
4 VLASTNÍ PŘEKLAD.....	12
5 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU	38
5.1 PŘEKLAD NÁZVU DÍLA.....	38
5.2 PŘEKLAD VLASTNÍCH JMEN	39
5.2.1 Překlad antroponym.....	40
5.2.2 Překlad zoonym	42
5.2.3 Překlad toponym.....	43
5.3 PŘEKLAD REÁLÍÍ	44
5.4 PŘEKLAD VULGARISMŮ.....	48
5.5 PŘEKLAD CITOSLOVCÍ.....	49
5.6 PŘEKLAD FRAZEOLOGISMŮ	50
5.7 PŘEKLAD DEMINUTIV.....	52
ZÁVĚR.....	53
РЕЗЮМЕ.....	55
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	63
SEZNAM PŘÍLOH	68
PŘÍLOHY	69
PŘÍLOHA 1: ORIGINÁLNÍ TEXT PŘEKLÁDANÝCH KAPITOL	69
PŘÍLOHA 2: TITULNÍ STRANA KNIHY	117
ANOTACE	118
ANNOTATION.....	119

ÚVOD

Umění překladu je součástí naší společnosti již několik staletí. Díky překládání si lidé mohou přečíst zahraniční knihy nebo časopisy, zhlédnout zahraniční filmy a dokumenty. Překlad v současnosti najdeme téměř ve všech sférách lidského působení a je tedy neoddělitelnou součástí našich životů.

Existuje několik druhů překladu a my jsme si pro naši práci zvolili překlad uměleckého textu, konkrétněji překlad prózy současného ruského autora. V současné době není v naší společnosti ruská literatura nijak zvlášť populární. Jedná se o problém, který je u mnoha lidí zakořeněný z minulé doby a kvůli současnému válečnému konfliktu bude velmi těžké tento postoj změnit. Z toho důvodu jsme se rozhodli v naší diplomové práci věnovat překladu současné ruské prózy, abychom českému čtenáři ukázali, že současná ruská umělecká literatura je v mnohém zajímavá a čtivá a může být pro čtenáře v jistém ohledu přínosná.

Pro překlad jsme si vybrali knihu *Lidé, kteří jsou stále se mnou* (*Люди, которые всегда со мной*), jejíž autorkou je současná ruská spisovatelka Narine Abgarjanová. Její knihy jsou v ruském prostředí velmi populární. Před výběrem knihy jsme provedli analýzu současné ruské literatury na ruských webových stránkách, které nabízejí služby elektronických knih. Na doporučení jsme zvolili ruskou společnost *Lumpec*, založenou v roce 2005, která nabízí nepřehledné množství licencovaných elektronických knih. Na základě recenzí čtenářů a jejich hodnocení, jsme sáhli právě po tomto románu. Do českého jazyka byl již dříve přeložen jeden z románů Narine Abgarjanové, a to rusistkou Kateřinou Šimovou. Díky oblíbenosti prvního přeloženého románu *Tři jablka spadlá z nebe* (*С неба упали три яблока*), jsme se rozhodli zprostředkovat čtenářům i její další knihu.

Hlavním cílem naší diplomové práce je přeložit vybrané kapitoly románu a vytvořit translatologický komentář, ve kterém uvedeme překladatelské problémy, se kterými jsme se v překladu setkali, a také uvést pro nás z překladatelského hlediska zajímavá místa a sdělit možnosti jejich řešení. Druhotným cílem naší práce je představit spisovatelku Narine Abgarjanovou a přiblížit její zajímavou tvorbu českému čtenáři. Dalším cílem, který jsme si stanovili, je zvýšit povědomí o současné ruské próze na české knižní scéně. Myslíme si, že současná ruská literatura je v českém prostředí nedocenená.

Naše práce bude členěna do pěti kapitol. V první kapitole se budeme věnovat spisovatelce Narine Abgarjanové a jejímu životu, následně její kariéře a také se zaměříme na její literární tvorbu.

Ve druhé kapitole uvedeme základní informace o překládaném díle, o místě, kde se příběh románu odehrává a také zde popíšeme jednotlivé postavy románu. Zároveň v této kapitole zmíníme jazyk literárního díla.

Ve třetí kapitole se budeme zabývat ruskou aplikací, která slouží pro čtení elektronických knih a k poslouchání audioknih.

Do čtvrté kapitoly naší práce zařadíme samotný překlad dvou kapitol.

V páté kapitole uvedeme translatologický komentář k překladu. V translatologickém komentáři se budeme věnovat především těm jevům, které jsou z překladatelského hlediska nejvíce zajímavé a které nám při překládání dělaly největší problém. V komentáři konkrétně rozebereme překlad vlastních jmen, překlad vulgarismů, citoslovcí, překlad reálií a frazeologismů a překlad ukolébavky, která se v textu objevuje.

Součástí práce bude také ruskojazyčné resumé a v příloze bude uveden originální text a přebal knihy.

1 NARINE ABGARJANOVÁ

Narine Abgarjanová je ruská spisovatelka a bloggerka s arménskými kořeny.

Narodila se 14. ledna 1971 ve městě Berd v severozápadní provincii Tavuš v Arménii. Získala středoškolské vzdělání na střední škole v Berdu. Kromě toho studovala také na hudební škole, kam chodila na hodiny klavíru. Po absolvování Jerevanské státní lingvistické univerzity získala magisterský diplom učitele ruského jazyka a literatury, ale jako učitelka nikdy nepracovala. Později se Narine přestěhovala do Moskvy, kde pracovala jako účetní nebo jako prodavačka.¹

Před několika lety lékaři autorce špatně diagnostikovali roztroušenou sklerózu. Trvalo tři roky, než zdravotníci chybnou diagnózu vyvrátili. V jednom rozhovoru uvedla, že jedinou záchranou pro ni v té době byly hřejivé vzpomínky z dětství, které ji částečně inspirovaly ke psaní knih.²

Kariéra

Narine Abgarjanová je jednou z nejznámějších současných spisovatelek píšících rusky. Její knihy jsou velmi oblíbené mezi lidmi různých generací, věků a národností.

Svou spisovatelskou dráhu začala na blogové platformě *LiveJournal*, která je určena pro vedení online deníků (blogů). Svůj osobní profil *Greenarine* si založila 12. března 2005, ale po dvou měsících psaní přerušila, a teprve na začátku roku 2009 se začaly její příspěvky na blogu znovu objevovat. Autobiografické dílo o dětství *Манюня*, které Narine zveřejnila na svém blogu, zaujalo spisovatelku Laru Gall, která Narine Abgarjanovou doporučila redaktorce vydavatelství. *Манюня* je příběh o šťastném dětství dvou nerozlučných desetiletých kamarádkách *Наринэ* a *Манюни*, jejichž životy jsou plné neuvěřitelných dobrodružství, která se za sovětských časů mohla odehrávat jen v malém arménském městě. Dílo *Манюня* získalo Ruskou národní literární cenu *Рукопись года*. Později autorka napsala trilogii o dobrodružství malé dívky a několik dalších románů a povídek.³

¹*Наринэ Абгарян: Если ты услышал звук выстрела, значит, ты жив* [online]. 2021 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.pravmir.ru/narine-abgaryan-esli-tyi-uslyishal-zvuk-vyistrela-znachit-tyi-zhiv/>.

²Tamtéž.

³*Наринэ Абгарян: Писательница, член попечительского совета фонда „Созидание“* [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://mktravelclub.ru/headliners/narine-abgarjan>.

V roce 2012 vydala autorka knihu *Семен Андреич* a v roce 2014 napsala jedinou knihu, kterou sama řadí mezi dětské, a to knihu *Шоколадный дедушка*.⁴

Je držitelkou mezinárodní literární ceny *Ясная Поляна* za nejlepší umělecké dílo v roce 2016, kterým bylo *С неба упали три яблока*. Jedná se o jedinou spisovatelčinu knihu, přeloženou do českého jazyka. V srpnu 2015 se Narine Abgarjanová stala jedním ze dvou laureátů ruské literární ceny Alexandra Grina za mimořádný přínos rozvoje ruské literatury. V roce 2020 ji *The Guardian* zařadil mezi nejlepší evropské spisovatele.⁵

Literární tvorba

Literární tvorba Narine je velmi pestrá. Píše knihy převážně s dětskými hrdiny, ale sama se za dětskou spisovatelku nepovažuje. V roce 2010 napsala svou první knihu *Манюня*, která se stala mezi dětskými i dospělými čtenáři velice oblíbenou. Na něj navazuje dílo z roku 2011 *Манюня пишет фантасти-чЫскЫй роман*. V názvu jsou uvedeny dvě pravopisné chyby, aby byl zachován styl psaní *Манюни*. V roce 2011 vydala dílo *Попаехавшая*, příběh hrdé a mladé dívky, která v divokých 90. letech přišla z malé horské republiky dobýt Moskvu. V díle se odráží její zkušenost s emigrací a s životem v Moskvě. V roce 2012 vydala dvě knihy, a to *Манюня, юбилей Ба и прочие треволнения* a *Семен Андреич. Летопись в каракулях*. Dále vydala v roce 2014 román *Люди, которые всегда со мной*. Rok 2015 byl pro Narine plodný, napsala v něm oceňovaný román *С неба упали три яблока*, román o životě, o lidech a o lásce, který je jako jediný přeložený do češtiny, a povídku *Счастье Муры*. Mezi lety 2016–2018 napsala tři sbírky povídek: *Зулали, Люди нашего двора* a *Дальше жить*. Její nejnovější knihou je román *Симон*, který byl vydán v roce 2020. Stejně jako všechny romány Narine je i tento tragikomický a plný moudré laskavosti. I zde se příběh odehrává v Arménii. V roce 2021 byl její román *Манюня* zfilmován.⁶

2 ЛЮДИ, КОТОРЫЕ ВСЕГДА СО МНОЙ

Narine Abgarjanová chtěla vzpomínku na své blízké a na své rodné město zhmotnit. A tak v roce 2014 vydala román *Лidé, kteří jsou stále се мной* (*Люди, которые всегда со мной*).

⁴Tamtéž.

⁵*Наринэ Абгарян: Писательница, член попечительского совета фонда „Созидание“* [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://mktravelclub.ru/headliners/narine-abgarjan>.

⁶Tamtéž.

Jedná se o autobiografickou rodinnou ságu, příběh několika generací jedné rodiny. Příběh se odehrává v arménském městě Berd, které se nachází v oblasti Tavuš na severozápadě Arménie. Město se rozkládá na levém břehu řeky Tavuš. Kvůli horám se ve městě často a rychle mění počasí, což hraje svou roli také v příbězích. Za války ve městě zemřela třetina obyvatel, většinou staří lidé a děti.

Autorka knihy čtenáře seznamuje s historií arménského lidu, s jeho tradicemi, zvyky, moudrostí starší generace a také tragédiemi, jež tyto osoby během života provázejí. Popisuje, jak války a pogromy zanechaly stopy jak na dospělých, tak na dětech. Velkou roli zde hraje vztah mezi rodiči a dětmi a dětský pohled na věčné otázky života a smrti.

Knihy je rozdělena do několika kapitol a každá z nich je určena člověku, který si v jejím srdci našel místo. Popisuje zde jednotlivé životní příběhy svých příbuzných a také vztahy, které s nimi jako malá dívka měla.

Skutečnými hrdiny těchto příběhů již nejsou děti, jak je tomu u jiných knih Narine Abgarjanové, ačkoliv je příběh vyprávěn ústy dítěte. Narine jemně nastiňuje historii arménského lidu na pozadí válek a pogromů, které se na území Arménie v minulosti odehrávaly.

Do příběhu o babičce, matce a dceři jsou vloženy vsuvky o arménské genocidě, kterou způsobili Turci na počátku 20. Století, nebo o událostech konce 80. a začátku 90. let, kdy začal azerbajdžánsko-arménský konflikt o Národní Karabach a započaly arménské pogromy. Historie jedné arménské, možno říci arménsko-ruské rodiny, protože babička byla Ruska, se tak prolíná s historií celého národa, sousedů a přátel dětí. Sousedé jsou na první pohled většinou milí, pohostinní lidé, ochotní pomoci, ale jak už to tak někdy bývá, moc dobré vztahy mezi nimi nejsou. Kvůli nepodloženým informacím, způsobí upovídané sousedky spíše problémy.

Postavy

V knize vystupuje několik postav. Autorka v románu popisuje příběhy své rodiny a svých nejbližších přátel, kteří si v jejím srdci našli místo. Nejedná se o jeden obyčejný příběh celé rodiny, autorka se v každé jednotlivé kapitole věnuje konkrétnímu člověku. Popsány jsou v nich příběhy, které autorka jako malá dívka s konkrétními lidmi zažila nebo jež jí je ostatní lidé vyprávěli. Pro náš překlad jsme vybrali kapitolu *Nimuška*, věnovanou

její zesnulé sestře, a kapitolu *Babička Šušik*, v níž autorka popisuje svou babičku a životní příběhy, které s ní prožila.

Nejdůležitější postavou je tedy samotná autorka, která se v knize představila jako *Děvčátko (Девочка)*. Holčička má své vlastní jméno, ale nepřeje si, aby jí ostatní lidé v jejím okolí takto oslovovali, chce, aby jí říkali jen *Děvčátko*. Její hlavní charakteristickou vlastností je zvědavost. Jako každé malé dítě se chce dozvědět co nejvíce informací o všech a o všem. Sama si myslí, že by dospělí měli dětem říkat pravdu, neměli by jim lhát. Dalšími důležitými postavami jsou bezpochyby *Věra* a *Petros*, což jsou rodiče *Děvčátka*. V knize jsou dále zmíněni také ostatní rodinní příslušníci, a to babičky, dědové, prababičky a pradědové, kamarádi a ostatní vzdálení příbuzní.

Jazyk díla

Autorčin styl můžeme charakterizovat jako velmi jednoduchý a dostupný velkému množství čtenářů. Jelikož je Narine Abgarjanová převážně autorkou knih s dětskými hrdiny, používá ve většině případů prostý jazyk, tak je tomu i v románu *Люди, которые всегда со мной*. Autorka ve své knize používá jednoduché syntaktické konstrukce, jen zřídka můžeme v textu najít dlouhé, složité a obsáhlé větné struktury.

V románu se objevuje velké množství přímé řeči. Z toho důvodu je text obohacen o značné množství hovorových výrazů, vulgarismů, frazeologismů a interjekcí, které mu dodávají autentičnost. V textech se vyskytuje množství deminutiv, jež jsou pro ruský jazyk typická.

Kniha je také ozvláštněná o arménská slova, jež autorka převedla do ruského jazyka. Tyto arménské výrazy dodávají knize autentickou podobu a vtáhnou čtenáře do arménského prostředí.

3 ЛИТРЕС

V současné době upadá čtení knih v jejich klasické podobě, jak ji všichni známe. Proto jsme i my zvolili výběr současné ruské prózy skrz moderní aplikaci. Pro náš překlad nám byla doporučena ruská aplikace *ЛитРес – библиотека электронных книг*.

ЛитРес je ruská společnost založená v roce 2005 a v současné době je hlavním představitelem na trhu licencovaných elektronických knih v Rusku a ve Společenství nezávislých států. Společnost je držitelem ceny *Премии Рунета - 2014*. Jde o národní cenu za přínos k rozvoji ruského internetu. Cena se každoročně uděluje nejlepším firmám, projektům a mobilním aplikacím.⁷

Sortiment aplikace je velmi bohatý. Zahrnuje více než 1 milion elektronických knih v ruštině a cizích jazycích, více než 48 tisíc knih zdarma, 65 tisíc audioknih a nabízí čtenářům 5 tisíc nových knih každý měsíc. Aplikace se může chlubit vysokou návštěvností, která je okolo 12,5 milionu lidí za měsíc, kteří si stáhnou více než 1,5 milionu knih.⁸

Společnost vyvinula 25 aplikací pro čtení a poslech elektronických knih, včetně *ЛитРес: Читай!* a *ЛитРес: Слушай!* pro mobilní operační systémy iOS, Android, Windows Phone 8 a Samsung Smart TV.⁹

ЛитРес spolupracuje s veřejnými knihovnamí. Důležitou vlastností služby je možnost číst knihy přímo na mobilních zařízeních čtenářů a vybírat z nepřehledného množství žánrů a titulů.¹⁰

Na základně virtuální knihovny byl v Rusku spuštěn také projekt s názvem *ЛитРес: Школа*, do kterého se zapojilo více než dva tisíce ruských škol. Aplikace se snaží zvýšit počet čtenářů mezi žáky a studenty.¹¹

Aplikaci je možné využít, jak na mobilním telefonu, tak na počítači. Je nutné se zaregistrovat, a vybrat si zvolenou knihu. Některé knihy jsou zpoplatněny a je tedy nutné za ně pomocí platební karty zaplatit.

⁷Youtube.com: *Что такое ЛитРес?* [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=BwiizaqBOpc&t=34s>

⁸Tamtéž.

⁹Tamtéž.

¹⁰*ЛитРес: О компании* [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.litres.ru/o-kompanii/>

¹¹Tamtéž.

4 VLASTNÍ PŘEKLAD

Lidé, kteří jsou stále se mnou

Narine Abgarjanová

Ninuška

Půjdeš-li proti proudu, nezastavíš-li, neohlédneš-li se, řeka ti bude vyprávět něco svého, co nikdo nezná, o hejnech ryb, o zpěvu ptáků, o tichém tajícím sněhu, tam u samého pramene, kde je voda obzvlášť studená a stromy kolem obzvlášť tiché.

Dole v údolí stály domy, topící se v ovocných sadech, a v poryvech větru padaly poslední přezrálé moruše a zanechávají na rukou tmavé stopy. Při svítání se nesměle mihotaly první sluneční paprsky, pozlacují okraj světa.

Věra tato ospalá rána milovala. Obloha vypadala jako obrovská Boží ruka, která zakrývá vrcholky kopců průhlednou kopulí. Rosou umytá tráva voněla ostře a kořeněně jako bazalka a máta. Během dne se vůně máty vytratila a ustoupila tymiánu a majoránci. Spálené horkým sluncem voněly tak, jako by byly součástí vzduchu. A pouze večer, se zapadajícím sluncem, ožívala sladká vůně růží. Zde je lidé netrhali a nedávali je do váz, ale sbírali okvětní lístky, ze kterých se vařila báječná voňavá marmeláda, která měla hořkou a trpkou chuť.

Každou první neděli v měsíci chodila Věra na hřbitov. V Berdu byly dva hřbitovy, starý a nový. Starý hřbitov se nacházel na levém břehu řeky a nový na druhém konci města. Věra chodila na ten starý.

Hodinky si nastavila na pátou ranní, ale vždycky se vzbudila dříve, protože nechtěla, aby Petrose rušil budík. Její manžel však věděl, že Věra vstává, objal ji a přitiskl si ji k sobě. „Neodcházej.“ Věra se od něj láskyplně odtáhla, vyprostila se z jeho objetí a vyklouzla z postele. „Ještě je brzy, spi.“ Rychle se oblékla, nahlédla do pokojíčku Děvčátka, poupravila jí peřinu, políbila ji na hebký zátylek, vlhký od neklidného spánku. Rychle se umyla a bez snídaně odešla z domu. Město stále ještě snilo, a Věra už byla na druhém břehu řeky. Na plotě hřbitova vždy visel těžký klíč, kterým první návštěvník odemkl bránu a ten, kdo odcházel poslední, nechával klíč na velkém hřebíku zatlučeném na pravé straně vchodu.

Po příchodu na hřbitov se Věra nejprve podívala do zadní zchátralé místnosti, kde se ukládalo úklidové vybavení. V rohu, za velkou kartonovou krabicí s nápisem

„Nevyhazovat,“ stálo několik kbelíků, těžká košťata, starý smeták a lopatka. Věra si nabrala vodu, vzala si mýdlo a hadry.

Vždy začínala od nejvzdálenějšího hrobu. Tam, kde byli pochováni manželovi praparodiče. Zametla cestičku, která vedla k hrobu, umyla staré náhrobky, pečlivě přetřela vlhkým hadrem každé krajkové písmeno. Stálo tam Salome Melikbekjan a Amazasn Melkumjan. Na hrobě stály speciální kovové poháry. Když byla Věra s úklidem hotová, položila tam trochu kadidla, které bylo zabalené do papírových ruliček, a chvíli sledovala, jak dřevěná pryskyřice čadí svou sladkou vůní.

Přesunula se k druhému hrobu, kde byla pochovaná babička jejího tchána Šarakan. Umřela, když bylo Petrosovi devět let.

„Pořád mám před očima, jak si česala vlasy a jemně prsty přejížděla po místě na zátylku,“ říkával jí Petros. Věře se pokaždé sevřelo srdce, když si představila, jakou hrůzu si Ovakim a jeho babička museli prožít.

„Já být na jejím místě, zbláznila bych se,“ řekla jednou svému muži.

„Však se taky zbláznila,“ zamračil se a přejel si prstem po kořeni nosu. To dělal vždy, když měl starosti. „Byl jsem malý, hloupý kluk, a trápil jsem ji otázkami na jejího syna.“ „Nani,“ ptal jsem se jí, „pamatuješ si na Arutjona?“ Ona si na něho nepamatovala. „Mám vnuka, ale syna ne.“

Chudák Nani, tak silně prožívala Arutjunovu smrt, že se s tímto zdrcujícím a těžkým zármutkem nedokázala vyrovnat a vymazala svého syna z paměti.

„Ach můj Bože,“ naříkala Věra, „ach můj Bože.“

Nejhorší bylo, jak někdy ve spánku zpívala. Ukolébavku. Halí belí, můj synáčku, halí belí, můj andělíčku. Vždy spala u okna, kdyby se jí někdo začal dobývat do domu, aby mohla utéct.

Věra opatrně otřela Šarakanin hrob vlhkým hadrem a nezapomněla jí zapálit svíčku.

„Tak a teď jsou s Arutjonem spolu,“ pomyslela si Věra.

Potom se Věra přesunula na opačnou stranu hřbitova, kde byli pohřbeni prarodiče její tchýně. Babička Anatolija Ter-Movsesi Ananjan a dědeček Vasilij Melikjan. Anatolija odpočívala tady, zatímco Vasilij ležel někde tam venku pod svahem pevnosti Chali-Kara. Stařík umřel za války, ve velkém mrazu. V Berdu nezůstali žádní muži, bojovali na frontě,

a ženy vyčerpané hladem nemohly převést zesnulé na hřbitov. Neměly na to sílu. Vybraly místo pod úpatím hory a s velkým úsilím vykopaly jámu, kde Vasilije pohřbily. Potom zapáchly do země dřevěný kříž a vrátily se domů.

Zima byla nemilosrdně krutá, s hromadami sněhu a větrná. Až do jara se nikdo k místu, kde byl Vasilij pochován, nevydal. Potom už ho prostě nikdo nemohl najít. Jediným záchytným bodem byl kříž, který odnesla vichřice. Věra dlouho hleděla do neznámé, prázdné tváře na náhrobcích. Ženy měly dlouhé copy, které jim visely zpod uvázaných šátků, a šedovlasí muži se tvářili zamračeně. A jako poslední dala do pořádku hrob tchýniných rodičů – Amajaka Melikjana a Antaram Melkumjan. Nikoho kromě Amajaka nezažila, a tak si povídala pouze s ním. Převyprávěla mu nejnovější zprávy, ale pouze ty dobré. Není třeba znepokojovat nebožtíka špatnými zprávami.

A jak utírala jeho portrét, vedla s ním klidný rozhovor:

„Děvčátko nedávno oslavilo pět let. Vím, že byste ji měl moc rád. Je celá Petros, má i jeho oči, zelenožluté, kočičí. Říká se, že když je dcera podobná na otce, bude šťastná. Opravdu tomu chci věřit. Je to pomocnice. Tento týden vytřela špinavou utěrkou šuplíky v kuchyni. Přijdu do kuchyně, ona tam stojí, spokojená a září štěstím. Čekala pochvalu. No musela jsem ji pochválit, co jiného jsem měla dělat.“

Věra důkladně opláchla náhrobek a pak jej vyždímaným hadříkem otřela do sucha.

„U Tamar je více méně všechno v pořádku. Nedávno byla na operaci s očima, odstraňovali jí šedý zákal. Ihned po propuštění začala okamžitě plést vlněné dětské ponožky. Nadávám jí, ale ona jen pokrčí rameny.“ Říkala: „nejdřív dopletu Děvčátku ponožky a pak hned upletu kabátek.“

Věra vytáhla z tašky malý balíček a rozbalila ho:

„Tata včera upekla chleba. Vzala jsem s sebou dva kousky. Jeden pro Vás a druhý pro Antaram.“

Nechala chléb u náhrobku, sáhla po kornoutcích s kadidlem a zapálila sirku.

„Já vím, dědečku, že Ninušku s Vámi nepohřbili. Odešel jste až po ní. Ale prosím, dohlédněte na ni a požádejte i ostatní.“

Dohořívající sirka jí spálila prsty. Věra sebou škubla, upustila sirku a chytla se za ušní lalůček. Jakmile bolest ustoupila, zapálila druhou a pozorovala dým z kadidla. Rozplakala se, ale po tváři jí netekly žádné slzy. To se jí v poslední době stávalo často. V noci se budila

s tlumenými, zdrcujícími vzlyky, ruce měla sevřené v pěst, srdce jí bušilo, ale oči měla suché. Petros ji objal, přitiskl k sobě, políbil do vlasů a kolébal ji jako malou holčičku. Občas byl z toho jejího pláče podrážděný. Věra ale nic neřekla. Nevěděla, co na to říct. Nechápala svého manžela a měla mu za zlé, že ji peskuje. Kvůli bolesti, která nikdy nezmizí?

Ale jak může být Věra klidná, když se s tím nikdy nedokázala smířit?

Nic jí nenechali, vzali jí všechny fotografie, pleny i dětské košilky.

Dokonce i obálku s pramínky vlasů jí odebrali. Když bylo Ninušce šest měsíců, Věra jí ostříhala vlasy a schovala si je. Vlasy měla Ninuška tmavé a kudrnaté. I řasy měla dlouhé a husté. A očka velká a chrpově modrá. Po dědovi. Tchýně jí vzala obálku s vlasy. „Nesmíš tu nic nechat, dcero, nemůžeš.“

Z toho šoku dostala Věra horečku, kterou nemohli srazit, blouznila a trpěla žízni.

Bylo zvláštní, že jí vlasy nepřekážely, že si je nemusela neustále vytahovat zpod zad a dávat je zpátky na polštář. Věra byla zpočátku překvapená, ale pak si sama uvědomila, že si je sama ten den zapletla do copu a ustříhla přímo u gumičky. Když blouznila, myslela si, že Ninuška pláče. Ale roh pokoje, kde dříve stála kolébka, byl prázdný. Když holčička zemřela, byla to první noc, kdy se Věře podařilo usnout, ráno ji vzbudilo zvonění budíku nahoře ve druhém patře domu, který si nastavila tchýně s tchánem do práce. Věra pár vteřin ležela, pak vyskočila a běžela se podívat na dítě. Ninuška ležela, jako by spala, vysoké čelo, vosková pleť a na tváři se jí procházel stín dlouhých řas, ovívaný lehkým vánkem. Věra se ji bála vzít do náruče, rozpačitě se naklonila přes vysoké boky kolébky a rty se dotkla jejího studeného čela. Rozplakala se.

Její husté, rezavé vlasy spadly přímo přes Ninušku. Věra se zamračila, nenáviděla své vlasy, vyběhla z pokoje a za pochodu si zaplétala cop. Někde v zadní místnosti, v dřevěné skříni s vysokými vyřezávanými dvířky, měla Tata staré nůžky – velké, těžké, vyrobené jejím dědečkem Vasilijem. Věra je našla v šuplíku, omotala si nedopletený cop kolem ruky, šklubla sebou a ustříhla ho přímo u hlavy.

Tak, teď je vše v pořádku.

Když tchýně nahlédla do pokoje, stála u otevřené skříně, v jedné ruce držela nůžky a v druhé cop. Tchýně k ní přistoupila a nůžky jí vzala. „Pojď, dcero, půjdeme nahoru, musíš si odpočinout, udělám to sama.“ Věra ji mlčky pohladila po tváři a cítila, že je mokrá

od slz. Jak milé, pomyslela si, Tata už všechno ví, není třeba jí nic říkat. Ze skříně vytáhla velkou krabici nacpanou všemi těmi drobnostmi – jehlami, špulkami, knoflíky, háčky, vyšívacími kroužky a hodila je do první zásuvky, kterou našla, a otrásla se při nechtěném řinčení kovových jehel a háčků. Složila cop do krabice a jemně si ji přitiskla na prsa:

„Jdeme.“

Bylo slyšet, jak tchán chraplavým, neznámým hlasem někomu do telefonu vysvětluje: „Petrosovi nic neříkejte, jen ho přivezte sanitkou, řekněte mu, že potřebujeme nutně jeho pomoc.“

Tata odvedla Věru nahoru, do druhého patra, ale ta zavrtěla hlavou. „Zůstanu ve svém pokoji,“ řekla. Dveře byly z nějakého důvodu otevřené dokořán, místnost byla nečekaně plná. Kdy se sem dostali, pomyslela si Věra v křesle a schovala si obličej do dlaní. Tamar se sehnula, na posteli úhledně odhrnula prostěradlo. Seděla tam Taťánina sestra Šušik a vedle stará sousedka Aniko tiše šeptala modlitbu. Věra prošla kolem, postavila krabici na komodu, překvapil ji hluk, který tam byl. Šušik s Aniko vstaly a rozprostřely prostěradlo. Věra si lehla na bok, přitáhla si k sobě deku a než se přikryla, uviděla Amajaka. Stařík klečel u kolébky a tiskl si Ninušku k sobě. Hubená dětská ručička mu bez života visela zpod lokte, Amjak se ze strany na stranu pomaličku kolébal. Strašně plakal a přes vzlyky koktal: „m-ůj ubo-hý andě-líček, m-ůj ubo-hý andě-líček.! Aha, proto je tu takový hluk, pomyslela si Věra a dekou si přikryla hlavu.

Kolébku ihned odnesli někam na půdu. Byl to trochu boj, ačkoli vypadala lehounce, byla těžká. Měla zakřivené kovové nožky, pevné čelo a vysoké boky. Dům byl najednou cizí, rušný a přeplněný, po pokojích chodili lidé, smotávali koberce, zakrývali zrcadla bílými prostěradly a vynášeli z obývacího pokoje nábytek. Nechali pouze jídelní stůl a podél stěn postavili židle. Petrose přivezla sanitka. „Ninuška?“, zamumlal si a v davu hledal tváře svých příbuzných. „Ano, Ninuška,“ přiskočil k němu Ovakim a objal ho. Tata ho chytila za ruku a přitiskla si ji ke rtům. „Chlapče, chlapče“. Vběhl do domu, srdce mu bušilo tak, že chtělo vyskočit. „Drahý Petrosi, takové nadělení,“ křičela vysoká žena, otočil se, tvář mu byla povědomá, ale nemohl si vzpomenout, kdo to je. Nějaký muž se dotkl jeho ramene, ale Petros sebou trhl, „ne, prosím.“ Dům byl pro něho cizí, naprosto k nepoznání. Kam se poděl nábytek? Ach ano, odnesli ho, aby nepřekážel. Konečně došel do ložnice, zavřel dveře, místnost zalilo jasné světlo, sluneční paprsky vykreslovaly průhledný čtverec okna na nočním stolku. Petros se posadil na okraj postele a odhrnul přikrývku. Věra ležela

schoulená do klubíčka a pevně se držela za kolena. Na krátko ostříhaná, bez obvyklé husté hřívy vypadala docela jako dítě. Hubená a bezmocná. Přitiskl si ji k sobě. „Co sis to udělala?“

„Věro, co sis to udělala? Chápeš Petrosi“, otevřela oči. „Ninuška umírala, a já jsem nic nevěděla. Spala jsem, dokonce se mi zdály nějaké sny, barevné, šťastné.“ „Jak je možné, aby matka prospala smrt svého dítěte.“ „Jak by si mohl někdo něco takového odpustit!“ „Nemluv tak, není třeba takhle mluvit“, zašeptal Petros. Bolelo to, všude, ale hlavně na prsou, jako by mu do srdce pomalu zabodávali dlouhou jehlu. Mírně se naklonil doprava, aby otupil bolest, hloupě se dusil vlastními slinami, rozkašlal se, a když popadl dech, nakonec se rozplakal.

Věra dlouho proležela v horečkách. Nepouštěla k sobě nikoho kromě manžela, Tamar a matky. Marija to zvládla až druhý den večer. Prošedivělá, v tmavém krajkovém šátku, unavená z cesty, nikoho nepozdravila a šla rovnou za dcerou. Lehla si vedle ní, aniž by si sundala plášť, objala ji jak tenkrát, v dětství. Celou ji chytila rukama a nohy propletla s jejími. Plakala: „Dceruško, dítě moje.“ Věra zabořila tvář do matčina pláště, knoflík se jí bolestně zaryl do tváře, ale bylo jí to jedno. Odvádělo to pozornost od slz. Vnímala známou vůni parfému a kozlíku, „Mami, všechno mi sebrali, nic mi nenechali, ani fotografie.“ „Možná je to správné, dceruško,“ zašeptala Marija, „možná to má svůj význam“ „Ne,“ zavrtěla hlavou Věra. „Mami, ty to nechápeš, ani Petrose nepustí na pohřeb.“ „Nenávidím je, mami, nemůžu je ani vidět!!“

Marija dala dceři sedativa, lehla si vedle ní, dokud tvrdě neusnula, políbila ji na čelo, na oči, na spánek, kde jí zůstala drobná jizva. Věře byly asi tři nebo čtyři roky, když se jí na tváři objevil vřed. Ze začátku tomu nikdo nevěnoval pozornost, ale pak si samozřejmě uvědomili, že to musí okamžitě řešit, jinak by rychle se zvětšující vřed mohl znetvořit dětskou tvářičku. Museli ránu vyčistit. Jiná léčba v té době neexistovala. Věra křičela a vztekala se, ale po troše slz na bolest úplně zapomněla. Děti většinou snadno odpouštějí a rychle zapomínají. Za to Marija si křik, který jí rval uši, pamatovala dodnes. „Ne mami, ne, to bolí.“ Chvíli ležela a poslouchala dceřin těžký a přerývaný dech, potom vstala, tiše pootevřela okno a vyklouzla z pokoje.

Petros byl hubený, neoholený a kouřil na chodbě. Při pohledu na tchýni típl cigáro a naklonil se k ní: „Jak jí je?“

„Spí,“ odpověděla. Marija přistoupila blíže, ale neodvážila se svého zetě obejmout, jen ho pohladila po rameni. Petros pohladil její dlaň a skromně přikývl.

„Je to dobrý, držím se.“

„Hlavně si nic nevyčítejte,“ pošeptala Marija. „Je to Boží vůle.“

Petros vytáhl z krabičky novou cigaretu, snažil se ji zapálit, ale nešlo mu to.

Tvář se mu zkrivila a rty se zachvěly. Zmačkal cigaretu a vyhodil ji z okna. Zabuřel.

„Jak je ten Bůh nemilosrdný. Bezpáteční, se zvířecí duší.“

„Synku...“

„Marijo Ivanovo, jsem lékař, na mě řeči o Boží prozřetelnosti nebo milosrdenství neplatí. No, ale co Vám budu vykládat, jste zdravotní sestra, všemu moc dobře rozumíte. Věděli jsme, že k tomu někdy dojde. Takový těžký porod přežije dítě málokdy.“

Petros zmlkl a snažil se přizpůsobit svému novému stavu. Hořce se ušklíbl.

„Osm měsíců jsme bojovali o její život, i když jsme věděli, že časem její poraněná bránice nevydrží a Ninuška přestane dýchat.“ „My naivní blázni jsme si mysleli, že až se to stane, budeme na to připraveni.“ „Ale mýlili jsme se.“ „Na smrt dítěte se nedá připravit.“ „Není to možné. Je to nespravedlivé, nelidské a strašně bolestivé.“

Marija svého zetě mlčky objala. Chvilí ji k sobě tiskl, pak se jemně odtáhl, otevřel okno a vytáhl z krabičky novou cigaretu.

Ona stála opodál a sledovala, jak na dvoře natahují velkou plachtu.

Zítří je pohřeb a vypadá to, že přijde hodně lidí, takže smuteční hostina se bude konat venku. Dům byl tichý a téměř vyliďněný. Tamara odvedla sousedky k sobě, aby jí pomohly s přípravou. Ryby se musely očistit a uvařit. Budou se podávat studené v chladném vývaru. Bude šachlama¹² z hovězího, něco k zakousnutí, sýry, chleba a bylinky. Jako alkohol se bude pít kořalka. Smuteční hostina je hodně strohá a prostá, žádné frivolní saláty nebo nakládané okurky.

„Musím si promluvit s tvou matkou.“

„Je nahoře ve svém pokoji.“ Petros típl do popelníku cigarety. „Dojdu pro ni.“

¹²Šachlama – masová polévka se zeleninou a s kousky vařeného hovězího nebo jehněčího masa, podávaná většinou za studena. (pozn.překl.)

„Není třeba, půjdu za ní sama. Jen se podívám tam, na děťátko.“

V obývacím pokoji bylo ticho a tma, jen stará stojací lampa v rohu vrhala na stěnu roztřepený stín třásní. Na velkém stole pokrytém kobercem stála malá rakev, která směřovala ke dveřím. Marija se pomodlila, hřbetem ruky si setřela slzy a políbila Ninušku na čelo. Posadila se na židli, hlavu si opřela o zeď a zavřela oči. Náhle upadla do hlubokého spánku.

Když Tata vešla do obývacího pokoje, Marija spala a hlavou se nepohodlně opírala o rameno. Krajkový šátek jí sklouzl z hlavy, a rozpuštěné pramínky vlasů měla kolem zpceného čela.

Tata se posadila vedle ní a vzala tchýni za ruku. Marija sebou škubla a probudila se.

„Pojď, dám ti něco k jídlu, určitě jsi celý den nic nejedla,“ pohládila ji po ruce Tata.

„Nemám hlad, ale čaj bych si dala.“

„Dobře.“

Povídaly si až do pozdních nočních hodin. Marija se podrobně vyptávala na pohřeb, a s hrůzou zjistila, že nikoho z rodinných příslušníků na pohřeb nepustí. „Ale jak je to možné,“ ptala se několikrát, „jak je to možné! Petrose by měli pustit, vždyť je to otec!“ Tata se rozplakala a zavrtěla hlavou. „Není to možné, nejde to. Taková je tradice předků. Pokud nemluvně zemře dříve, než pozná chuť chleba, je považováno za oběť Bohu a patří jen Jemu. Kdyby šli na pohřeb rodiče, to je jak odporovat Všemohoucímu. Ninušku pochovají staří lidé, ti, kteří jsou nejbližší k nebi. Vyberou hrob některého z jejích předků, hrobník vykope jámu a opatrně do ní spustí malinkou rakev. Starší dohlédnou na to, aby byl hrob dán do původního stavu tak, aby nebylo poznat, kam bylo dítě uloženo. A v tichosti odcházejí domů. Nikdo z přítomných se nesmí ani slovem zmínit, kde dítě je. Bůh si bere své, nenechá jim žádné místo, kam by mohli přijít a vyplakat se.“

„Protože pláč je ve svém smyslu odsouzení. Nikomu není dovoleno odsuzovat nebo zpochybňovat jeho úmysly. Nikomu a nikdy.“

„Věra to nepochopí a nedokáže se s tím smířit,“ rozplakala se Marija.

„Časem to všechno pochopí.“

O několik dní později, když horečka opadla, přišly Věra s Tatou na hřbitov. Tata provedla snachu po hrobech a řekla jí, že tady leží dědeček, tady babička Salome, tam prababička

s pradědečkem. Věra poslouchala na půl ucha a nepřítomně přikyvovala. Zajímalo ji, do kterého z těchto hrobů pohřbili Ninočku.

„V hrobě mého pradědečka pravděpodobně odpočívá matčina mladší sestra,“ ukázala prstem na malý tmavý náhrobek.

„Mladší sestra?“ opakovala Věra.

„Ano. Zemřela, když jí bylo šest měsíců, na zápal plic. Babička jí umyla a položila ji do kolébky. Kolébka byla malá, zavěšená na trámu u stropu. Matka měla za úkol dítě uspat. Když babička položila mrtvé nemluvně do kolébky, matka ji začala houpat a zpívat ukolébavku. Byla malá, nechápala, co se stalo. Jakmile to babička uviděla, omdlela. Matka mi vyprávěla, že byla dlouho v bezvědomí. Připadalo jí to jako věčnost, a po tvářích jí celou tu dlouho dobu tekly slzy.“

„Potom se babička probrala, utřela si slzy a už neplakala. Zametla podlahu a uklidila dům. Připravila jídlo, nakrmila děti a sama se najedla.“

„Najedla se?“

„Je to nepochopitelné, vid' dcerko? Zemřelo jí dítě, a ona uklízí, vaří a jí. Taky mi to přišlo zvláštní, ale potom jsem pochopila, proč se tak chovala. Babička věděla, když nebude mít čas se najíst teď, nebude ho mít ani potom. Dům bude plný lidí a dva dny budou oplakávat nemluvně. Potom bude smuteční hostina a desátek.“

Má dvě malé děti, nemůže být nemocná. Kdyby se jí něco stalo, kdo se postará o děti? Ať se stalo, co se stalo, musela něco pojíst, aby ustála těchto několik těžkých dní. Je to taková prostá, selská moudrost, kterou nedokážeme pochopit.“

„A kde byl její manžel?“

„Děda? Byl taky nemocný, měl zápal plic. On přežil, ale dítě zemřelo.“

Tata odpovídala, aniž by otáčela hlavou, aniž by se na snachu podívala, jako by nemluvila s ní, ale sama se sebou. Věra se na tchýni chvíli dívala a snažila se zachytit její pohled, potom sklopila oči.

„Jakmile měla babička všechno hotové, šla k sousedce a požádala ji, aby zavolala kněze,“ pokračovala po krátké odmlce Tata.

„Sousedka běžela nejprve do kostela a potom za hrobníkem. Babička se nikdy nedozvěděla, do kterého hrobu byla její dcera pohřbena. Chodila po celém hřbitově a vzpomínala na ni.“

„Proč se ale dodnes nic nezměnilo? Chápu, že před sto lety to tak fungovalo.“ Věra chytila tchýni za ruku a podívala se jí do očí. „Proč jsme tím museli projít i my?“

„Tak to má být, dcero,“ řekla Tata. „Je to tak správné.“

„Ale to není správné!“ vykřikla Věra. „Není to správné a není to fér. Nikdy se s tím nesmím!“

„Až budeš starší, pochopíš to. Nejde pouze o samotné tradice, ale o jejich uklidňující a léčivou sílu. Nediv se, dcero, a nedívej se na mě tak odmítavě. Všimni si, že nejnepochybnější a nejnepřístupnější rituály se vztahují zrovna k pohřbu. Možná je v této přísnosti nějaká snaha pomoci lidem smířit se s nevyhnutelným?“

„Copak je možné utěšit člověka, když mu budu způsobovat bolest?“

„Nevím, dcero. V této bohem zapomenuté zemi se mění doba, epochy i lidé, ale tradice a zvyky se nemění nikdy. Ani sovětské úřady s tím nemohly nic udělat. Svatby, pohřby, recepty, vzory koberců a obětní obřady zůstávají stejné jako před tisíci lety. Prastarý způsob života se pro náš lid stal neměnnou skutečností, kterou je nutné dodržovat.“

„Nevím, jestli je to správné nebo ne. Ale myslím si, že když to tak vymysleli, má to tak být.“

„Já to nikdy nepochopím,“ svésila hlavu Věra. „Ani teď, ani nikdy.“

Od Ninuščiny smrti uplynulo šest let, ale každou první neděli v měsíci, pokud to počasí dovolilo, chodila Věra na hřbitov pečovat o hroby. Dnešní den nebyl výjimkou. Ráno šla uklízet hroby. Musela si však pospíšit, protože počasí se rychle zhoršovalo. Obloha byla pokrytá těžkými bouřkovými mraky a vrchol Východního kopce zakryl šedý proud hustého deště. Nedaleko se zablesklo a vzápětí se rozlehlo tlumené zahřmění.

Věra rychle přestala s úklidem, vrátila se do technické místnosti, umyla kýble a vymáchala hadr. Rozvěsila je, aby uschly.

„Jsi tady, dcero?“ zavolal na ní správce hřbitova.

„Dobré ráno, strýčku Gevo. Zrovna jsem na odchodu.“

„A vidím, že brána je odemčená. Nejdřív jsem si myslel, že včera zapomněli zamknout, ale potom jsem si vzpomněl, že je první neděle v měsíci. Nee, říkám si, to přišla snacha Ovakima Arutjunoviče.“

„Ano, jsem to já,“ usmála se Věra. „Jak se máte, strýčku Gevo?“

„Špatně,“ zamračil se stařík, ohnul a zase narovnal ruku v lokti. „Celou noc mě bolely kosti. To je tím počasím.“

„Stihnu doběhnout domů?“ Věra si opláchla ruce a zatřepala s nimi ve vzduchu, neměla si je čím utřít. „Tolik let žiju v Berdu a pořád si nemůžu zvyknout na ty vaše nečekané bouřky a mlhu.“

„Ano, počasí se u nás mění rychle. Slunce, déšť, zase slunce a zase mlha. Musíš se naučit počasí předvídat podle znamení. Dnes ráno bylo takové ticho, ani kohouti nekokrhali. Když se blíží velká bouřka, jsou tišší. No řeknu ti, že se domů včas nedostaneš, liják už se blíží. Radši to přečkej v technické místnosti.“

„Dítě se mi za chvíli vzbudí.“

„To se o něj nemá kdo postarat?“

„Jo má. Ale já už půjdu. Možná, že to stihnu. Na shledanou, strýčku Gevo.“

„No, jak myslíš, Věruško. Měj se.“

Bouře Věru dohnala. Zastihla ji pod úpatím Chali-kara. Věru bouře dezorientovala a lomcovala s ní, na hlavu a záda jí bubnovaly těžké dešťové kapky, vítr ji chytal za ramena a táhl ji zpátky k řece, na starý hřbitov. Bouře zhasla světlo, nastala taková tma, tma tmoucí, že nebylo možné rozeznat, kde je cestička a kde úbočí kopce.

Věra se bála jít nahoru. Kvůli lijáku byla cesta okamžitě neschůdná a mohla uklouznout a spadnout do propasti. Přitiskla se napravo, ke staré kapličce. Neproniknutelnou černou oblohu protnul nafialovělý blesk. V jeho světle zahlédla Věra nad sebou, na samém okraji srázu světelnou skvrnu.

„VĚRO!“ Přes šum lijáku uslyšela manželův křik.

„PETROSI?“ Zpomalila a vracela se zpátky na cestičku.

„Zůstaň, kde jsi. Nechod' nahoru!“

Věra se vrhla naproti manželovi, nehledě na cestu, ale uklouzla, upadla a udeřila se do boku. Skutálela se dolů. Stehnem jí proběhla těžká bolest.

„PETROSI!“ Naříkala.

Její volání se ztratilo v hlasitém hřmění. Věra se pokusila vstát, ale nešlo to. V boku jí strašně bolelo.

„Říkal jsem ti, ať zůstaneš tam, kde jsi.“ Zazněl jí v uších manželův hlas. Rychle jí prohmatal stehno a celou nohu. Věra zasténala, snažila se vysvobodit. „Nehýbej se! Na zlomeninu to nevypadá, můžeš chodit?“

Aniž by čekal na odpověď, vzal ji do náruče a klopýtavě se rozběhl po silnici.

„Tady, tady!“ volal někdo ze tmy. Oblohu rozzářil další blesk.

Blesk zabodl své stříbrné kopí do okraje země a nerovnoměrným světlem ozářil okolí a holou kopuli kapličky. Ve dveřích stál stařík a máchal rukou. Sem!!!

Petros se sklonil, aby se neudeřil hlavou o nízká futra a proklouzl do temné kaple, páchnoucí vlhkostí a starobou.

„Jste v pořádku?“ ozval se chraplavý hlas pastýře.

„Strýčku Ambo, kam si můžeme lehnout?“

„Stádo je u oltáře. Nechoďte tam, polekáte je ještě víc.“

Ze tmy se ozvalo krátké, znepokojené zabučení, které jeho slova potvrdilo. Hned potom zaštěkala Najda.

„Pšššštt,“ odpověděl pastýř.

Petros manželku opatrně položil:

„Bolí to?“

„Už ne.“ Věra nahmatala rukou studený chačkar¹³, opřela se o něj bolavým bokem, a zavolala na manžela: „Pojď sem, je tu dost místa.“

„Musíme jet do nemocnice na rentgen. Mohla by tam být prasklina.“ Petros ji ještě jednou prohmatal nohu.

„Máš ruce jsou jako klepeta,“ vykřikla Věra.

„Co bys chtěla, ruce chirurga. Musím zjistit, co s tím máš.“

¹³ Chačkar – je arménská středověká památka (hrobka, pomník) v podobě vertikálně umístěné desky s vyřezávaným obrazem velkého kříže ve složité ornamentální kompozici. Je rozšířený od 9. století.

„Všechno je v pořádku Petrosi, je to jen pohmožděné.“

„Kam jste se vydali v takovém počasí?“ zamumlal pastýř.

„Byla na hřbitově, strýčku Ambo. Když se začala blížit bouřka, utíkal jsem jí naproti, ale nestihl jsem to.“

„Jak to, že nestihl? Stihl jsi to tak tak. Chceš si zakouřit?“

„Chci.“

„Mám ale pouze ubalené, ty z obchodu nekouřím.“

„Děkuji.“ Potáhl si Petros a silně se rozkašlal. „Silný tabák“.

„To vy jste zvyklí na filtrované cigarety, ale já mám rád ty své. Tradiční. Proč přecházet na něco nového, když funguje to staré, co vymysleli naši dědové?“

„No to je pravda,“ souhlasil Petros.

Její oči si brzy zvykly na tmu a Věra spatřila stádo vystrašené bouří, jak se choulí u kamenného, zchátralého oltáře. Kaplička byla stará, pocházela z desátého století. Byla to pečlivě postavená stavba se špičatou kopulí táhnoucí se vzhůru, spíš jako obyčejné lidské obydlí než chrám. Tu a tam byly na stěnách napůl vyryté modlitby ve staroarménštině. Napravo i nalevo od oltáře byly úzké klášterní místnosti s nízkými výklenky vysekanými do stěn. Dříve v těchto výklencích bývaly obrazy, nyní byly prázdné a pokryté silnou vrstvou prachu a pavučin.

V jedné zdi byla ohromná díra. Bolševici nejdříve zbořili velký kostel z devatenáctého století a teprve poté se pustili do kaple. Ale z nějakého důvodu to neudělali. Shodili jen kříž a vytrhli část zdi. Zničili to a zapomněli.

Když bouřka zastihla stádo pod úpatím Chali-kara, pastýř ho zahnal do kaple. Proud vody proměnily půdu v mastnou kaši, která pak rychle vyschla, a obalila kravám kopyta tlustou krustou. Po takovém nerovném povrchu se nedalo chodit, zejména stařenky, které často nahlížely do kaple, aby se pomodlily a položily svíčky. I když reptaly, neviděly nic špatného na tom, že jsou v kapli zvířata.

„Kdo jsme, abychom rozhodovaly o tom, kam se má Boží stvoření před bouří uchýlit?“ říkaly.

Věře se velmi líbil tento zdvořilý a rozumný přístup k životu, k řádu světa, ke všemu, s čím člověk většinou neměl nic společného. Z celého srdce milovala toto malinké, v zelených

kopcích zapadlé městečko i jeho obyvatele. Berd ji zaujal svou přírodou, proměnlivým počasím a vlhkými mlhami. Nikdy předtím takové mlhy neviděla. Neproniknutelné a tiché, přicházely jako nezvaní hosté, dlouho stály a tiskly své tváře k okenní tabuli.

Berd se jí líbil svým vztahem k Bohu. Nejednou Věra slyšela, jak ho staří lidé při rozhovoru oslovují „Milý Hospodine“. Jako by nebyl abstraktním univerzálním dobrem, ale konkrétní osobou, uznávaným patriarchou, který žije doslova támhle, hned za rohem, v těch druhých vrátkách za starou švestkou, kde nemusíte klepat. On má vždy otevřeno.

V kapli byla ještě tma, ale dírou ve zdi prosvítalo bílé světlo. Skrz neutichající hluk deště bylo slyšet, jak Tavuš, probuzený lijákem, tluče o pobřežní skály. Řeka teď bude dlouho zuřit a nemilosrdně vyvracet dřevěné ploty a chatrné stromy podél koryta.

„Kohouti kokrhají, slyšíte?“ řekla Věra.

„Já to neslyším, dcero, jsem hluchý,“ ozval se pastýř. „Ale jestli kohouti opravdu kokrhají, znamená to, že bouřka ustupuje a můžete vyrazit na cestu.“

Věra vyšla do deště. Stále pršelo, ale déšť už neřádl tak moc, aby ji víchr shazoval na zem. Strýček Ambo začal vyhánět stádo z kaple. Krávy jedna za druhou opatrně prolézaly průrvou ve zdi a pokorně bučely, Najda do jejich bučení štekala, jako by je chtěla povzbudit.

„Tak, tak,“ nabádal stařec. Věra napočítala sedm krav, ve tmě se jí zdálo, že je jich víc.

„Petrosi, pomoz mi uklidit,“ poprosil ho pastýř. Krávy jsou hloupá zvířata, nevědí, kam můžou kadit a kam ne.

Natrhali několik velkých listů lopuchu, a schovali se v atriu. Rychle uklidili a kravince zabalené do listů lopuchu hodili do křoví. Potom si šli do řeky opláchnout ruce.

Přeji Vám pěkný den, zvolal pastýř a poháněl krávy k mostu. Vpředu, s vysoko zdviženým čenichem a těžkým, deštěm zmáčeným ocasem pobíhala Najda. Věra se na ni dlouze zadívala, usmála se a řekla: „Podívej, jak je důležitá“.

„Ještě aby nebyla! Je to vůdce stáda!“ pousmál se Petros. „Pojďme. Opři se mi o ruku.“

Došli k cestě a opatrně stoupali nahoru. Petros šel vpředu, nepouštěl manželčinu ruku a ona ho následovala. V polovině cesty se zastavil, otočil se ke starému hřbitovu, a přes řídnoucí déšť se snažil něco zahlédnout. Věra trpělivě stála vedle něj a čekala. Neotočila se.

„Na hrobě prarodičů jsem nechala chleba. Musel ho odnést déšť.“

„Nic.“

Petros šel dál krůček po krůčku. Vlhká půda čvachtala, svými kluzkými prsty se chytala bot a snažila se je stáhnout z nohy. Bylo nutné trochu pokrčít prsty a trochu je zpevnit, abych neztratila boty. Déšť ustával, už jen mrholilo, kohouti kokrhali a vrchol Východního kopce se třpytil ve slunečním světle. Letní ráno, ohlašující příchod nového dne, se rychle vrátilo.

„Musíš přestat chodit na hřbitov,“ obrátil se na svou ženu Petros.

„Cítím se tak lépe,“ odpověděla Věra.

„Ale já ne. I moje matka si dělá starosti. Je čas, aby ses vyrovnala s tím, co se stalo.“

„A ty už jsi se s tím vyrovnal?“

„Ne. A nevyrovnám. Ale já se s tím smírím v tichosti, Věro.“

„A já to snad rozhlašuju všude?“

„Ne, nerozhlašuješ. Ale ty tvoje neustálé návštěvy hřbitova... Na tom je něco špatně, nehorázně demonstrativní, jako bys všem říkala „tohle jste chtěli, tak teď to máte.!“

„Ale přesně to chtěli. Abych chodila po celém hřbitově a vzpomínala na předky. Na každého z nich.“

„A hádala, ve kterém hrobě je Ninuška pohřbena.“

„Věro, problém není v tom, s kým nebo jak byla naše dcera pohřbena, ale v tom, že ona umřela. Copak si to neuvědomuješ?“

„Uvědomuji. Ale...“

„Počkej! Dobře, představ si, že Ninuška má svůj vlastní hrob. S náhrobním kamenem. Mohlo by tě to nějak uklidnit? Nebo by to snad ospravedlnilo její smrt?“

Věra našťvaně vytrhla dlaň z manželovy ruky:

„Neopovažuj se mě mít za nánu!“

„To si nemyslím. Pouze jsem ti dal jednoduchou otázku.“

„Na tvou otázku nemám odpověď!“

Petros zamrlal a dal ženě ruku:

„Pojďme.“

Zbytek cesty spolu nepromluvili ani slovo. Když došli na konec cesty, Věra si s úlevou oddechla, že to nejtěžší mají za sebou.

„Já vím, co se mi snažíš říct.“ Přerušila mlčení. „A v něčem s tebou souhlasím. Psychologové tomu říkají potlačování. Když člověk v zájmu ochrany své psychiky, nevědomě přenáší to, co ho trápí, z jednoho objektu na druhý.“

„Ale dej mi zapravdu, Petrosi, že slepé dodržování zvyklostí je velmi hloupé a chybné. My přece nežijeme v pravěku.“

„V pravěku ne. Až zemřu, nedají tě do hrobu se mnou. No, ale kdybych byl faraon, to by bylo něco jiného.“

Věra se letmo usmála. Petros ji objal kolem ramen a přitiskl si ji k sobě.

„Věro, nemůžeš se neustále točit v kruhu. Zničíš se, v noci nespíš, pláčeš. Alespoň se slituj nad svou dcerou. I ona si dělá starosti. Spí se svými hračkami a bojí se tmy.“

„I my jsme se jako děti bály.“

„Jedna věc je dětský strach a druhá věc je strach dospělých, který jim vnucujeme. Je sice malá, ale všechno vnímá, všemu rozumí. Proč myslíš, že hodila tvůj cop do řeky?“

Věra si položila dlaň na hrdlo, tam, kde se jí rozbušilo srdce a poskočilo nahoru a dolů.

„Včera se vyptávala Tamary, proč tak často chodíš na hřbitov. Od tebe to vědět nechtěla, bála se tě zeptat,“ pokračoval Petros.

„Proč bylo nutné říkat jí o Ninušce? Kdyby to nevěděla, nemusela by se trápit.“

„A proč ne, Věro? Děti jsou malí dospělí, nesnášejí povýšenost.“

„Jsi učitelka, víš to lépe než já. Proč bychom jim měli lhát? Zeptala se a já jí odpověděl. Má právo vědět, že měla starší sestru.“

„Máte zvláštní přístup k dětem, vůbec je nešetříte.“

„Tady každé, úplně každé dítě od narození ví nejen o svých zemřelých příbuzných, ale ví dokonce i o masakru. Je to snad špatně?“

„Chceš, aby z tvjící dcery vyrostl“

„Nechci. Ale proč říkat dětem něco, na co nejsou připravené?“

„Věro, když se dítě zeptá, znamená to, že je připraveno na odpověď. Jinak by se neptalo.“

Cesta se ostře stáčela k jejich domu. Na verandě stálo malé Děvčátko a tisklo si k sobě malého plyšového zajíčka. Při pohledu na rodiče udělalo krok vpřed, ale nešla po schodech dolů. Věra vyběhla nahoru a sevřela ji v náručí.

„Bála ses bouřky?“

Děvčátko objalo matku kolem krku a přitisklo se jí na tvář:

„Nee, nebála jsem se. Nejdříve jsem spala, potom jsem se probudila a poslouchala jsem hromy. Potom jsem vás hledala. A pak jsem už jen čekala.“

Babička Šušik

1

Tata má dvě mladší sestry, Šušik a Knarik. Děvočka jim říká babičky a má je stejně ráda. Tata má taky dva mladší bratry, Sergeje a Žorika. Ti se už dávno přestěhovali do jiného města a Děvčátko se s nimi vídá jednou za rok, o Velikonocích. V tento den se Melikjanové scházejí ve svém rodném domě, tam, kde bydlí teta Tamara. Tetka prostře tradiční velikonoční stůl s malovanými vajíčky, s vařenou rybou, bylinkami, sýry, červeným vínem a slaným pečivem. Sedí do pozdních hodin a mluví o svých věcech a vzpomínají. Děvčátko, které unavil jejich dlouhý rozhovor, usnulo s hlavou položenou v klíně Nani. Ta si sundala šátek a přikryla svou pravnučku. Hedvábné třásně jí zalezly pod límec a šimraly jí na bradě a krku.

Babička a dědeček oslovují Tamaru jménem. Děvčátko se zajímalo, proč jí neříkají mami. Tata, Věra a Děvčátko seděly u kulatého kuchyňského stolu a dávaly si odpolední čaj. Tata rozřezala jablko na malé měsíčky a poskládala je do řady na talířek.

Byla to taková jejich hra. Ovocné měsíčky pojmenovaly jako vitamínovou armádu, kterou musely nemilosrdně zlikvidovat.

„Když je sníš, budeš silnější. Čím více máš vitamínů, tím je menší pravděpodobnost, že budeš nemocná,“ vysvětlovala Tata.

Otázka Děvčátka ji nepřekvapila. Mlčela a v hlavě si sumírovala slova, která chtěla říct, ale Věra zachytila její pohled, zatvářila se prosebně a chabě zakroutila hlavou. „Ne!“ Tata krátce přikývla a usmála se.

„Jen se mi moc líbí její jméno. Proto jí říkám Tamaro.“

„A můžu ti taky říkat jen jménem? Jen Tato?“ Děvčátko si dalo do pusy další měsíček jablka a legračně se ušklíblo. Chuťové buňky okamžitě zaznamenaly sladkokyselou ovocnou šťávou.

„Jasně, že můžeš.“

„Hurá! Děkuji, Tatočko. Mami, slyšela jsi to? Můžu Tatě říkat jménem!“

„Slyšela jsem,“ řekla Věra a počkala, až se dcera otočí, a potichu řekla tchýni: „Děkuji.“

Tata znovu přikývla. Přitáhla si k sobě mísu s ovocem a vybrala hrušku.

„Teď bude hrušková armáda. Hrušková, a potom ještě třešňová.“

„A bonbónová armáda nebude?“ podívalo se šibalsky Děvčátko.

„A dostat na zadek nechceš?“ zasmála se Tata.

„Aspoň jednoho malého, sladkého vojáčka!“ kňouralo Děvčátko.

„Dobře, dobře. Až se vypořádáš s celou vitamínovou jednotkou, dám ti karamelu.“

„Děkuji, Tatočko.“

„Dohodnuto.“

Babička Knarik bydlí na druhém konci Berdu. Cesta k ní je docela dlouhá. „Raz, dva, tři, čtyři, pět,“ počítá si pro sebe Děvčátko, „pět silnic a jeden široký most!“

A babička Šušik bydlí hned naproti přes dvůr. Děvčátko rádo pozoruje střechu jejího domu z okna svého pokoje, skrz větve ořešáků, které rostou v severní části zahrady. Když je sníh, střecha připomíná vršek mátového perníku, a když ukousneš musíš se vyrovnat se sladkou chutí cukrové polevy. Za dešťového počasí však okamžitě vybledne a získá hustý myší odstín. Poté zesvětlá, nerovnoměrně se leskne matnými skvrnami v místech, kde břídllice uschla, a tmavne tam, kam nedosáhly sluneční paprsky.

Pouhé dva nádechy a výdechy trvá, než dorazíte k domu babičky Šušik.

To však vyžaduje předchozí přípravu. Za prvé, je třeba si vzít správné boty, aby dobře seděly a při běhu nepadaly. Za druhé branka musí být otevřená. Branka má velmi složitý zámek, masivní a těžkopádný. Děvčátko ho umí otevřít ve dvou krocích. Nejprve zvedne železný hák tak, že si stoupne na špičky a lokty se pevně opře o břicho, a pak ho celým tělem odsune stranou. Hák se se žalostným zasténáním zvedne a neochotně za sebou táhne

těžký kolík. Jakmile Děvčátko vyklouzne za branku, petlice zapadne zpět na své místo, hák zapadne ostrým zobákem zpátky a zacvakne se, čímž si odřízne cestu zpět. Nyní musí projít zahradou Nani, aby se dostala domů.

Děvčátko nabere vzduch do plic, na vteřinu zadržívá dech a s pomalým výdechem se řítí dolů po cestě, která vede přes sousedův pozemek. Slepice se rozprchnou do různých směrů, krocani rozzlobeně hudrují, vesnické husy se pošťuchují. Musíte se dostat k bráně dřív, než se spojí do bojovného hejna a s nataženými dlouhými krky a rozevřenými silnými zobáky vás pronásledují. Po prvním výdechu Děvčátko vyskakuje na sousedovu bránu.

„Zase běháš jak střelená?“ V zádech jí zní skřípavý hlas staré Aniko.

Děvčátko znova popadá dech a pádí dále po prašné, sluncem spálené venkovské cestě, ponožkami se zachytává za kamínky, přeskakuje trsy květin a poslouchá bušení svého srdce – buch, buch. A tady je plot s rozvrзанou brankou. Za deštivého počasí bouchá s pravidelným a žalostným rachotem, který doprovází kvílení větru. Obrovský arménský vlkodav Bocman, který chřastí svým těžkým řetězem, vyskočí při tom zvuku z boudy, a když uvidí Děvčátko, začne radostně štěkat. Raz, dva, tři, čtyři, pět, šest, sedm, osm, devět, deset. Jednotlivé schody starého kamenného schodiště jsou na okraji rozdrobené. Ještě sekundu a Děvčátko vyrazí na terasu porostlou vinnou révou, odhodí sandály – fuj.

„Zase běháš, jak střelená?“ Opakuje Ženo sousedčina slova. „Podívej, spadneš a zlámeš si ty hubené nohy“

Ženo je Dívenčina prateta. Je to nejmladší dcera babičky Šušik a jako by jí z oka vypadla. Malá, křehká, s jemně tvarovaným obličejem. S vysokými lícními kostmi, s neobvykle hlubokými třešňovými očima a úzkým čelem. Husté hnědé vlasy má vždy svázané do dlouhého ohonu.

Ženo sedí ve stínu vinné révy a loupe fazole. Vezme světle zelený lusk, utrhne konec, otočí ho v ruce, utrhne druhý, rozlomí ho na tři části a hodí fazole do hluboké mísy. Pouze je slyšet „křup – křup – křup“.

„Nespadnu a nezlámu se.“ Děvčátko s rozběhem vrazí do tety a na vteřinu se zastaví. „Ahoj.“

„Obejmu tě, ty neposedo. Však ty víš, že když tě obejmu, prodlouží se mi život.“ Přitiskla ji k sobě Ženo.

A děvčátko trpělivě čeká, až se tetin život prodlouží. Sluneční paprsky se prodírají skrz listy vinné révy a kreslí na kamennou podlahu terasy zlatavé gázové vzory, cikády neodbytně cvrlikají – předznamenávají nejteplejší část dne. Jejich společné prozpěvování se rozléhá v kapce medu nad letní zahradou a ukolébává ji do poledního spánku, v létě hlubokém. Ženiny šaty voní po levandulovém mýdle a její ruce po zelených fazolkách. Děvčátko miluje svou pratetu z celého srdce. Pro její krásu a veselou a laskavou povahu. A také proto, jak skvěle umí hrát karktik¹⁴. Je to hra s kamínky. Posbírejte pět stejně velkých kamenů velikosti vlašského ořechu, sedněte si na koberec, jeden vyhod'te do vzduchu, a zvedněte další čtyři. Nejdřív jeden, potom dva a pak tři najednou! A potom je zažeňte do „jeskyně“.

To uděláte tak, že propletete ukazováček a prostředníček, palec dáte daleko od sebe a do vzniklého otvoru vrazíte jeden kamínek za druhým, přičemž nesmíte zapomenout hodit a ujistit se, že jste pátý kamínek chytili ve vzduchu. Děvčátko může strávit hodiny sledováním, jak Ženo hraje. Jednoho dne se i ona naučí tak obratně házet a chytat kamínky. Až vyrostete, tak se to naučí.

„A kde je babička Šušik?“ ptá se Děvčátko.

„Ve sklepě. Šla pro sklenice na kompot.“

„Bude dělat kompot?“

„Jaký?“

„Míchaný. Maliny, rybíz a jablka.“

„Půjdu jí pomoci se sklenicemi.“ Děvčátko si obuje sandály a běží po schodech dolů. „Babi Šušik! Ba – bi – čko Šu – šik!“

Bocman vyběhne z boudy, a zavrtí obrovským, světlým ocasem. Děvčátko letí k němu, a zadívá se do jeho medově zlatých očí:

„Bo – o – cmane, pej – sku! Proč tě přivázali na řetěz? Zase jsi neposlouchal?“

Bocman si zakrývá oči a kňučí uii, uii.

„Honil jsi husy stařenky Aniko?“ vyptává se Děvčátko.

¹⁴ Karktik – Jedná se o hru s kamínky. Hra je stovky let stará a každá kavkazská země má pro tuto hru svůj vlastní název, ale všude se hrdě označuje jako národní hra. Ke hře Vám stačí jen pět kamínků.

„Vrr– haf!“

„Ty jsi ale blbeček, Bocmane,“ pohladí ho Děvčátko po uchu. „Už jsi velký kluk a chováš se jako malý. Půjdeme dnes k nám? Nechala jsem ti několik výborných kostiček. Hodně. Celou miskou!“

Jakmile pes uslyšel oblíbené slovo, začal radostně štěkat. Děvčátko si ho někdy bere k sobě, aby u ní zůstal do večera. Bocman honí po dvoře vrabce, štěká na vosy, když Tata peče chleba, potlouká se kolem kamenné pece a žadoní o čerstvě upečenou křupavou kůrku. Vít'a s ním tráví hodiny a neohrabaně ho trénuje. Na každý jeho „aport“ Bocman, nechápavě zabloudí do křoví, najde klacek a začne ho s chutí zahrabávat do země.

„Bocmane fuj, necháš toho!“ křičí Vít'a.

„Žádné fuj,“ brání ho Děvčátko. „Prostě tu hru nemá rád.“

„Tak co, půjdeš dneska k nám?“ Podrbe psa za uchem.

Bocman krátce zaštěká a zavrtí ocasem.

„Tak jsme domluveni!“ Děvčátko se skloní pod schody a jde podél kamenné stěny. Napravo, za keřiky vinné révy, které rostou až k terase a svými úponky se drží mřížového plotu, je velká zahrada. Maliny a rybíz voní a nad záhony s rajčaty bzučí včely. Děda Aram, manžel babičky Šušik, má deset úlů. Jsou malé, natřené modrou olejovou barvou a ostře vyčnívají ze zelené zahrady.

A tady je sklep. Děvčátko otevírá těžké dřevěné dveře. Nenamazané panty vydávají vrzavý zvuk, do tváře ji udeří vlhký pach bramborové jámy a vůně mladých, ale již zralých okurek.

„Babičko Šušik!“

„Jsi to ty, ty neposedo?“ ozývá se babička. Ve sklepe je naprostá tma, jediná slabá dvacetiwattová žárovka pod stropem svítí slabým světlem.

„Přišla jsem ti pomoci se sklenicemi.“ Děvčátko, vyděšené tmou, dělá nejistý krok vpřed a pustí dveře. Ty se vmžiku s bouchnutím zavřou.

„Pojď ke mně.“ Šušik vycítí strach své praneteře, vyjde ze tmy, natáhne ruce a udělá dlaněmi vyzývavé pohyby. „Pojď ke mně. Řekni mi, jak se tam má Tata.“

A děvčátko se šťastným povzdechem visí kolem babiččina krku.

Od narození byla zvyklá na rodinná objetí – něžná, milující a zachraňující. Chrání a žehnají, utěšují a uzdravují. Děvčátko usíná a probouzí se v těchto záchranných kruzích,

žije a dýchá jimi. Ona neví, že tato objetí, tyto záchranné kruhy se jednoho dne přetrhnou a mávnutím uvolněných křídel odplují do tichého zapomnění. Dívenka je ještě příliš malá na to, aby dokázala rozpoznat proud času. Každý okamžik je pro ni nekonečno. Každý okamžik je pro ni věčnost.

Tam, nahoře, na sluneční terase, loupe dvacetiletá Ženo fazole. Vzrušením a radostí se Ženo lehce třepou konečky prstů a chvějí se jí koutky rtů. Za dva týdny přijedou nápadníci, aby ji požádali o ruku. A na podzim bude velká svatba. Tradiční s píšťalami a bubny, s výkupným, s panenkou přivázanou hedvábnými stuhami ke kapotě auta. Odvezou si ji daleko, na druhý konec Arménie, do města Ararat. A začne jí nový, šťastnější život.

Ženo rozlamuje fazolový lusk s jemnými fialovými pruhy, z něhož vystřelí drobné, bezbranně mléčné fazole. Odlétají stranou, zakutálí se pod hrubě opracovanou lavičku a zůstanou tam až do příštího rána. Za úsvitu se kamenná podlaha terasy pokropí vodou, zamete šustivým pichlavým koštětem a fazole i zbytek odpadků se vyhodí na hromadu za domem. Z toho mají radost všudypřítomné a všežravé slepice.

2

„Slyšela si tu noční bouřku?“ Babička Šušik přebírá maliny a rybíz a přezrálé a nepěkné kousky odkládá na stranu. „Do kompotu se nehodí.“ Na rozprostřeném kuchyňském ubruse, hrdlem dolů, stojí deset umytých třílitrových sklenic. Schnou.

Děvčátko nereaguje hned. Je zaujaté slunečními zajíčky. Zachytí sluneční paprsek v zrcadle, pustí ho do rohu místnosti, pak na kuchyňskou linku, pak do misky s lesními plody. Babička Šušik ji nepopohání, čeká, až si dohraje.

„Bouřku? Ne, neslyšela jsem,“ odpovědělo nakonec Děvčátko, „až jak jsem se probudila, zjistila jsem, že byla.“

„Jak si to zjistila?“

„Bylo cítit déšť. A zem byla taky mokrá.“

„Ty jsi moje chytrá holka!“ Babička položila na stůl talířek s malinami a trsy červeného a bílého rybízu. „Jez!“

„Nechci. Rybíz je kyselý.“

„Není kyselý.“

„Pro mě je kyselý.“

„Chceš to posypat cukrem?“

„Cukrem? Tak jo,“ usmívá se Děvčátko.

„Ty liško jedna mazaná!“ Směje se babička Šušik. „Dobře, jak chceš, posypu ti to cukrem. Ale jen trochu, sladké ničí zuby.“

Děvčátko má moc rádo její smích. Nikdo jiný se neumí smát tak jemně a láskyplně jako ona. Možná ještě Ženo se umí takhle smát. Ale Ženo je hlasitá, a babička Šušik ani není slyšet. Je také nenápadná, vždy nosí tmavé oblečení. Jednoduché šaty, kabátek zapnutý na všechny knoflíky a strohé sako. Celkově je velmi zdrženlivá, a to i v pohybech. Působí, jako by každý svůj krok promýšlela dopředu, aby se neopakovala. Děvčátko fascinovaně sleduje, jak babička Šušik otevírá výklopná dvířka skříně, stoupá si na špičky a natahuje se pro krabičky s kořením. Mletá skořice. Citronová kůra. Vanilka. Hřebíček. Jednoduché záclony na kuchyňských oknech čechrá letní vánek a kroužky na kovové garnýži jemně cinkají. Jakmile začne sirup ve velkém smaltovaném hrnci bublat, babička do něj vhodí plátky jablek zbavené jadřinců. Následují maliny s rybízem. Na konci přidá citrónovou kůru, skořici a vanilku. Přivede to k varu a vypne oheň. To je vše.

„Všechno musí být dokonale čisté, i sklenice i víčka“. Tak se s kompotem nic nestane, a zůstane ve sklepě až do zimy.“

„A když to nebude čisté, tak co pak?“

„Tak se kompot zkaží, víčka se nafouknou a vyletí. Všechna práce by přišla vniveč.“

„A co je jako dokonalé?“

„Rozhodně“. Senzačně, babička Šušik zachytí zmatený pohled Děvčátka a pak zaváhá.

„Nevyjádřila jsem se jasně?“

„No ano.“

„Dám ti jednodušší vysvětlení. Dokonalé je to nejlepší. Už je ti to jasné?“

„Už to chápu,“ přikývne Děvčátko.

Ženo míchá horký kompot velkou vařechou, aby se usazeniny rovnoměrně rozprostřely a nelije ho do sklenic až po hrdlo. Babička Šušik vhodí do každé sklenice dva hřebíčky, kovové víčko spaří horkou vodou a okamžitě jím přikryje hrdlo sklenice. Víčka jsou horká, a tak je obratně zahákne vidličkou za okraj. Jakmile je sklenice zakrytá, špičkou prstu zaklapne víčko.

„Aby důkladně přilehla,“ vysvětluje Děvčátku.

Vaření se v těchto končinách učí od útlého věku jakoby nenápadně, jen tak mimochodem, a odhaluje se tak řemeslný um.

Děti všechno pochyťí za pochodu, všechno pochopí, a zdá se, že to okamžitě zapomenou. Ale pak, jak přijde správný čas, nějakým nepochopitelným způsobem, v živých obrazech, se z paměti vynoří úžasné znalosti – o chuti koření, o vznešené vůni bylin, o správném množství soli, které se má přidat do jídla. Čtyři špetky a nic víc!

Ženo rychle uklízí ze stolu vše nepotřebné, kuchyňskou utěrku, misku zpod víček a smaltovaný hrnec. Babička Šušik se mezitím ujímá nejzodpovědnějšího úkolu, a to otáčení sklenic. Položí víčkovačku na víčko, levou rukou ho pevně přitiskne a otočí jí ve směru hodinových ručiček. Utahováním se postupně zúží průměr a víčko se sevře kolem hrdla sklenice. Ženo si omotá ruce kuchyňskou utěrkou, aby se neopařila, zvedne hotové sklenice a položí je na podlahu, aby vychladly. Brzy se pod stěnou objeví pyramida sklenic ležících na boku. Kolem nich se míhá paprsek slunečního světla a zlatě se třpytí na orosených skleněných stěnách. Děvčátko sleduje práci své babičky a tety jako divadelní představení. Pohybují se tak harmonicky a šikovně, jako by nepracovaly, ale bavily se. Nebýt napětí v jejich tvářích, člověk by si myslel, že předvádějí nějaký jednoduchý, známý rituální tanec, a všechny pohyby v tomto prostém tanci předvádějí s extrémní lehkostí.

Jakmile je kompot hotový, stůl prostřený a na plotně se vaří zelené fazolky, jde Ženo do sklepa pro sýr.

„Pojď se mnou!“ volá na Děvčátko.

„Ne, já se radši budu dívat z okna.“

A dívka se schová za barevný závěs. Za závěsy je chladno a ticho. Když se podíváte z okna, vidíte celý dvůr. Vlevo je velký ovocný sad, vpravo schůdek proražený ve skále, přes půl století hustě porostlý keři divokých švestek. Plody švestky jsou malé, trpké, tvrdé a těžko se koušou, ale mladé listy, které mají kyselou chuť jsou oblíbenou pochoutkou pro domácí zvířata.

Brána se se skřípavým zvukem otevře, Bocman vyskočí z boudy, ale když uvidí dědu Arama, okamžitě začne radostně mávat ocasem. Děvčátko přitiskne čelo na okenní tabuli a pozoruje manžela babičky Šušik. Děda Aram je vysoký, podsaditý, snědý a úplně holohlavý, s velkýma masitýma ušima a tenkou kšticí vousů pod nosem.

„Kjazime? Hej Kjazime“, ozval se hlas Aniko, která vykroukla zpoza živého plotu, jako by netrpělivě čekala, až se objeví její soused. „Kdy si necháte opravit ten plot? Podívej se, už se úplně vyvrátil.“

„Jaký má smysl ho opravovat? Při první bouřce zase spadne,“ říká děda Aram.

„No a co? Od toho je plot, aby spadl.“ „Zvedni ho,“ nepolevuje stará Aniko.

„Babičko Šušik,“ vyhlíží zpoza závěsu Děvčátka. „A proč všichni říkají dědovi Aramovi Kjazim? I ty mu tak říkáš?“

„V dětství byl hodně nemocný, málem umřel“, odpovídá babička. „A existuje taková lidová pověra: chceš-li obelstít smrt, pojmenuj umírající dítě jménem svého nepřítele. A tak mu začali doma říkat Kjazim a nemoc ustoupila.“

„Jménem svého nepřítele“, opakuje Děvčátka, přizpůsobí se k nepříjemnému slovu tak jako tak. Nad talířem s nedojedenými plody bzučí a létá včela. Děvčátka se včel nebojí. Jsou chytré a nikdy nepíchnou bezdůvodně. Pokud sebou neškubeš nebo nebudete máchat rukama, včela kolem vás proletí a odletí sbírat sladký pyl.

„Tati, přišel jsi právě včas na oběd,“ ozve se hlas Ženo. O chvíli později se objeví na schodech vedoucích na terasu. V jedné ruce drží talířek s brynzou vychlazenou ze sklepa a v druhé mísu s rajčaty. Děvčátka přivře oči, když přičichneš ke stonku rajčete, ucítíš vůni zralé dužiny a sluncem nasáklé země.

„To znamená, že Kjazim je jméno nepřítele? A kdo je náš nepřítel?“ ptá se babičky. Šušik zvedne pokličku pánve a ochutná fazole.

„Tak a oběd je hotový“. Vypne plotnu a fazole bohatě posype nasekaným koprem. „Pánev se nesmí přikrývat pokličkou, jinak zelenina ztmavne. Na chuti to nic nemění, ale nebude to vypadat hezky. Chceme, aby jídlo bylo pěkné. Proto nechej fazole chvíli stát s oddělanou pokličkou.“

Děvčátka momentálně nemá náladu na kulinářská moudra, netrpělivě je od sebe odhání, jako by odháněla slova, která jsou zbytečná. Bojí se, aby jí neunikla nějaká myšlenka.

„Kdo je tedy náš nepřítel?“ opakuje znova.

Babička Šušik odvrátí zrak: „Nikdo. Teď už nikdo. A to dědečkově jméno je turecké.“

Děvčátko se mlčky otočí k oknu. Dospělí jsou tak naivní. Myslí si, že děti neumějí číst mezi řádky. Myslí si, že děti neumějí vycítit, když se jim lže. „Jméno tvého nepřítele,“ opakuje si pro sebe, „jméno tvého nepřítele.“

„Zavolej Kjazima, je čas jíst“, požádá babička Šušik.

Děvčátko úmyslně otevře okno, aby dovnitř vpustila horký letní vzduch, neodbytný zpěv cikád a šumění vzdálené řeky. Děda Aram zamyšleně obchází kolem plotu. „Lze ho upevnit, ale ne před lijákem a vichřicí. Pokud se taková vichřice přizene, plot se znova vyvrátí. A bude tam ležet,“ povídá si pro sebe s uraženě našpulenými rty.

Děvčátko vystrčí hlavu daleko z okna. Bocman úzkostlivě štěká, utíká po schodech nahoru a psi boudou drhne o zem, ještě chvíli a převrátí se a rozdrtí těžký řetěz pod sebou...

„Co blbneš?“ babička Šušik ji chytí za ramena. „Co blbneš?“

„Dědo Arame!“ Děvčátko se rukama drží okenního parapetu, aby ji nikdo nemohl odtáhnout od okna. „Dědo Arame!!!“

Děda Aram se otočí, aby zjistil, kdo na něho volá. Prudce máchne rukou. „Slez z toho okna!“

„Dědo Arame!“ zadýchá se Děvčátko. „Už jsi velký a starý. Už ses dávno uzdravil! Proč ti pořád říkají jménem tvého nepřítele?!“

5 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU

Pátá kapitola diplomové práce je věnována translatickému komentáři, v němž se zaměříme na místa v překladu, která byla pro nás z překladatelského hlediska zajímavá, a kde jsme byli nuceni použít zvláštní, ale i tradiční překladatelské postupy. V komentáři se v první řadě budeme věnovat problematice překladu knižního titulu, vlastních jmen, konkrétně antroponym, zoonym a toponym, překladu reálií, ukolébavky, která se v překladu objevuje, a také překladu arménských a ruských reálií, frazeologismů, vulgarismů a deminutiv.

5.1 PŘEKLAD NÁZVU DÍLA

Překladu knižního titulu bychom měli věnovat značnou pozornost. Překládání názvu literárního díla je výjimečná část v procesu překládání. Každý autor i překladatel má jediný cíl, a to vyvolat u čtenáře touhu přečíst si celou knihu.¹⁵

Knižní titul je nedílnou součástí knihy a měl by mu být věnován stejný a dostatečný zájem jako překladu celého textu knihy.

Jiří Levý dělí názvy literárních děl do dvou skupin. Prvním typem je **název popisný**, který může odhalovat přímo obsah knihy, zejména tím, že dává na vědomí například hlavního hrdinu knihy nebo literární druh. V tomto typu knižního titulu v procesu překladu nedochází k porušení sdělné složky, překladatel jej ve většině případů zachová. Jako druhý typ uvádí Jiří Levý **název symbolizující**, který nastiňuje téma knihy s pomocí různých symbolů nebo zkratk. Podle Levého je tento typ knižního titulu produktem kapitalistického myšlení společnosti, kdy se literární díla stala konzumním předmětem, a knižní titul je vnímán jako reklama.¹⁶

V různých dobách byl překlad titulů ovlivňován rozličnými módními vlivy. V době národního obrození se překladatelé snažili převážně o poutavé názvy, které by přitáhly pozornost čtenářů. Naopak ve 20. století pozorujeme spíše zdomácnělé názvy titulů, které překladatelé přizpůsobovali českému čtenáři.¹⁷

¹⁵KRIJTOVÁ, Olga. *Pozvání k překladatelské praxi: kapitoly o překládání beletrie*. Praha: Karolinum, 1996, 74 s. ISBN 80-7184-215-X. str.47-52.

¹⁶LEVÝ, Jiří. *Umění překladu: Překládání knižního názvu*. 4. vydání. Praha: Miroslav Pošta-Apostrof, 2012. ISBN 978-80-87561-15-7. str.153-160.

¹⁷KUFNEROVÁ Zlata. „Co s titulem literárního díla“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 149-153.

Překladaelé využívají několik způsobů překladu knižních titulů. Můžeme se setkat s takovými, které jsou přesným významovým překladem originálu. Jedná se například o knižní titul *Next Victim = Další oběť*. V knižních titulech se setkáváme i se jmény vlastními a křestními nebo příjmeními např. *Madame Bovary = Paní Bovaryová*. V tomto případě lze spatřit problém ve skloňování vlastních jmen.¹⁸

V překládání titulů se často setkáváme i s posuny. Někteří překladaelé k nim přistupují z osobních nebo věcných důvodů. Dochází tak ke zkracování nebo rozšíření prvotního názvu, např. *Жизнь Арсеньева = Život Alexandra Arseňjeva*.¹⁹

Častými příčinami, proč překladaelé přizpůsobí knižní titul čtenáři, jsou velké rozdíly ve všeobecných znalostech. Překladael se tak uchýlí k adaptaci knižního titulu. Možným důvodem změny názvu díla může být také překladaelova touha zvýšit přitažlivost knihy.²⁰

Přestože při překladu názvu liteárního díla můžeme využít několik možných způsobů, v našem překladu jsme zůstali u formálně i obsahově plně ekvivalentního překladu, protože jsme chtěli zachovat symboliku originálního názvu.

VJ	CJ
Люди, которые всегда со мной	Lidé, kteří jsou stále se mnou

V názvu knihy můžeme vidět hned dva významy. Kniha může pojednávat o lidech, kteří jsou s hlavní postavou fyzicky v kontaktu, ale může jít také o lidi, kteří jsou zachováni v jejích myšlenkách a v srdci, a na něž hlavní hrdinka nikdy nezapomene.

5.2 PŘEKLAD VLASTNÍCH JMEN

Překlad vlastních jmen bývá častým problémem, se kterým se překladaelé v odborných i uměleckých textech mohou setkat. Podle Kufnerové bychom při překladu měli brát v úvahu tyto okolnosti:

1. grafické systémy daných jazyků,
2. stupeň frekvence jména a stupeň jeho osvojení,

¹⁸KUFNEROVÁ Zlata. „Co s titulem literárního díla“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 149-153.

¹⁹Tamtéž.

²⁰Tamtéž.

3. dobové zvyklosti.²¹

V rusko-českých překladech využíváme standartně postupů transliterace, tj. převod jména z jednoho grafického systému do druhého, nebo metodu transkripce, tj. způsob překladu lexikální jednotky jazyka originálu za pomoci zvukové podoby jazyka.²²

5.2.1 Překlad antroponym

V našem překladu jsme nejčastěji přistoupili k transliteraci, tedy k převodu jména z jedné grafické podoby do druhé. Většina jmen v našem překladu je arménského původu, protože příběh a hrdinové knihy jsou z Arménie. Při překladu jmen *Вера*, *Ниночка/Нина*, *Вутька* jsme zvolili ekvivalenty *Věra*, *Ninuška/Nina*, *Víta*. U ostatních jmen jsme použili metodu transliterace, aby bylo zachováno arménské prostředí děje, a aby se čtenář mohl do tohoto prostředí lépe vcítit. U jména *Tamar*, které se v textu vyskytuje, jsme zvolili překlad *Tamara*, aby čtenář lépe pochopil, že se jedná o ženské vlastní jméno. U tohoto jména se vyskytuje také zkrácená forma *Tata*.

²¹STRAKOVÁ Vlasta. „Překládání a vlastní jména.“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 172-176.

²²STRAKOVÁ Vlasta. „Překládání a vlastní jména.“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 172-176.

VJ	CJ
Ниночка	Ninuška
Вера	Věra
Витька	Vít'a
Тамар, Тата	Tamara, Tata
Петрос	Petros
Саломэ Меликбекян	Salome Melikbekjan
Амазасп Мелкумян	Amazasp Melkumjan
Шаракан	Šarakan
Оваким Арутюнович	Ovakim Arutjunovič
Арутюн	Arutjun
Анатолия Тер-Мовсеси Ананян	Anatolija Ter-Movsesi Ananjan
Василий Меликян	Vasilij Melikjan
Амаяк Меликян	Amajak Melikjan
Антарам Мелкумян	Antaram Melkumjan
Шушик	Šušik
Анико	Aniko
Марья Ивановна	Marija Ivanovna
Гево/Геворг	Gevo/Gevorg
Амбо	Ambo
Кнарик	Knarik
Сергей	Sergej
Жорик	Žorik
Арам	Aram

Кязим	Kjazim
-------	--------

VJ	CJ
Девочка	Děvčátko

Zvláštním vlastním jménem je v této knize *Девочка*. Po přečtení celé knihy se v kapitole, která se nazývá *Вутька*, dozvíme, proč se jedné z hlavních postav říká *Девочка*, a proč je tohle substantivum uváděno v knize s velkým písmenem. Děvčátko se u všech svých příbuzných dožaduje toho, aby jí neříkali jejím vlastním jménem, ale pouze *Девочка*. V kapitolách, které pojednávají o *Девочке*, je vysvětleno, proč chce, aby ji ostatní oslovovali právě takto. Sama kvůli tomu musela navštívit dětského psychologa, protože si učitelka v mateřské škole myslela, že není duševně v pořádku. Při překladu tedy nastal problém, zda podstatné jméno pouze transliterovat anebo jej přeložit. Nakonec jsme se rozhodli zvolit český ekvivalent *Děvčátko* s velkým počátečním písmenem.

5.2.2 Překlad zoonym

V příběhu vystupují také dva psi. Museli jsme tedy přistoupit i k překladu vlastních jmen zvířat neboli, zoonym. Při překladu jsme zachovali pojmenování psů a s použitím metody transliterace jsme je přepsali z cyrilice do latinky.

Восман je arménské plemeno psa. Arménský gampr (arménský vlkodav) je velký a silný pes, který slouží k ochraně majitele a jeho domova, a také k ochraně stád před predátory. Jméno *Восман* jsme zachovali, protože přesně vystihuje charakteristiku této rasy a také možnou konotaci s významem jména ve výchozím jazyce.

Fenka *Найда* je kavkazský pastevecký pes. Jedná se o velké, robustní plemeno, které je určeno k hlídání dobytka a vzhledem připomíná medvěda. Při překladu jména fenky jsme volili mezi českou variantou, tedy *Brita*, jež by byla českému čtenáři bližší, a mezi zachováním originálního psího jména. *Найда* je v ruském prostředí typické psí jméno. Existuje dokonce ruský animovaný film, který nese název *Найда*. Jelikož jsme v prvním případě jméno *Восман* zachovali, v druhém případě jsme psí jméno *Найда* zachovali také.

VJ	CJ
Боцман	Bocman

VJ	Význam ve VJ
Боцман	Starší poddůstojník flotily, jenž pomáhá a radí kapitánovi v záležitostech týkajících se dobré morálky a disciplíny posádky.

VJ	CJ
Найда	Najda

5.2.3 Překlad toponym

Při překládání toponym bývá nejčastěji problém u těch jmen, která nejsou rozšířená a známá.

VJ	CJ
Берд	Berd
Тавуш	Tavuš
Хали-Кар	Chali-Kar

Při překladu arménského města a řeky, jsme se nasetkali s žádným výrazným problémem. Většinou šlo o názvy více známé a neměli jsme problém, dohledat jejich český ekvivalent.

S toponymem *Chali-Kar* to bylo již náročnější, protože jsme nedokázali určit, co *Chali-Kar* přesně znamená a nepodařilo se nám v českých zdrojích dohledat význam. Po důkladnějším pátrání jsme zjistili, že *Chali-Kar* je významná středověká pevnost, která se nachází nad městem Berd. V současné době se jí říká Tavušská pevnost, podle oblasti Tavuš, ve které se nachází. Označení *Chali-Kar* jsme našli pouze v dávné arménské legendě, v níž nese pevnost toto označení, a která vypráví, že když do Arménie přišli

Arabové, Ašot Erkat se usadil v pevnosti zvané *Chali-kar*. Rozhodli jsme se tedy pro transkripci. S toponymem *Chali-Kar* tudíž nastává další problém, zda jej skloňovat či nikoliv. My jsme se rozhodli toponymum neskloňovat. V překladu jsme pro upřesnění čtenáři uvedli, že *Chali-Kar* je středověká pevnost.²³

5.3 PŘEKLAD REÁLIÍ

Reálie jsou zvláštní rysy, jevy nebo předměty hmotné kultury, které jsou typické pro daný národ nebo stát. Tyto rysy můžeme najít ve všech oblastech života. Jedná se o předměty materiální kultury, které jsou pro určitý národ charakteristické. Reálie můžeme rozdělit do několika skupin, a to na: geografické reálie, etnografické, které souvisí s každodenním životem (názvy jídel, nápojů, nádobí atd.), nebo společensko-politické.

Při překladu reálií se využívá nejčastěji metoda transkripce nebo přímého překladu. Přímý překlad nabízí několik způsobů, jak problém překladu reálií vyřešit. Můžeme použít metodu kalkování, což znamená, že přejímáme slova nebo slovní spojení z výchozího jazyka do jazyka cílového jeho doslovným překladem. Dále můžeme využít metodu naturalizace, nahrazení cizí reality realitou vlastního jazyka, nebo také metodu exotizace, tedy přenos cizí reality do textu cílového jazyka. Taktéž je možné použít opisný překlad nebo překlad s komentářem.²⁴

Překladatel musí sám vyhodnotit, jaký způsob překladu reálií, je v dané situaci nejlepší, a vybere si sám, kterou z metod si zvolí.

V našem překladu se lze setkat s těmito reáliemi:

Шахлама – *šachlama*, masová polévka se zeleninou a s kousky vařeného hovězího nebo jehněčího masa, podávaná většinou za studena. Výraz jsme přeložili metodou transliterace. V překladu jsme pro upřesnění uvedli poznámku překladatele, ve které vysvětlujeme význam dané reálie.²⁵

²³ *Легенды Армении: Крепости Армении* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: https://www.armgeo.am/ru/legends_about_fortresses/.

²⁴ VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Введение в теорию перевода для русистов*. Olomouc, 2013. ISBN 978-80-244-3417-9.str. 60-61

²⁵ *Academic.ru*: Словари и энциклопедии на Академике. *Шахлама* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_culinary/2308/%D1%85%D0%B0%D1%88%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0

VJ	CJ
Будет шахлама из говядины...	Bude šachlama

Самогон – *kořalka*, silný alkoholický nápoj, který se vyrábí destilací většinou podomácku z kvašených obilovin, brambor, červené řepy, ovoce nebo jiných produktů obsahujících cukr nebo škrob. Obvykle se destiluje na sílu 80°–90°, což je dvakrát více než u tradiční vodky.²⁶

Při překladu jsme zvolili metodu naturalizace a jako český ekvivalent jsme použili slovo *kořalka*, protože se v České republice destiluje podobný alkoholický nápoj, většinou z ovoce. V úvahu by připadala i verze samohonka, což je v ruském prostředí podomácku vyráběná kořalka.

VJ	CJ
Из спиртного – тяжелый самогон .	Jako alkohol se bude pít kořalka .

Десятины – *desátek*, asi desetiprocentní daň, kterou lidé odváděli církvi.

VJ	CJ
Потом – поминки, десятины .	Potom bude smuteční hostina a desátek .

V tomto případě jsme přistoupili také přistoupili k naturalizaci.

Хачкар – *chačkar*, arménská středověká památka (hrobka, pomník) v podobě vertikálně umístěné desky s vyřezávaným obrazem velkého kříže ve složité ornamentální kompozici. Je rozšířený od 9. století.²⁷

VJ	CJ
Вера нашарила рукой холодный хачкар ...	Věra nahmatala rukou studený chačkar ...

²⁶*Academic.ru*: Словари и энциклопедии на Академике. *Самогон* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/212534>

²⁷*Academic.ru*: Словари и энциклопедии на Академике. *Хачкар* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/62088/%D1%85%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%B0%D1%80>

Výraz jsme přeložili metodou transliterace, protože jsme chtěli zanechat atmosféru arménského prostředí děje. V samotném překladu jsme uvedli poznámku překladatele, ve které vysvětlujeme význam dané reálie.

Грабар – *staroarménština*, arménský jazyk, který vznikl během formování arménského státu králem Artášesem. Jedná se o nejstarší dochovanou písemnou formou arménského jazyka. Zde jsme při překladu použili metodu generalizace.²⁸

VJ	CJ
На стенах тут и там проступали полустертые молитвы на староармянском – грабаре .	Tu a tam byly na stěnách napůl vyryté modlitby ve staroarménštině .

Карктик – *karktik*, jedná se o hru s kamínky. Hra je stovky let stará a každá země má pro ni svůj vlastní název, ale ve většině kavkazských zemí se hrdě označuje jako národní hra. Ke hře stačí jen pět kamínek a naučit se jednoduchá pravidla.²⁹

V překladu jsme pro upřesnění zvolili metodu explikace. Jde o postup popisující význam dané skutečnosti v cílovém jazyce.

VJ	CJ
А еще за то, как она здорово умеет играть в карктик .	A také proto, jak skvěle umí hrát karktik . Je to hra s kamínky...

Джан – *milý, drahý*, původně arménské slovo, které se v hovorovém jazyce běžně používá. Existují i jeho odvozeniny *джана, джаник*.³⁰

VJ	CJ
Петрос-джан	Drahý Petrosi...
Господ-джан	Milý Hospodine

²⁸*Academic.ru*: Словари и энциклопедии на Академике. *Грабар* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://drevniy_mir.academic.ru/1676/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D1%80

²⁹*Букник-младший*: *Карктик* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <http://family.booknik.ru/articles/sdelay-sam/vremya-razbrasyvat-kamni/>

³⁰*Яндекс.Кью*: *Джан* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://yandex.ru/q/question/kak_s_armianskogo_perevoditsia_dzhan_2b8f95b9/

Ycma – strýček.

Pro tento ruský význam se nám nepodařilo dohledat český ekvivalent, ale z kontextu knihy vyplývá, že by se mohlo jednat o oslovení staršího muže, který já nám blízký, ale přitom se nejedná o člena rodiny. V českém prostředí také blízké oslovujeme „strýci, teto“, i když nejsme v příbuzenském vztahu.

Překladatelka Kateřina Šimová v knize Tři jablka spadlá z nebe slovo *ycma* přeložila pouze metodou transliterace, ale my jsme se tímto směrem vydat nechtěli, a proto jsme použili metodu naturalizace.

VJ	CJ
Уста ГевѠ	Strýčku Gevo
Уста АмѠ	Strýčku Ambo

Подсобка – technická místnost, v knize se jedná o místnost na hřbitově, kde jsou uloženy úklidové pomůcky, jako jsou kýble, smetáky a ostatní věci potřebné na úpravu hrobů.

VJ	CJ
Подсобка	Technická místnost

V českém prostředí nemá výše popsaná místnost na hřbitově svůj konkrétní název. Zde jsme zvolili způsob sémantického překladu.

Ukolébka

VJ	CJ
Рури-рури-рури, моему сыночку рури, моему ангелочку рури...	Halí belí, můj synáčku, halí belí, můj andělíčku...

Při překladu tří veršů ukolébavky jsme zvolili metodu naturalizace. Místo *pyru-pyru-pyru* jsme zvolili český ekvivalent *halí belí*, který je typický pro české ukolébavky.

5.4 PŘEKLAD VULGARISMŮ

Vulgarismus nebo také sprosté slovo je negativní, silně emotivně zabarvený výraz, který je namířen vůči nějaké osobě nebo věci, a nese odstín hrubosti. Vulgarismy jsou pokládány za prostředek verbální agrese. Jejich používání je ve většině případů považováno za nepřijatelné.³¹

Při překladu vulgarismů by měl překladatel věnovat pozornost společnosti, pro kterou dílo překládá, a měl by zvážit, zda je v dané době používání vulgarismů přijatelné, či nikoli. Při překládání je třeba brát v potaz značně široký jazykový i mimojazykový kontext. Vulgarismy nelze překládat doslovně, ale funkčně, tak aby na čtenáře působily i emocionálně.³²

Překladatel by měl zvážit, jaký vulgarismus v překladu použije, nebo zda jej úplně vynechá.

VJ	CJ
Мы, наивные дураки,...	My naivní blázni ...
Не смей держарть меня за дуру!	Neopovažuj se mě mít za nánu!
Какой же ты дурачок, Бощман,	Ty jsi ale blbeček , Бощмане,

V našem případě jsme některé vulgarismy zanechali. Ruský vulgarismus *дурак* má mnohem hanlivější odstín než ekvivalent, který jsme zvolili v našem překladu. V prvním případě jsme slovo *дураки* přeložili jako *blázni*. Ve druhém případě jsme zvolili překlad *nána*. Ruské slovo *дура* nese název hloupá žena. A ve třetím případě, kdy je vulgarismus vyjádřen zdobnělinou, jsme přistoupili k ekvivalentu *blbeček*.

Autorka v knize používá vulgarismy pouze v přímé řeči, kdy mezi sebou hovoří jednotlivé postavy. V textu autorka používá spíše jemně zabarvené vulgární vyjadřování, a to pouze ve výjimečných případech, například při silně emocionálním projevu postav. V jednom z našich příkladů je vulgarismus použit v případě pokárání psa Бощмана.

³¹CzechEncy: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VULGARISMUS>

³²KNITTLOVÁ, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 215 s. ISBN 8024401436.str. 65

5.5 PŘEKLAD CITOSLOVCÍ

Je pro ně typická absence flexivních a derivačních morfémů, jež mohou tvořit samostatnou výpověď. Tento slovní druh můžeme rozdělit do několika kategorií, konkrétně na citoslovce, která vyjadřují emoce (fuj, brr), citoslovce, která slouží k navázání kontaktu mezi mluvčím a adresátem (hej, haló), dále citoslovce, která slouží k vyjádření postoje mluvčího (psst, hop) a citoslovce, napodobující hlasy zvířat a věcí (haf, sss, tik tak).³³

V našem překladu se ve dvou případech jedná o zvířecí zvuky. Zde jsme ruskou verzi citoslovce kňučení nahradili verbem *kňučet*. Ve druhém případě šlo o vrčení a štěknutí psa Bocmana, která mají v češtině relevantní ekvivalenty. V dalších dvou případech šlo o překlad citoslovce „*фу*“, kdy Víťa křičí na Bocmana, aby něco nechal, citoslovce jsme přeložili českým ekvivalentem „*fuj*“. V případě napodobení zvuku křupnutí jsme zvolili české citoslovce „*křup*“.

VJ	CJ
Цо-цо, - увещевал старик.	„ Tak, tak ,“ nabádal stařec.
Только и слышно «хруст-хруст-хруст»	Pouze je slyšet „ křup – křup – křup “
Бочман прячет глаза, скулит – уии , уии .	Bocman si zakrývá oči a kňučí .
PPP-гав!	„ Vrr – haf! “
Бочман, фу! – ругается Витька	„Bocmane fuj , necháš toho!“ křičí Víťa
Ничего не фу , - застывает Девочка.	„ Žádné fuj ,“ brání ho Děvčátko.
Чшшшш , - отозвался пастух, - свои.	„ Pššššt ,“ odpověděl pastýř.

Vždy jsme se při překladu rozhodovali na základě kontextu. Nejedná se o transkripci, ale o jejich překlad.

³³Nový encyklopedický slovník češtiny online: Citoslovce [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/CITOSLOVCE>

5.6 PŘEKLAD FRAZEOLISMŮ

Frazeologismy jsou ustálená a reprodukována slovní spojení s vlastním významem. Jejich význam je většinou neodvoditelný z významů jeho jednotlivých složek. Frazeologismy jsou jedinečné. Jejich jednotlivé složky ve stejném spojení nefungují, nebo se vyskytují pouze v jednom výrazu. Jedná se o zvláštní vrstvu jazyka, která dodává jazyku jasné emocionální zabarvení. Jde například o přirovnání, pořekadla nebo pranostiky.³⁴

Frazeologismy můžeme dělit do několika skupin:³⁵

- Somatické – založeny na částech těla, např. *nemá to hlavu ani patu, podat pomocnou ruku*.
- Zvířecí – jak je již z názvu této kategorie pochopitelné, objevují se v nich zvířata, např. *jako slon v porcelánu*.
- Profesionální – v těchto frazeologismech se vyskytují názvy povolání, např. *mluví jako dlaždič*.
- Frazeologické výrazy obsahující přídavné jméno s významem národnosti, např. *jednou za uherský rok, španělská vesnice*.
- Frazeologické výrazy s číselným výrazem, např. *mele páté přes deváté, pracovat o sto šest*.

Také můžeme stanovit hlavní typy mezijazykových frazeologických ekvivalentů:³⁶

- Plné ekvivalenty – frazeologismy ve dvou nebo více jazycích, které mají stejnou strukturu, obrazný základ a přenesený význam, např. *hrát si s ohněm – играть с огнем, hluchý jako pařez – глухой как пень*.
- Částečné ekvivalenty – frazeologismy, které sice mají stejnou sémantiku a vnitřní formu, ale liší se od sebe jedním z ukazatelů: nejčastěji synonymními komponenty, odlišnou strukturou, kompatibilitou, vyšším nebo nižším počtem komponentů, odlišným stupněm užití nebo jinými rozdíly vyplývajícími ze systému a gramatické

³⁴MÜGLOVÁ, Daniela. *Komunikace, tlumočení, překlad: aneb Proč spadla Babylonská věž*. Nitra: Enigma Publishing, 2013. ISBN 978-80-8133-025-4. str. 253-257.

³⁵Nový encyklopedický slovník češtiny online [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>

³⁶MOKIJENKO, Valerij Michajlovič a STĚPANOVA, Ludmila. *Ruská frazeologie pro Čechy = Ruskaja frazeologija dlja Čechov*. 2. vyd., (rozš.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. Skripta. ISBN 978-80-244-1916-9. str.37-38.

struktury cílového jazyka. Mají zpravidla stejný nebo velmi podobný obraz, např. *teče mléko po bradě – молоко на губах не обосхло*.

- Relativní ekvivalenty – frazeologismy s částečnou náhradou obraznosti, přičemž sémantika je totožná. Ačkoliv se obraznost liší, frazeologismy zůstávají logicky srovnatelné, např. *jsou si podobni jako vejce vejci – похожи как две капли воды*.
- Frazeologické protějšky – strukturně odlišné, blízké nebo zcela odlišné frazeologismy, které mají společný význam a stylistický tón, např. *nosit dříví do lesa – ездить в Тулу со своим самоваром*.
- Bezekvivalentní frazeologismy – tzv. „národní frazeologismy“. Zpravidla jsou pevně spjaty s konkrétním jazykem, např. *свадебный генерал* – osoba pozvaná do neznámé společnosti, jako důležitá a významná osoba.

Je obecně známo, že ustálená slovní spojení se překládají českým ekvivalentem. Je třeba k nim přistupovat jako k ucelené jednotce. Nejde zde o překládání jako takové, ale o substituci toho, co se v dané situaci v určitém jazyce říká. U frazeologismů nelze překládat jejich jednotlivé komponenty, překladač je musí přeložit jako celek. Optimálním řešením jejich překladu je nalezení identické frazeologické jednotky ve druhém jazyce.³⁷

Frazeologismy v sobě mohou skrývat subjektivní hodnocení, názor nebo postoj. Při překládání bychom měli vzít v úvahu tři faktory, jednak citové zbarvení frazeologismů, dále jejich pomíjivé vlastnosti a v poslední řadě též jejich nestálost. Frazeologismy se ne vždy dají doslovně přetransformovat do jiného jazyka, a proto by měl překladač dobře vybírat, je-li z čeho, anebo využít opisnou metodu či úplnou náhradu.³⁸

VJ	CJ
Она как две капли похожа на свою мать	Jako by jí z oka vypadla.
Ах ты хитрая лиса!	Ty liško jedna mazaná!

³⁷STRAKOVÁ Vlasta. „K překládání frazeologie.“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 85-89.

³⁸Tamtéž.

Ruské ustálené slovní spojení *Она как две капли похожа на свою мать* pochází z lidové mluvy, protože se často říká o lidech, kteří jsou si velice podobní. Hlavním významem je podobnost, a to, v co největší míře. Výraz se může také vztahovat na předměty nebo jevy. Z výše uvedeného se v češtině vyskytují tyto relativní ekvivalenty: „jsou si podobní jako vejce vejci“ nebo „jako by jí/mu z okna vypadl/a“. V překladu jsme se rozhodli pro druhou variantu, která nám do kontextu lépe zapadala.

Ve druhém případě můžeme vidět, že v ruštině i v češtině se používá stejného ustáleného slovního spojení ve významu, když je někdo mazaný nebo vychytralý.

5.7 PŘEKLAD DEMINUTIV

Jde o substantiva, která mají doplňkovou, výrazově-emocionální konotaci. Jedná se o zdobné formy slov, vyskytující se, jak v češtině, tak v ruštině. Jejich frekvence v ruštině je však poněkud vyšší než v češtině, a proto nevznika přesná shoda v počtu deminutiv mezi jazykem originálu a jazykem překladu.

VJ	CJ
Когда случилась беда с малышкой ...	Když děťátko postihlo neštěstí
Вера нашарила их в ящичке ...	Věra je našla v šuplíku ...
Когда появилась на виске язвочка ...	Když se jí na tváři objevil vřed
Строгие пинджачки	Strohé sako
Шушик открывает дверцы навесного шкафчика ...	Šušik otevírá výklopná dvířka skříně ...

Na výše uvedených příkladech můžeme vidět, že se v ruském textu deminutiva vyskytují mnohem častěji než v českém překladu. V některých případech jsme deminutiva v textu ponechali, v jiných jsme je vynechali, protože by působila úsměvně. Zdobnéliny jsme použili jen v těch případech, které se nám zdály vhodné. Je potřeba užívání zdobných důkladně zvážit.

ZÁVĚR

Tématem naší diplomové práce byl překlad uměleckého textu, konkrétněji prózy současného ruského autora a příslušný translatologický komentář. Jak už bylo zmíněno v úvodu, pro diplomovou práci jsme si vybrali ruský román *Lidé, kteří jsou stále se mnou* (*Люди, которые всегда со мной*), jehož autorkou je populární rusko-arménská spisovatelka Narine Abgarjanová.

V úvodu naší práce jsme si vytyčili několik cílů, které jsme se snažili splnit. Naším hlavním cílem bylo vytvořit překlad dvou námi vybraných kapitol ruského románu a také sestavit translatologický komentář k překladu, ve kterém uvedeme vybrané problematické překladatelské jevy, se kterými jsme se v procesu překládání setkali.

Předložená diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola naší práce je věnována životu autorky našeho překládaného románu Narine Abgarjanové. V této kapitole jsou dopodrobna zpracovány základní informace o spisovatelce, její kariéra a také literární tvorba. Jsou zde také uvedena jiná díla, jejichž je Narine Abgarjanová autorkou.

Ve druhé kapitole jsme popsali příběh a téma překládaného románu. V této kapitole jsme také dosáhli jednoho z našich cílů, kterým bylo seznámit čtenáře s arménskou historií a kulturou, jež se prolínají v celém příběhu knihy. Dále jsme se v této kapitole věnovali popisu místa děje a popisu postav daného románu. Zmiňujeme zde také, jakým způsobem a jakým jazykem je román napsán a styl autorčina psaní.

Ve třetí kapitole jsme uvedli ruskou aplikaci *ЛумPec*, která je zaměřena na čtení knih v elektronické podobě. Díky této aplikaci jsme analyzovali názory a recenze čtenářů na daný román a knihu jsme přes aplikaci přečetli, protože jsme neměli možnost získat knihu v tištěné podobě.

Čtvrtá kapitola zahrnuje vlastní překlad dvou vybraných kapitol.

V páté kapitole se nachází translatologický komentář k překladu, ve kterém jsou uvedeny závažná a problematická místa, se kterými jsme se v průběhu překládání knihy setkali.

První problematickou záležitostí, se kterou jsme se v překladu setkali, bylo překládání vlastních jmen. Překlad vlastních jmen bývá častým problémem, se kterým se překladatelé mohou setkat, a i nám tento problém činil v některých případech značné potíže. Při překladu vlastních jmen nejčastěji využíváme metodu transkripce nebo transliterace.

Těchto postupů jsme využili v naší práci také. V románu se objevují jména ruská, se kterými jsme neměli obzvlášť velký problém. Potíže však nastaly u jmen neruského původu, která byla převedena do azbuky. Jednalo se o jména arménská, tím pádem jsme se snažili zachovat jejich podobu. Při překladu toponym jsme se setkali s jedním závažnějším problémem. Jednalo se o překlad toponyma Chali-Kar, který jsme po důkladné diskusi vyřešili metodou transkripce. V translatologickém komentáři jsme se zabývali také překladem vulgárních výrazů, kde jsme hledali nejideálnější způsob jejich přeložení, aby text nepůsobil komicky.

V komentáři zmiňujeme i otázku překladu ukolébavky, která se v románu vyskytuje. V tomto případě jsme zvolili adekvátní překlad, který je českému čtenáři bližší a vyvarovali jsme se pouhého přenesení výrazu.

Zabývali jsme se také překladem reálií. K překladu reálií musí překladatel přistupovat opatrně. Je možné využít formu transkripce, kalkování nebo můžeme zvolit opisný překlad nebo metodu s komentářem. My jsme v některých případech zvolili metodu s komentářem, kdy jsme v poznámce pod čarou uvedli význam dané reálie, aby nám komentář v textu nenarušoval jeho celistvost, a abychom nenarušili strukturu výchozího textu. Při překladu reálií jsme narazili na problém, který se týkal arménských slov převedených do latinky. U těchto dvou slov jsme se inspirovali u překladatelky Kateřiny Šimové, která již jeden román Narine Abgarjanové přeložila. Překladatelka při překladu těchto arménských slov použila pouze transkripci. My jsme se rozhodli, že zvolíme jiný přístup a výrazy přeložíme do češtiny.

Poté jsme v komentáři uvedli problematiku překladu frazeologismů. Je obecně známo, že k překladu frazeologismů musí překladatel přistupovat jako k celku a ne jej překládat po jeho jednotlivých komponentech.

V závěru bychom chtěli podotknout, že překlad dvou námi vybraných kapitol rozšířil naši slovní zásobu a díky němu jsme získali spoustu nových zkušeností. Věříme, že se ruská umělecká literatura bude na českém trhu objevovat častěji a že si k ní čeští čtenáři najdou svou cestu.

РЕЗЮМЕ

Тема данной дипломной работы Перевод прозаического произведения современного российского автора. Книга, которую мы переводили была *«Люди, которые всегда со мной»*, написанная автором Нарине Абгарян.

Мы выбрали эту тему по одной простой причине – чтобы познакомить чешских читателей с русской литературой. Общеизвестно, что в нынешней ситуации будет очень сложно рекомендовать чешским читателям ознакомиться с русской литературой в книжных магазинах или в библиотеках. Мы считаем, что современная русская литература находится на очень высоком уровне. Целью этой работы была демонстрация того, что не только классическая, но и современная русская литература может быть интересна чешской аудитории.

Как уже было упомянуто выше, мы выбрали для перевода роман русской писательницы с армянскими корнями Нарине Абгарян. Нарине Абгарян уже известна чешским читателям, поскольку один из ее романов уже был переведен на чешский язык. В связи с тем, что книги Нарине Абгарян очень популярны в России, мы хотели бы познакомить с ее творчеством чешских читателей.

Основной целью нашей дипломной работы является перевод избранных глав романа и создание транслатологического комментария, в котором представлены переводческие проблемы, с которыми мы столкнулись при переводе, а также обозначены моменты, представляющие для нас интересные точки зрения перевода и указывающие на возможности их решения.

Вторичная цель нашей работы – познакомить чешских читателей с писательницей Нарине Абгарян и приблизить ее интересное литературное творчество чешской аудитории. Еще одна цель, поставленная перед нами – повысить осведомленность о современной русской прозе на чешской литературной сцене.

Выбрав роман для перевода, мы начали изучать литературу о переводе художественной литературы. После анализа литературы последовало изучение всего романа на русском языке.

Мы выбрали книгу, основываясь на ее качестве и популярности на русской сцене. После длительного анализа современной русской литературы мы остановились на романе *Люди, которые всегда со мной*. Мы приняли решение на основе рецензий

и комментариев российских читателей и, в соответствии с их рекомендациями, выбрали этот роман, так как считаем, что его следует перевести на чешский язык.

Чтение оригинального текста романа было для нас очень интересным. Нас очень заинтересовала эта книга, и мы были удивлены, что на чешский язык больше не переведено книг Нарине Абгарян.

При написании этой дипломной работы мы использовали как чешские, так и российские источники. Стоит упомянуть работу Иржи Левого и его труд Искусство перевода, а также автора Злату Куфнеровой и другие авторовы. Помимо этого, мы использовали различные чешские и российские интернет – источники, при изучении которых мы получили много полезной информации, необходимой при написании работы.

Данная дипломная работа состоит из пяти глав. Оригинальный текст перевода приведен в приложении. Также прилагается обложка книги *«Люди, которые всегда со мной»*.

В первой главе мы сделаем акцент на личности писательницы Нарине Абгарян, лауреата престижной международной литературной премии *Ясная Поляна* за лучшее художественное произведение 2016 года, которым стал ее роман о жизни, людях и любви *«С неба упали три яблока»*. Этот роман – единственный, переведенный на чешский язык переводчицей Катериной Шимовой. Данная глава начинается с ознакомления с биографией писательницы. Нарине Абгарян - российская писательница и блогер с армянскими корнями. Она родилась в армянском городе Берд в провинции Тавуш. Автор окончила Ереванский государственный университет языков и социальных наук имени В. Я. Брюсова, где получила степень магистра как преподаватель русского языка и литературы, но никогда не работала учителем. Ее литературная карьера началась в блог-платформе *LiveJournal*, которая была посвящена ведению онлайн-дневников. Именно там, 12 марта 2005 года ею был создан её личный профиль. Первая работа нашего автора - о детстве *«Манюня»*, опубликованная в её блоге, привлекла внимание писательницы Лары Галл, которая рекомендовала ее редактору издательства. Произведение получило Российскую национальную литературную премию *Рукопись года*. За этим следуют произведения *«Манюня пишет фантастичЕскЫй роман»* и позже - *«Понаехавшая»* – представляющее собой историю молодой

гордой девушки, приехавшей из маленькой горной республики покорять Москву в лихие 90-ые годы. Книга отражает ее опыт эмиграции и жизни в Москве. В 2012 году автором были опубликованы две книги - «Манюня, юбилей ба и прочие треволнения» и «Семён Андрееч». В 2016 – 2018 годах Нарине Абгарян написала три сборника рассказов: «Зулали», «Люди нашего двора» а «Дальше жить». Ее последняя книга – роман «Симон», опубликованный в 2020 году. В 2020 году газета The Guardian включила Нарине Абгарян в число лучших европейских писателей. Ее литературная деятельность очень разнообразна. Она пишет в основном детские книги. В большинстве случаев действие всех книг Нарине Абгарян происходит в Армении. В 2021 году по ее роману «Манюня» был снят фильм.

Во второй главе представлена основная информация о переводимом произведении. Это автобиографическая семейная сага - история нескольких поколений одной семьи. Автор книги знакомит нас с историей армянского народа, с его традициями, обычаями, мудростью старшего поколения и трагедиями, которые сопровождают этот народ на протяжении всей жизни. Книга разделена на несколько глав, и каждая из них посвящена человеку, который нашел место в сердце автора. Здесь она описывает отдельные истории жизни их родственников и те отношения, которые были у нее с ними в юности. В историю также вплетены рассказы о геноциде армян, устроенном турками в начале 20. века, и о событиях конца 80-х начала 90-х годов, когда начался азербайджано-армянский конфликт из-за Карабахского национального фронта.

В третьей главе мы рассмотрим российскую компанию «ЛитРес», которая была основана в 2005 году и в настоящее время являющаяся лидером рынка лицензионных электронных книг в России и странах Содружества Независимых Государств. Диапазон этого приложения очень богат. Он включает более миллиона электронных книг на русском и иностранных языках, более сорока восьми тысяч бесплатных книг и шестьдесят пять тысяч аудиокниг. Преимущество этого приложения в том, что вы всегда можете иметь при себе книгу. Приложение можно использовать как в мобильном телефоне, так и на компьютере. Просто зарегистрируйтесь, выберите книгу по своему вкусу и начинайте читать. Некоторые из книг поставляются за плату, но цена не особенно велика. На выбор предлагается множество жанров и произведений.

В четвертую главу диссертации мы включили сам перевод этих двух нами выбранных глав, а в пятую – транслатологический комментарий к нему. Перевод включает главу под названием «*Ниночка*», в которой рассказывается о жизни маленькой девочки, сестры главной героини, умершей в младенчестве, и главу под названием «*Бабушка Шушик*», в которой представлены воспоминания главной героини о своей бабушке. Основным мотивом выбора этих двух глав было эмоциональное воздействие и выразительность написания.

С лингвистической точки зрения можно сказать, что роман в основном написан простым и доступным языком. В романе присутствует большое количество диалогов. По этой причине текст обогащен значительным количеством разговорных выражений, вульгаризмов, фразеологизмов и междометий, которые придают тексту аутентичность. В тексте также содержится большое количество уменьшительно-ласкательных форм, характерных для русского языка. Помимо диалогов, в романе много описательных частей, в которых автор очень мягко и достоверно описывает обстановку своего жилища, занятия и деятельности своих родных. В книге также находится большое количество армянских выражений, которые автор перевел на русский язык.

В транслатологическом комментарии мы акцентируем своё внимание на тех явлениях, которые представляют для нас наибольший интерес с точки зрения перевода и вызывают наибольшее количество проблем при переводе. В комментарии мы уделили особое внимание переводу имен собственных, переводу вульгаризмов и фразеологизмов, а также переводу колыбельной, находящейся в тексте. Для каждого из выбранных явлений мы перечислили все варианты, которые мы использовали в процессе перевода, а также то, что привело нас к конечному результату.

В первом подразделе мы обсудили перевод названия романа. При переводе переводчик должен уделять большое внимание названию книги. Название книги является её неотъемлемой частью, ведь цель каждого автора и переводчика – вызвать у читателя желание прочитать всю книгу. Здесь мы упомянем теорию Иржи Левого, который делит название книги на две группы. Первый тип – описательный заголовок, который непосредственно рассказывает о содержании книги, особенно через информирование главного героя, и второй тип – символизирующий заголовок,

который указывает на тему с помощью сокращения, символа, и который не является описанием.

В нашей работе мы подошли к переводу названия книги таким образом, чтобы сохранить символику оригинального названия и как можно ближе и точнее соотнести его с названием в исходном языке. Другим нашим мотивом было перевести название таким образом, чтобы оно как можно лучше передавало сюжет романа. На первый взгляд, название может иметь два значения: речь идет о людях, которые находятся в физическом контакте с рассказчиком, или о людях, которые сохранены в ее сердце и которых она никогда не забудет.

Вторая под глава посвящена переводу имен собственных, что является распространенной проблемой, с которой сталкиваются переводчики в профессиональных и художественных текстах. В русско-чешских переводах мы чаще всего используем метод транслитерации, то есть передачи имени из одной графической системы в другую, или метод транскрипции, то есть перевод лексической единицы языка оригинала с помощью звуковой формы языка. Однако в чешском языке чаще используется метод транслитерации.

В нашем переводе мы чаще всего прибегали к транслитерации. Большинство имен в нашем переводе армянского происхождения, потому что история и герои книги родом из Армении. При переводе имен главных героев - «*Вера*», «*Ниночка/Нина*» - мы выбрали чешский эквивалент этого имени, который находится в чешском языке, а именно «*Věra*», «*Nuniška/Nina*». Что касается других имен, то мы использовали метод транслитерации, для того, чтобы сохранить армянскую атмосферу рассказа и дать читателю возможность лучше прочувствовать армянскую среду.

Зоонимы, то есть собственные названия животных, также встречаются в тексте. В нашем случае это две собаки. В тексте появляются кобель «*Боцман*», и сука «*Найда*». Мы сохранили имя «*Боцман*», поскольку оно точно описывает характеристику этой породы, а также возможную коннотацию со значением имени на языке оригинала. «*Найда*» – типичное имя собаки в русской среде. Существует даже российский анимационный фильм с названием «*Найда*». Поскольку в первом случае мы сохранили имя «*Боцман*», то и во втором случае мы сохранили собачью кличку «*Найда*».

В тексте также встречается значительное количество топонимов. При переводе армянского города и реки мы не столкнулись с существенными проблемами. Большинство названий были более знакомыми, и мы без проблем нашли их чешские эквиваленты. С топонимом «*Хали-Кар*» возникла большая проблема, потому что мы не смогли определить, что именно означает, и не смогли проследить значение в чешских источниках. После более тщательного поиска мы выяснили, что «*Хали-Кар*» – это важная средневековая крепость, расположенная над городом Берд. В настоящее время она называется Тавушской крепостью, в честь Тавушской области, в которой она расположена. Обозначение «*Хали-Кар*» мы нашли только в древней армянской легенде, в которой крепость так обозначена, где говорится, что, когда арабы пришли в Армению, Ашот Еркат поселился в крепости под названием «*Хали-Кар*». Поэтому мы решили сделать транскрипцию. Так и с топонимом «*Хали-Кар*» возникает проблема, склоняется ли он или нет. Мы несконяли. В переводе мы указали, что «*Хали-Кар*» – это средневековая крепость, чтобы читателю было понятнее.

Следующим подразделом в транслатологическом комментарии является перевод реалий.

При переводе реалий чаще всего используется метод транскрипции или прямого перевода. Косвенный перевод предлагает несколько способов решения проблемы перевода реалий. Мы можем использовать метод калькирования, который заключается в переносе слова или фразы с исходного языка на язык перевода путем буквального перевода. Мы также можем заменить реальный язык на язык перевода или адаптировать реальный язык к языку перевода. Также можно использовать описательный или аннотированный перевод. Переводчик должен сам оценить, какой метод перевода реалий является наилучшим в данной ситуации, и выбрать тот метод, который он выберет. В нашем переводе встречаются следующие реалии: «*шахлама*», «*самогон*», «*десятины*», «*хачкар*», «*грабар*», «*карктик*», «*джан*» и «*уста*». Некоторые реалии происходят из России, другие - из Армении. У нас было больше проблем с армянскими реалиями, потому что было трудно проследить, что они означают. Для того, чтобы можно было лучше ориентироваться в тексте и не нарушать его ход, мы включили в перевод несколько сносок, чтобы читатель мог прочитать, что означает каждая реалия.

В транслатологическом комментарии мы также обсуждаем перевод трех стихов колыбельной песни. При переводе трех куплетов колыбельной песни вместо «*рури-рури-рури*» мы выбрали чешский эквивалент «*halí, belí*», характерный для чешских колыбельных песен. Все с раннего детства знают, что «*halí, belí*» поют маленьким детям.

Еще одним подразделом в переводческом комментарии является перевод вульгаризмов. Вульгаризмы - это негативные, эмоционально окрашенные слова, которые несут в себе оттенок грубости. В книге автор использует их только в прямой речи, когда отдельные персонажи разговаривают друг с другом. Например, когда персонажи говорят в очень эмоциональной манере. При их переводе переводчик должен подумать, уместно ли это. В нашем случае мы опустили некоторые вульгаризмы. Мы перевели «*дураки*» как «*blázni*», во втором случае мы перевели русский вульгаризм «*дура*» как «*nána*».

Следующий подраздел в транслатологическом комментарии - перевод междометий. При переводе междометий мы принимали решения, исходя из контекста. Это не транскрипция, а перевод междометий.

Дальнейший подраздел – это перевод фразеологизмов, то есть устоявшихся фраз со своим собственным значением. Общеизвестно, что устоявшиеся фразы переводятся их чешским эквивалентом. Это замена того, что сказано в данной ситуации на данном языке. Нельзя перевести их отдельные компоненты, но переводчик должен перевести их в целом. Устоявшаяся русская фраза пришла из просторечия, поэтому ее часто говорят о людях, очень похожих друг на друга. Главный смысл - сходство, причем в максимально возможной степени. Это выражение может также относиться к предметам или явлениям. В чешском языке эквивалентом этого является «*jsou si podobní jako vejce vejci*» nebo «*jako by jí/mi z okna vupadl/a*». В переводе мы предпочли второй вариант, который лучше соответствует контексту. Во втором случае мы видим, что в русском и английском языках одна и та же устоявшаяся фраза употребляется в смысле того, что кто-то хитрый или коварный.

И в последнем подразделе транслатологического комментария мы рассматриваем перевод уменьшительно-ласкательных форм, поскольку в русском языке диминутивы используются гораздо чаще, чем в чешском языке. Мы решили

в некоторых случаях оставить диминутивы в тексте, в других случаях мы опустили их использование, потому что диминутив звучал бы нелепо.

В конце дипломной работы есть заключение, резюме на русском языке и список литературы, с которой мы работали во время написания работы. Как уже упоминалось выше, работа содержит два приложения. Первый – это оригинальный текст и второй – иллюстрация обложки книги.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ČESKÉ KNIŽNÍ ZDROJE

1. ABGARJANOVÁ, Narine. *Tři jablka spadlá z nebe*. Prostor, 2020, 264 s. ISBN 978-80-7260-457-9.
2. BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.
3. ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.
4. FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009, 319 s. ISBN 978-80-7294-343-2.
5. HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-13-5.
6. KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouc, Filozofická fakulta, 2010, 291 s. ISBN 978-80-244-2428-6.
7. KNITTLOVÁ, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouc, Filozofická fakulta, 2000, 215 s. ISBN 80-244-0143-6.
8. KRIJTOVÁ, Olga. *Pozvání k překladatelské praxi: kapitoly o překládání beletrie*. Praha: Karolinum, 1996, 74 s. ISBN 80-7184-215-X.
9. KUFNEROVÁ Zlata. „Co s titulem literárního díla“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 149-153.
10. LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4. vydání. Praha: Miroslav Pošta-Apostrof, 2012, 367 s. ISBN 978-80-87561-15-7.
11. MÜGLOVÁ, Daniela. *Komunikace, tlumočení, překlad: aneb Proč spadla Babylonská věž*. Nitra: Enigma Publishing, 2013. ISBN 978-80-8133-025-4
12. STRAKOVÁ Vlasta. „Překládání a vlastní jména.“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 172-176.

13. STRAKOVÁ Vlasta. „K překládání frazeologie.“ In: POVEJŠIL, Jaromír, Vlasta STRAKOVÁ, Zlata KUFNEROVÁ, Zdena SKOUMALOVÁ a Milena POLÁČKOVÁ. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994, 260 s. ISN 80-85787-14-8. str. 85-89.
14. ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2058-X.

RUSKÉ A CIZOJAZYČNÉ KNIŽNÍ ZDROJE

1. DVOŘÁČEK, Petr. *Česko-ruský slovník nových a problémových výrazů: Češko-russkij slovar' neologizmov i trudnostej*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: Linde, 2005, 383 s. ISBN 80-7201-562-1.
2. MOKIJENKO, Valerij Michajlovič a STĚPANOVÁ, Ludmila. *Ruská frazeologie pro Čechy = Ruskaja frazeologija dlja Čechov*. 2. vyd., (rozš.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 259 s. Skripta. ISBN 978-80-244-1916-9.
3. POPOVIČ, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 1. vyd. Bratislava: Tatran. 294 s.
4. VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Введение в теорию перевода для русистов*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, 83 s. ISBN 978-80-244-3417-9.
5. ŽVÁČEK, Dušan. *Úvod do teorie překlada (Pro rusisty)*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998, 53 s. ISBN 80-7067-814-3.
6. РЕЦКЕР, Яков Иосифович. *Теория перевода и переводческая практика*. Международные отношения, 1974, 215 s. ISBN 978-5-93439-238-4.
7. ФЕДОРОВ, Андрей Венедиктович. *Искусство перевода и жизнь литературы: Очерки*. Советский писатель, 1983, 352 s. ISBN В пер.: 1 р. 60 к.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

1. Český národní korpus [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>
2. Internetová jazyková příručka. *Internetová jazyková příručka* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>
3. Lingea [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://slovniky.lingea.cz/rusko-cesky>

4. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>
5. *Nový encyklopedický slovník češtiny online: Citoslovce* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/CITOSLOVCE>
6. *Nový encyklopedický slovník češtiny online: Frazém a idiom* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>
7. *Seznam slovník* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://slovník.seznam.cz/>
8. *Slovník-synonym.cz - ABZ slovník českých synonym* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.slovník-synonym.cz/>
9. *Synonymus.cz – slovník českých synonym* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://synonymus.cz/>

RUSKÉ ELEKTRONICKÉ ZDROJE

1. *Academic.ru: Словари и энциклопедии на Академике* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://academic.ru/>
2. *Academic.ru: Словари и энциклопедии на Академике. Шахлама* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_culinary/2308/%D1%85%D0%B0%D1%88%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0
3. *Academic.ru: Словари и энциклопедии на Академике. Самогон* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/212534>
4. *Academic.ru: Словари и энциклопедии на Академике. Хачкар* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/62088/%D1%85%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%B0%D1%80>
5. *Academic.ru: Словари и энциклопедии на Академике. Грабар* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://drevniy_mir.academic.ru/1676/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D1%80
6. *Букник-младший: Карктик* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <http://family.booknik.ru/articles/sdelay-sam/vremya-razbrasyvat-kamni/>
7. *Gramota.ru: Справочно-информационный портал русского языка* [online]. [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <http://www.gramota.ru/>

8. *Greenarine* [online]. [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: <https://greenarine.livejournal.com/>
9. *Легенды Армении: Крепости Армении* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné z: https://www.armgeo.am/ru/legends_about_fortresses/
10. *ЛитРес: О компании* [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.litres.ru/o-kompanii/>
11. *Люди, которые всегда со мной* [online]. АСТ, 2014 [cit. 2022-02-27]. ISBN 978-5-17-083150-0. Dostupné z: https://www.litres.ru/static/or4/view/or.html?baseurl=/download_book/6610684/43266499/&art=6610684&user=844171616&uilang=ru&catalit2&track_reading
12. *Наринэ Абгарян: Если ты услышал звук выстрела, значит, ты жив* [online]. 2021 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.pravmir.ru/narine-abgaryan-esli-ty-uslyishal-zvuk-vyistrela-znachit-tyi-zhiv/>.
13. *Наринэ Абгарян: Писательница, член попечительского совета фонда "Созидание"* [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://mktravelclub.ru/headliners/narine-abgarjan>.
14. *Narine Abgarjan* [online]. [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/abgaryannarine>
15. *Яндекс.Кью: Джан* [online]. [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: https://yandex.ru/q/question/kak_s_armianskogo_perevoditsia_dzhan_2b8f95b9/

AUDIOVIZUÁLNÍ ZDROJE

1. *Живое Общение: Встреча с Наринэ Абгарян* [online]. 2020 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=UA6eo7pkqrU>
2. *Клуб Путешествий Михаила Кожухова: Наринэ Абгарян о своем родном городе, творчестве и личных моментах счастья* [online]. 2020 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=vADa9IUNNJ0>
3. *Музей Анны Ахматовой в Фонтанном Дома: Наринэ Абгарян. Невозможность распрощаться с войной* [online]. 2020 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=_jOZTNnWpiw
4. *ПРАВМИР: Наринэ Абгарян: Если ты услышал звук выстрела, значит, ты жив* [online]. 2018 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=7Y5ftsNSe5U>

5. Юзефович: Наринэ Абгарян о счастливом детстве в Армении, войне и экранизации «Манюни» [online]. 2021 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=UoxtACSXBj4>
6. RTVI Развлечения: Наринэ Абгарян: «Писательский труд стал моим спасением» // Час Speak [online]. 2020 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=tuOmq84X1ck>
7. Serghei Crușca: Творческий вечер Наринэ Абгарян "Манюня и другие люди, которые всегда со мной" [online]. 2019 [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=uKXA0xbk-VU>
8. Youtube.com: Что такое ЛумПес? [online]. [cit. 2022-03-09]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=BwiizaqB0pc&t=34s>

SLOVNÍKY A PŘÍRUČKY

1. STĚPANOVA, Ludmila. *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, 878 s. ISBN 978-80-244-1750-9.

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1: ORIGINÁLNÍ TEXT PŘEKLÁDANÝCH KAPITOL

PŘÍLOHA 2: TITULNÍ STRANA KNIHY

ПŘÍLOHY

ПŘÍLOHA 1: ORIGINALNÍ TEXT PŘEKLÁDANÝCH KAPITOL

Ниночка

Если идти против течения – не останавливаясь, не оглядываясь, все вверх и вверх если идти, река будет рассказывать о чем-то своем, никому не ведомом, о стаях рыб, о крике птиц, о безмолвном таянии снегов – там, у самых истоков, где вода особенно холодна, а деревья вокруг особенно молчаливы.

Внизу, в долине – дома, утопающие в садах, градом сыпалась от порыва ветра с шелковицы последняя, перезревшая тута, оставляя на руках темные следы. Робко перебирая первыми лучами, золотил край мира рассвет.

Вера любила эту сонную, не выспавшуюся утреннюю пору. Небосвод казался огромной Божьей дланью, накрывшей макушки холмов прозрачным куполом, умытая росой трава пахла остро и пряно – синим базиликом и дикой мятой. Днем аромат дикой мяты куда-то исчезал, уступая место чабрецу и майорану, – опаленные жарким солнцем, они пахли так, что казалось – были частью самого воздуха. И только к вечеру, с закатным солнцем, оживал тягуче-сладкий аромат роз – здесь их не срезали и не ставили в цветочные вазы, но потом собирали лепестки и варили сказочное варенье – терпкое, немного вяжущее, душистое.

Каждое первое воскресенье месяца Вера собиралась на кладбище. В Берде было два кладбища – старое и новое. Старое находилось на левом берегу реки, а новое – в другом конце городка. Вере нужно было на старое кладбище.

Она заводила часы на пять утра, но всегда поднималась раньше – не хотела, чтобы звон будильника потревожил Петроса. Однако муж предугадывал ее пробуждение, обнимал, прижимал к себе – не уходи. Вера ласково отстранялась, высвобождалась из его объятий, выскальзывала из постели – спи, спи, еще рано! Она быстро одевалась, заглядывала в комнату Девочки – поправляла одеяло, целовала ее во влажный от беспокойного сна шелковый затылок. Наспех умывалась и, не позавтракав, выходила из дома. Городок еще досматривал свои разноцветные сны, а Вера уже была на том берегу реки. Тяжелый ключ всегда висел на заборе кладбища, самый ранний посетитель открывал ворота, а тот, кто уходил последним, запирали и оставлял ключ на большом вбитом справа от входа гвозде.

Оказавшись на кладбище, первым делом Вера заглядывала в ветхую подсобку, где хранился инвентарь для уборки. В углу, за большой картонной коробкой с полустертой надписью «Не бросать», притулились несколько ведер, тяжелые метлы, старый веник и щербатый совок. Вера набирала воды, распускала горсть мыльной стружки, запасалась тряпками. Она всег-

да начинала с самой дальней могилы – там покоились прапрадед и прапрабабушка мужа. Подметала дорожку, ведущую к могиле, промывала старые надгробные камни, аккуратно обводила влажной тряпкой каждую кружевную букву – Саломэ Меликбекян, Амазасп Мелкумян.

В изголовье надгробий стояли специальные металлические чаши. Закончив с уборкой, Вера выкладывала туда завернутые в бумажные кульки щепотки ладана, недолго наблюдала, как дымится, исходя сладким ароматом, древесная смола.

Переходила к следующей могиле, где покоилась бабушка свекра – Шаракан. Она умерла, когда Петросу было девять лет.

– У меня до сих пор перед глазами стоит картина, как она причесывается, аккуратно водя пальцами по тому месту на затылке, где под кожей ходит сломанная кость, – рассказывал ей Петрос. Вера каждый раз мертвела сердцем, представляя, через какой ужас пришлось пройти Овакиму и его бабушке.

– Я бы на ее месте сошла с ума, – как-то сказала она мужу.

– Так она и сошла с ума. – Петрос нахмурился, провел пальцем по переносице – он всегда так делал, когда переживал. – Я маленький был, глупый, мучил ее вопросами о сыне, Нани, спрашивал, неужели не помнишь Арутюна? А она не помнила. Внук у меня есть, говорила, а вот сына не

было. Бедная Нани, она так сильно переживала смерть Арутюна, что не справилась с этим неподъемным горем и вычеркнула сына из своей памяти.

– Боже мой, – причитала Вера, – боже мой.

– Самое страшное, что иногда, во сне, она пела. Колыбельную. Рури-рури-рури, моему сыночку рури, моему ангелочку рури...¹ И всегда укладывалась возле окна. Чтобы, если начнут ломиться в дверь, успеть ускользнуть.

Вера бережно протирала влажной тряпкой могильный камень Шаракан, обязательно зажигала в изголовье свечу.

«Теперь они с Арутюном вместе», – думала она.

Потом Вера направлялась на западное крыло кладбища, там лежали дедушка и бабушка свекрови – Анатолия Тер-Мовсеси Ананян и Василий Меликян. Анатолия покоилась здесь, а Василий лежал где-то там, под склоном Хали-кара. Старик умер в войну, в самый холод. Мужчин в Берде не осталось – воевали на фронте, а изможденные голодом женщины перевезти усопшего на кладбище не смогли – не хватило сил. Они выбрали место у подножия Хали-кара, с невероятным трудом выдолбили в смерзшейся земле яму, похоронили Василия, воткнули в землю наспех сколоченный деревянный крест и разбрелись по домам. Зима выдалась немилосердно лю-

¹ Рури – баю-бай (западноармянский).

той, снежной и очень ветреной. До весны никто к месту захоронения не выбирался. А потом его просто не смогли найти – единственную подсказку – крест – унесло шквальным ветром.

Вера долго вглядывалась в незнакомые, безучастные лица на надгробиях, у женщин из-под причудливо повязанных платков струились длинные косы, мужчины были хмуры и седовласы.

Последней она приводила в порядок могилу родителей свекрови – Амаяка Меликяна и Антарам Мелкумян. Никого, кроме Амаяка, в живых она не застала, поэтому разговаривала только с ним. Пересказывала последние новости – только хорошие. Зачем тревожить сон покойника плохими вестями?

Вот и сейчас, протирая его портрет, она вела с ним неспешную беседу:

– Девочке недавно исполнилось пять лет. Вы бы ее очень любили, я знаю. Вся в Петроса – даже глаза такие, как у него, – зеленые с желтым, кошачьи. Говорят – если дочь похожа на отца, будет счастливой. Очень хочется в это верить. Помощницей растет. На той неделе завозюкала грязной тряпкой шкафчики на кухне. Захожу туда – а она стоит, довольная, светится от счастья. Ждет похвалы. Пришлось хвалить, куда деваться.

Вера тщательно ополоснула, а потом крепко отжала тряпку, протерла насухо могильный камень.

– У Тамар все более-менее в порядке. Недавно сделали операцию на глазах – удалили катаракту. После выписки она сразу принялась шерстяные носочки вязать. Я ее ругаю, а она только плечом пожимает. Говорит – сейчас довяжу Девочке гулла, а потом возьмусь за жакет.

Вера достала из сумки небольшой сверток, развернула:

– Тата вчера хлеб испекла. Я прихватила два куска. Один вам, а другой – Антарам.

Она оставила у изголовья хлеб, полезла за кулечками с ладаном. Чиркнула спичкой.

– Дедушка Амаяк, я знаю, Ниночку не с вами положили. Вы ушли после. Но вы приглядывайте, пожалуйста, за ней. И остальных попросите.

Догорающая спичка опалила пальцы. Вера дернулась, выронила ее, схватилась за мочку уха. Боль мигом унялась. Она зажгла другую спичку, понаблюдала за тем, как вьется дымом ладан. Поплакала без слез. В последнее время такое часто с ней случалось. Просыпалась ночью от глухих, давящих рыданий – руки сжаты в кулаки, сердце колотится в груди, а глаза сухие. Петрос обнимал ее, прижимал к себе, целовал в волосы, баюкал, словно маленькую. Иногда раздражался, ругал за слезы. Вера ничего не отвечала, да и что тут скажешь? Она не понимала мужа и обижалась на него – за что он ее ругает? За боль, которая никак не утихнет? Но как она

может утихнуть, если Вера так и не смогла смириться с ней?

Ей ничего не оставили, унесли все фотографии, пленки-распашонки. Даже конверт с локонами забрали. Когда Ниночке исполнилось полгода, Вера постригла ее и сохранила волосы. Локоны у Ниночки были темные, вьющиеся. И ресницы длинные, пушистые. А глазки большие, васильковые. Дедовские. Свекровь лично забрала у нее этот конверт с локонами – не положено что-либо оставлять, дочка, нельзя.

От пережитого шока у Веры поднялась температура, которую никак не могли сбить, она бредила, мучилась жаждой. Было странно, что не мешают волосы, не нужно постоянно выдергивать их из-под спины и откидывать на подушку. Вера сначала удивилась, а потом сообразила, что сама их состригла, буквально в тот день, заплела в косу и состригла под корень.

В бреду ей казалось, что Ниночка плачет. Но угол комнаты, где раньше стояла колыбелька, зиял пустотой. Когда случилась беда с малышкой – это была первая ночь, когда Вере удалось выспаться, она проснулась от того, что наверху, на втором этаже дома, зазвенел будильник, поднимая свекровь и свекра на работу, полежала несколько секунд, приходя в себя, потом вскочила, подбежала к ребенку... Ниночка лежала, словно спала, высокий лоб, восковая кожа, тень от длинных ресниц, подхваченная легким дуновением сквозняка, ходила по щеке. Вера побоялась взять ее на руки, неловко

перевесилась через высокие бортики колыбельки, прикоснулась губами к ледяному лбу. Заплакала.

Густые, русые, в крупную волну волосы рухнули водопадом на Ниночку, Вера поморщилась, мигом возненавидела свои живые волосы, выбежала из комнаты, на ходу заплетая косу, где-то там, в дальней комнате, в деревянном шкафу с высокими резными створками, Тата хранила старые ножницы – большие, тяжеленные, работы ее деда Василя, Вера нашарила их в ящичке, намотала на кулак недоплетенную косу, резко дернула вверх и отрезала под корень.

Теперь все правильно.

Когда в комнату заглянула свекровь, она стояла между распахнутыми створками шкафа, держа в одной руке ножницы, в другой – косу, свекровь подошла к ней, отобрала ножницы – пойдём, дочка, наверх, тебе нужно отдохнуть, мы все сами сделаем; Вера молча погладила ее по щеке – щека была мокрая от слез – как хорошо, подумала, Тата уже все знает, не надо ничего ей рассказывать. Она вытащила из шкафа большую, набитую доверху швейной мелочью шкатулку – иголки, катушки, пуговицы, крючки, пяльца, опрокинула в первый попавшийся ящичек, поморщилась от неприятно громкого лязга металлических спиц и крючков. Сложила косу в шкатулку, бережно прижала ее к груди:

– Пошли.

Слышно было, как свекор объясняет хриплым, незнакомым голосом кому-то по телефону – не говорите ничего Петросу, просто привезите его на скорой, скажите, что срочно нужна его помощь.

Тата повела было Веру наверх, на второй этаж, но она помотала головой – я останусь у себя, дверь почему-то оказалась распахнутой настежь, в комнате было неожиданнолюдно, когда они успели сюда прийти, подумала Вера, в кресле, спрятав лицо в ладони, сгорбилась Тамир, на кровати, аккуратно отвернув в сторону простыни, сидела сестра Таты – Шушик, рядом тихо шелестела словами молитвы старая соседка Анико, Вера прошла мимо, водрузила шкатулку на комод, надо же, как шумно, удивилась вяло, Шушик с Анико встали, расстелили простыню, Вера легла на бок, подтянула к себе одеяло и, ровно за секунду до того, как укрылась, заметила Амаяк – старик стоял на коленях рядом с колыбелью, прижав к груди Ниночку, тонкая ручка ребенка безжизненно свисала из-под его локтя, Амаяк медленно раскачивался – взад-вперед, взад-вперед, и страшно плакал, заикаясь сквозь рыдания, – бе-едный мой анге-елочек, бе-едный мой анге-елочек, ах, вот почему здесь так шумно, подумала Вера и накрылась одеялом с головой.

Колыбельку вынесли сразу же, убрали куда-то на чердак, с ней приш-

лось изрядно повозиться – несмотря на кажущуюся воздушность, она была тяжелой – на металлических гнутых ножках, с основательной спинкой и высокими боками. Дом стал совсем чужим, суетно-многолюдным, по комнатам ходили люди, сворачивали ковры, занавешивали белыми простынями зеркала, выносили из гостиной мебель – оставили только обеденный стол и расставили вдоль стен стулья. Привезли на скорой Петроса. «Ниночка?» – просипел он, разыскивая среди собравшихся родные лица, Ниночка, шагнул вперед Оваким, обнял сына, Тата поймала его руку, прижала к губам – мальчик мой, мальчик мой. Он ринулся в дом, сердце колотилось в груди, еще немного – и выпрыгнет наружу, Петрос-джан, беда такая, – заголосила сбоку высокая чернявая женщина, он обернулся, лицо знакомое, но не вспомнить, кто это, какой-то мужчина попытался дотронуться до его плеча, но Петрос дернулся, не надо, пожалуйста, дом стал чужим, совсем неузнаваемым, куда подевалась мебель, ах да, ее убрали, чтобы не мешала людям, он добрался, наконец, до спальни, крепко притворил дверь, комнату заливал яркий свет, солнечный луч начертил на прикроватном паласе прозрачный квадратик окна, Петрос сел на краешек кровати, откинул одеяло – Вера лежала, свернувшись калачиком, крепко обхватив себя за колени, – короткостриженная, без привычной копны волос, она казалась совсем ребенком – худеньким, беспомощным, он прижал ее к себе, что ты с собой сделала,

Вера, что ты с собой сделала, Петрос, открыла она глаза, представляешь, Ниночка умирала, а я ничего не знала, я спала, мне даже сны какие-то снились, разноцветные, счастливые, как такое возможно, чтобы мать проспала смерть своего ребенка, как такое вообще можно себе простить! Не-говори-так, не-надо-так-говорить, зашептал Петрос, было больно – везде, но особенно – в груди, словно медленно втыкают в сердце длинную иглу, он выгнулся немного вправо, чтобы унять эту боль, глупо подавился собственной слюной, откашлялся и, отдышавшись, наконец разрыдался.

Вера пролежала в температурном бреде долго, не подпускала к себе никого, кроме мужа и Тamar, звала маму. Марья успела только к следующему вечеру – осунувшаяся, в темном кружевном платке, усталая с дороги, ни с кем не здороваясь, прошла сразу к дочери, легла рядом, не снимая плаща, обняла ее, как тогда, в детстве – всю, обхватила руками, оплела ногами, заплакала, доченька, дитяtko мое, Вера зарылась лицом в плащ мамы, пуговица впилась больно в щеку, но это было даже хорошо – отвлекало от слез, вдохнула знакомый запах духов и валерьянки, мам, они забрали все, ничего не оставили, даже фотографии, может, это и правильно, доченька, зашептала Марья, может, в этом есть своя мудрость, нет, замотала головой Вера, нет, мама, ты не понимаешь, они даже Петроса на похороны не пускают, я их ненавижу, мама, я видеть их не могу!!!

Марья дала дочери успокоительное, полежала рядом, пока та не забылась тяжелым сном, поцеловала в лоб, в глаза, в хрупкий висок – туда, где остался крохотный шрам от лейшманиоза. Вере тогда было годика три-четыре, когда появилась на виске язвочка, сначала никто не обратил на нее внимания, но потом, конечно, спохватились, нужно было действовать немедленно, иначе быстро растущая язва обезобразила бы личико ребенка. Пришлось прижигать вживую – другого лечения в то время не было, Верочка кричала и вырывалась, но потом, немного поплавав, забыла о боли – дети вообще легко прощают и быстро забывают обиды. Марья же на всю жизнь запомнила ее страшный, рвущий барабанные перепонки вопль – мамочка, не надо, мамочка, мне больно. Она полежала немного, прислушиваясь к тяжелому, прерывистому дыханию дочери, потом поднялась, тихо приоткрыла форточку и выскользнула из комнаты.

Петрос – резко осунувшийся, худой, с двухдневной щетиной, курил в прихожей. При виде тещи загасил окурок, подался вперед – как она?

– Спит. – Марья подошла, но обнять зятя не решилась, только погладила его по плечу. Петрос накрыл ее ладонь своей, сдержанно кивнул.

– Все нормально, я держусь.

– Вы, главное, не корите себя, – шепнула Марья, – на все воля Божья.

Петрос вытащил из пачки новую сигарету, попытался закурить, но не

смог – резко задергалось лицо, задрожали губы. Он смял сигарету, выкинул в окно. Хмыкнул.

– Какой-то немилосердный получается Бог. Когтистый, со звериной душой.

– Сынок...

– Марья Ивановна, я врач, меня разговорами о Божественном провидении или милосердии не пронять. Да и что вам объяснять, вы медсестра, сами все понимаете. Мы знали, что когда-нибудь это случится. С такой тяжелой родовой травмой редко кто выживает.

Он приутих, пытаясь приноровиться к новому для себя состоянию. Усмирился с горечью.

– Мы восемь месяцев боролись за ее жизнь, хотя знали, что когда-нибудь травмированная диафрагма не выдержит и Ниночка перестанет дышать. Мы, наивные дураки, почему-то думали, что, когда неизбежное случится, мы будем готовы к нему. Но мы ошибались. Невозможно быть готовым к смерти ребенка. Не-воз-мож-но. Это бесчеловечно, несправедливо и чудовищно больно.

Марья молча обняла зятя. Он на секунду прижал ее к себе, потом мягко отстранился, открыл окно, вытащил из пачки новую сигарету.

Она постояла рядом, наблюдая, как во дворе натягивают большой

тент – завтра похороны, народу, видимо, ожидается много, поэтому накрывать поминальные столы будут на воздухе. В доме было тихо и почти безлюдно – Тамар увела соседок к себе, они помогали ей с готовкой. Нужно было почистить и отварить рыбу – ее подадут холодной, в остывшей лужице перченого бульона. Будет хашлама из говядины, острые закуски, сыр, хлеб, зелень. Из спиртного – тяжелый самогон. Меню на поминки строгое и безыскусное, никаких легкомысленных салатов или солений.

– Мне нужно поговорить с твоей мамой.

– Она наверху, у себя, – Петрос погасил в пепельнице сигарету, – сейчас позову ее.

– Не надо, я сама к ней поднимусь. Только сначала загляну туда. К ребенку.

В гостиной было тихо и темно, лишь в углу, рисуя рваную тень бахромы на стене, исходил рассеянным светом старый торшер. На большом, накрытом ковром столе ногами к выходу стоял маленький гроб. Марья помолилась, утерла тыльной стороной ладони слезы, поцеловала Ниночку в лоб. Села на стул, прислонилась затылком к стене, закрыла глаза. И неожиданно для себя провалилась в сон.

Когда Тата вошла в гостиную, Марья спала, неудобно свесив голову к плечу. Кружевной платок съехал с головы, волосы выбились из пучка и ви-

лись колечками вокруг вспотевшего лба. Тата села рядом, взяла сватью за руку. Марья вздрогнула, проснулась.

– Пойдем, я тебя накормлю, ты, наверное, целый день не ела, – погладила ее по руке Тата.

– Есть не хочу, но чаю попью.

– Хорошо.

Они проговорили до поздней ночи. Марья подробно расспрашивала о похоронах, ужаснулась, узнав, что никого из родственников на кладбище не пустят. Но как же так, переспрашивала несколько раз она, как такое может быть! Петроса хоть бы пустили, он ведь отец! Тата плакала и качала головой – не положено, нельзя. Таков обычай предков. Если младенец умирает до того, как познает вкус хлеба, он считается жертвой Богу и принадлежит только Ему. Идти родителю на похороны все равно, что бросать вызов Всевышнему. Ниночку похоронят старейшины родов – старики ближе всех к небесам. Они выберут могилу одного из ее предков, могильщик раскопает яму и осторожно опустит туда крохотный гробик. Старейшины проследят, чтобы могилу привели в полный порядок – так, чтобы потом было не разобирать, куда положили ребенка. И молча разойдутся по домам. Никто из присутствующих и словом не обмолвится, где лежит младенец. Бог забирает свое – не оставляя места, куда можно прийти и поплакать. Потому что

плач – своего рода осуждение. Никому не позволено осуждать или оспаривать Его помыслы. Никому и никогда.

– Вера не поймет и не смирится с этим, – заплакала Марья.

– Со временем она все поймет.

Потом, спустя несколько дней, когда температура спала, Вера с Татой пришли на кладбище. Тата водила невестку по могилам, рассказывала – здесь лежит дед, здесь – бабушка Саломэ, там – прабабушка с прадедом. Вера слушала вполуха, рассеянно кивала. Гадала, в которую из этих могил положили Ниночку.

– Наверное, младшая сестра моей мамы покоится в могиле прадеда, – показала рукой на небольшое темное надгробие Тата.

– Младшая сестра? – отозвалась эхом Вера.

– Да. Она умерла шестимесячной, от воспаления легких. Бабушка умыла ее, положила в люльку. Люлька была небольшая, подвесная, крепилась к балке на потолке. Обязанностью моей четырехлетней мамы было убаюкивать ребенка. Когда бабушка положила в люльку мертвого младенца, мама принялась раскачивать ее и петь колыбельную – маленькая была, не понимала, что произошло. Бабушка как увидела это – упала в обморок. Мама рассказывала, что она пролежала в бессмятстве долго, казалось – целую вечность, и всю эту долгую вечность по ее щекам текли слезы. Потом ба-

бушка пришла в себя, утерла слезы и больше не плакала. Подмела полы, привела в порядок дом. Приготовила поесть, покормила детей, поела сама.

– Поела сама?

– Тебе это кажется дикостью, да, дочка? У нее ребенок умер, а она убирается, готовит, ест. Мне тоже это казалось дикостью, но потом я поняла, почему она так себя повела. Бабушка знала – если сейчас не успеет поесть, потом уже не получится. Дом набьется людьми, два дня будут оплакивать младенца. Потом – поминки, десятины. У нее двое малолетних детей, ей нельзя болеть. Случись с ней что-нибудь – кто будет с ними возиться? Поэтому, невзирая ни на что, нужно поесть, чтобы выстоять эти несколько трудных дней. Такая вот сермяжная, незамысловатая, непостижимая нашему пониманию деревенская мудрость.

– А где был ее муж?

– Дед? Он тоже лежал с воспалением легких. Он выжил, а ребенок умер.

Тата отвечала не поворачивая головы, не глядя на невестку, словно вела разговор не с ней, а с собой. Вера какое-то время смотрела на свекровь, пытаясь поймать ее взгляд, потом опустила глаза.

– Покончив с делами, бабушка сходила к соседке, попросила позвать священника, – продолжила после недолгого молчания Тата. – Соседка сбе-

гала сначала в церковь, потом – к гробовщику. Бабушка так и не узнала, в чью могилу положили дочь. Ходила по всему кладбищу, поминала ее.

– Но почему до сих пор ничего не изменилось? Я понимаю – сто лет назад. – Вера схватила свекровь за руку, заглянула ей в глаза. – Почему нам нужно было еще и через это проходить?

– Так надо, дочка, – отозвалась Тата. – Так положено.

– Это неправильно! – закричала Вера. – Неправильно и нечестно. Я никогда не смогу с этим смириться!

– Потом, с возрастом, ты все поймешь. Дело не в самих традициях, дело в их утешительной и даже целительной силе. Не удивляйся, дочка, и не смотри на меня таким осуждающим взглядом. Обрати внимание – самые непререкаемые, самые недоступные нашему пониманию обряды относятся именно к похоронам. Может, в этой категоричности есть некая попытка помочь человеку смириться с неизбежным?

– Разве можно утешить человека делая ему больней?

– Я не знаю, дочка. В этом забытом богом крае меняются времена, эпохи, люди, но традиции и нравы не меняются никогда. Даже советская власть ничего поделать с этим не смогла. Свадьбы, похороны, рецепты блюд, узоры ковров, жертвенные обряды остаются такими же, как тысячу лет назад. Вековой уклад стал для наших людей той непреложной истиной, кото-

рой нужно беспрекословно подчиняться. Я не знаю – правильно это или нет. Но я считаю, что раз так придумано, то так и должно быть.

– Мне этого никогда не понять, – опустила голову Вера. – Ни сейчас, ни потом.

После смерти Ниночки прошло шесть лет, но каждое первое воскресенье месяца, если позволяла погода, Вера приходила на кладбище, чтобы ухаживать за могилами. Сегодняшний день исключением не стал – утро застало ее за уборкой могил. Правда, Вере нужно было торопиться, потому что погода стремительно портилась – небо от края до края затянуло тяжелыми грозовыми тучами, а макушка Восточного холма подернулась рябью – ее заволокло серым потоком плотной дождевой стены. Где-то совсем рядом сверкнула молния, следом раздалось глухое громохание.

Вера быстро закончила с уборкой, вернулась в подсобку, вымыла ведра, выстирала тряпки. Развесила их сушиться.

– Ты здесь, дочка? – окликнул ее сторож кладбища.

– Доброе утро, уста Гево. Уже ухожу.

– А я смотрю, ворота отперты. Сначала решил, что забыли вчера запореть, а потом вспомнил, что сегодня первое воскресенье месяца. Нееет, говорю, это невестка Овакима Арутюновича пришла.

– Это я, да, – улыбнулась Вера, – как вы себя чувствуете, уста Гево?

– Плохо, – старик поморщился, согнул и разогнул в локте руку, – всю ночь кости ломило. К ливню.

– До дома успею добежать? – Вера сполоснула руки, энергично потрясла ими в воздухе – вытереться было нечем. – Столько лет живу в Берде, а привыкнуть к вашим неожиданным грозам и туманам так и не смогла.

– Да, погода у нас меняется быстро. Солнце, дождь, снова солнце, снова туман. Тебе надо научиться предугадывать ее по приметам. С утра такая тишина стояла, даже петухи не кричали. Они к сильной грозе притихают. Я тебе вот что скажу – вряд ли успеешь до дома добежать, ливень совсем рядом. Лучше пережди его в подсобке.

– Ребенок скоро проснется.

– А что, некому за ней присмотреть?

– Есть кому. Но я все-таки пойду. Может, успею обмануть грозу. До свидания, уста Гево.

– Ну как скажешь, Верушка. Доброго тебе дня.

Обогнать грозу не удалось – она настигла Веру у подножия Хали-кара. Заволокла, запутала, забарабанила тяжелыми дождевыми каплями по голове, по спине, вцепилась в плечи, потянула назад – к реке, к старому кладбищу. Выключила свет, напустила кромешной темени – такой, что невозможно стало разобрать, где тропинка, а где отвесный бок холма. Вера

побоялась идти вверх – от ливня дорогу мгновенно развезило, можно было поскользнуться и сорваться в пропасть. Она припустила направо – к старой часовне. Непроницаемо-черное небо ощерилось сиреневой пятерней молнии. В ее свете Вера краем глаза выхватила мелькнувшее наверху, на самом краю обрыва, светлое пятно.

– Ве-ра! – сквозь шум ливня долетел до нее крик мужа.

– Петрос? – Она притормозила, рванула назад, к тропинке.

– Стой где стоишь, не поднимайся!

Вера кинулась, не разбирая дороги, навстречу мужу, но поскользнулась, упала, ударилась боком. Скатилась вниз. По бедру разлилась тяжелая, свинцовая боль.

– Петроооос! – завопила она.

Крик ее утонул в утробном рыке громового раската. Вера попыталась подняться, но не смогла – бок сильно саднило.

– Тебе же сказали стоять там, где стоишь, – раздался над ухом голос мужа. Он быстро оцупал ей бедро, ногу – Вера охнула, попыталась высвободиться, – не дергайся! Перелома вроде нет, сможешь идти?

Не дожидаясь ответа, он подхватил-поднял ее на руки, побежал, спотыкаясь, по дороге.

– Сюда, сюда! – звал кто-то из темноты. Сверкнула новая молния – гро-

побоялась идти вверх – от ливня дорогу мгновенно развезило, можно было поскользнуться и сорваться в пропасть. Она припустила направо – к старой часовне. Непроницаемо-черное небо ощерилось сиреневой пятерней молнии. В ее свете Вера краем глаза выхватила мелькнувшее наверху, на самом краю обрыва, светлое пятно.

– Ве-ра! – сквозь шум ливня долетел до нее крик мужа.

– Петрос? – Она притормозила, рванула назад, к тропинке.

– Стой где стоишь, не поднимайся!

Вера кинулась, не разбирая дороги, навстречу мужу, но поскользнулась, упала, ударилась боком. Скатилась вниз. По бедру разлилась тяжелая, свинцовая боль.

– Петроооос! – завопила она.

Крик ее утонул в утробном рыке громового раската. Вера попыталась подняться, но не смогла – бок сильно саднило.

– Тебе же сказали стоять там, где стоишь, – раздался над ухом голос мужа. Он быстро оцупал ей бедро, ногу – Вера охнула, попыталась высвободиться, – не дергайся! Перелома вроде нет, сможешь идти?

Не дожидаясь ответа, он подхватил-поднял ее на руки, побежал, спотыкаясь, по дороге.

– Сюда, сюда! – звал кто-то из темноты. Сверкнула новая молния – гро-

мадная, с полнеба. Она вонзилась в край земли серебристым копьём, озарив неровным светом окрестности и голый купол часовни. В низком проеме двери стоял старик и махал рукой – сюда!!!

Петрос нагнулся, чтобы не удариться головой о низкий порог, проскользнул в темную, пахнущую сыростью и временем часовню.

– Живы-целы? – раздался дребезжащий голос пастуха.

– Уста Амбо, где нам притулиться?

– Стадо у алтаря. Не ходите туда, напугаете их еще больше.

В подтверждение его слов из темноты раздалось встревоженное короткое мычание. Следом залаяла Найда.

– Чшшшш, – отозвался пастух, – свои.

Петрос бережно опустил жену:

– Болит?

– Уже нет. – Вера нашарила рукой холодный хачкар, прислонилась к нему саднящим боком, позвала мужа: – Иди сюда, здесь много места.

– Нужно съездить в поликлинику, сделать снимок. Вдруг трещина. – Петрос еще раз пощупал ей ногу.

– У тебя не руки, а клешни, – вырвалась Вера.

– Ну что же ты хотела, руки хирурга другими не бывают. Мне же надо разобраться, что там у тебя.

– Да все нормально, Петрос, просто ушиблась.
– Куда вас в такую погоду понесло? – зацокал языком пастух.
– Она на кладбище была, дядя Амбо. Когда стала приближаться гроза, я побежал ей навстречу, но не успел.
– Почему не успел? Очень даже успел. Курить хочешь?
– Хочу.
– Только у меня самокрутка, я магазинное не курю.
– Спасибо, – Петрос затянулся, резко закашлялся, – ядреная махорка.
– Это вы всякими папиросами с фильтром балуетесь, а я свое люблю. Традиционное. Зачем что-то новое, если есть старое, нашими дедами придуманное?

– Это да, – легко согласился Петрос.

Скоро глаза привыкли к темноте, и Вера смогла разглядеть стадо – испуганное грозой, оно жалось к каменному полуразрушенному возвышению алтаря. Часовня была старая, десятого века. Основательно построенное, с вытянутым вверх остроконечным куполом сооружение скорее напоминало обычное человеческое жилище, чем храм. На стенах тут и там проступали полустертые молитвы на староармянском – грабаре. Справа и слева от алтаря располагались узкие кельи с продолбленными в стенах низкими нишами. Раньше в этих нишах стояли образа, теперь они пустовали, затянутые

густым слоем мохнатой от пыли паутины. В одной из стен зияла огромная дыра. Большевики первым делом снесли большую, девятнадцатого века церковь и только потом взялась за часовню. Но почему-то доводить дело до конца не стали – ограничились тем, что скинули крест и выдрали с мясом часть стены. Надругались и забыли.

Если гроза заставляла стадо у подножия Хали-кара, пастух загонял его в часовню. От косо бьющих потоков воды земля превращалась в жирное месиво, а потом быстро высыхала, затягивая в плотную корку коровьи следы. По такому неровному полу очень неудобно было ходить, особенно старухам, которые часто заглядывали в часовню – помолиться и поставить свечки. Они хоть и роптали, но ничего богохульственного в пребывании животных в часовне не видели.

– Кто мы такие, чтобы решать, где спастись от грозы Божьим творям? – приговаривали они.

Вере очень нравилось такое почтительное и разумное отношение к жизни, к миропорядку, ко всему тому, к чему, по большому счету, человек никакого отношения не имел. Она всем сердцем полюбила этот крохотный, затерянный в зеленых холмах городок и его жителей. Берд пленил ее своей природой, переменчивым настроением, влажными туманами – никогда прежде Вера не видела таких туманов – непроглядные и безмолвные, они

приходили непрошеными гостями и долго стояли, прижавшись лицом к оконному стеклу.

Берд нравился ей своим отношением к Богу – Вера не раз слышала, как старики, разговаривая с Ним, называли его «Господь-джан». Словно Он не абстрактное вселенское добро, а конкретный человек, всеми уважаемый патриарх, который живет буквально рядом, воооооон там, сразу за поворотом, вторая калитка за старой сливой, можете не стучать, у Него всегда открыто.

В часовне было по-прежнему темно, но через пролом в стене пробивался бледный свет. Сквозь неутихающий шум дождя слышно было, как бьется о прибрежные камни разбуженная ливнем Тавуш. Река теперь долго будет свирепствовать, безжалостно выкорчевывая расположенные вдоль русла деревянные заборы и хлипкие деревца.

– Петухи кричат, слышите? – сказала Вера.

– Я не слышу, дочка, глуховат стал, – отозвался пастух, – но, если петухи действительно кричат, значит, гроза унимается, можно уже трогаться в путь.

Вера вышла под дождь – он еще не угомонился, но уже не свирепствовал и не бил наискосок, сшибая с ног шквальным ветром. Уста Амбо принялся выгонять из часовни стадо – коровы одна за другой осторожно выле-

зали в пролом в стене, кротко мычали, Найда подгавкивала их мычанию, словно подбадривала.

– Цо-цо, – увещевал старик. Вера насчитала семь коров, надо же, подумала, в темноте казалось, что их больше.

– Петрос, помоги убраться, – попросил пастух. – Коровы-то неразумные, не понимают, где можно покакать, а где нельзя.

Они сорвали несколько больших листьев лопуха, скрылись в низком проеме притвора. Быстро убрались, вынесли завернутые в листья коровьи лепешки, выкинули в кусты. Сходили на речку – сполоснуть руки.

– Удачного вам дня, – крикнул пастух и погнал коров к мосту. Впереди, высоко задрав морду и водя тяжелым, размокшим от дождя хвостом, бежала Найда. Вера проводила ее долгим взглядом, рассмеялась: «Смотри какая важная».

– Ну еще бы! Хозяйка стада! – улыбнулся Петрос. – Пойдем. Обопрись о мою руку.

Они добрались до тропинки, осторожно пошли вверх – впереди, не выпуская руки жены, ступал Петрос, следом шла она. На полпути он остановился, обернулся к старому кладбищу, стал что-то выглядывать сквозь редящие потоки дождя. Вера терпеливо стояла рядом, ждала. Оборачиваться не стала.

– Я на могиле деда и бабушки хлеб оставила. Наверное, его дождем смыло.

– Ничего.

Он пошел дальше, ступая приставным шагом. Влажная земля сыто чавкала, хваталась скользкими пальцами за обувь, норовила стянуть ее с ноги. Приходилось поджимать пальцы и немного косолапить, чтобы не остаться без туфель. Дождь унимался, совсем уже моросил, кричали петухи, макушка Восточного холма переливалась лучами солнца. Возвещая наступление нового дня, стремительно возвращалось летнее утро.

– Тебе надо прекратить эти хождения на кладбище, – обернулся к жене Петрос.

– Мне так спокойней, – отозвалась Вера.

– А мне нет. И мать переживает. Пора смириться с тем, что случилось.

– Ты смирился?

– Нет. И не смирюсь. Но я с этим как-то молча справляюсь, Вера.

– А я что, кричу на каждом углу?

– Не кричишь. Но твои постоянные походы на кладбище... В этом есть что-то очень неправильное, откровенно демонстративное, словно ты говоришь всем – хотели этого, вот и получайте.

– Но они же именно этого хотели. Чтобы я ходила по всему кладбищу и

поминала предков. Каждого. И гадала, в чьей могиле похоронена Ниночка.

– Вера, беда ведь не в том, с кем и как похоронили нашу дочь, а в том, что она умерла. Неужели ты этого не понимаешь?

– Понимаю. Но...

– Подожди! Хорошо, представь, что у Ниночки есть отдельная могилка. С надгробным камнем. Это тебя как-то бы утешило? Или, может, оправдало бы ее смерть?

Вера сердито выдернула ладонь из руки мужа:

– Не смей держать меня за дуру!

– Я и не держу. Я задаю тебе простой вопрос.

– Нет у меня ответа на твой вопрос!

Петрос хмыкнул, протянул жене руку:

– Пошли.

Остальной отрезок пути они проделали в молчании. Когда добрались до края тропинки, Вера вздохнула с облегчением – самая трудная часть дороги осталась позади.

– Я понимаю, что ты хочешь до меня донести, – нарушила молчание она. – И где-то с тобой согласна. В психологии это называется вымещением. Когда человек, чтобы защитить свою психику, бессознательно переносит то, что его беспокоит, с одного объекта на другой. Но согласись и ты со

мной, Петрос, что это очень глупо и ошибочно – слепо следовать обычаям. Мы ведь не в первобытные времена живем.

– Не в первобытные. Поэтому, когда я умру, тебя со мной в могилу не положат. Вот, будь я фараоном, тогда другое дело.

Вера невольно улыбнулась. Петрос обнял ее за плечи, прижал к себе.

– Вера, нельзя бесконечно бегать по одному кругу. Ты изводишь себя, не спишь ночами, плачешь. Пожалей хотя бы дочку. Она ведь тоже переживает. Спит с игрушками, боится темноты.

– У нас в детстве тоже были страхи.

– Одно дело детские страхи, и совсем другое – взрослые страхи, которые мы навязываем им. Она хоть и маленькая, но все чувствует, все понимает. Ты думаешь, зачем она выкинула твою косу в реку?

Вера прижала ладонь к горлу, туда, где, высоко подскочив, бешено заколотилось сердце.

– Вчера она выпрашивала у Тamar, почему ты так часто ходишь на кладбище. У тебя выяснять не стала, побоялась расстраивать, – продолжал Петрос.

– Зачем нужно было рассказывать ей о Ниночке? Если бы она не знала, не стала бы переживать.

– А почему нет? Вера, дети – маленькие взрослые, они не терпят снис-

ходительного к себе отношения. Ты учительница, знаешь это лучше моего. Почему мы должны им недоговаривать? Она спросила – я ответил. Она имеет право знать, что у нее была старшая сестра.

– Какое-то странное у вас отношение к детям, вы их совсем не щадите. Здесь каждый, каждый ребенок с рождения знает не только о своих ушедших родственниках, но даже о резне знает. Разве это правильно?

– Ты предпочла бы, чтобы твоя дочь выросла манкуртом?

– Нет. Но зачем говорить детям то, к чему они не готовы?

– Затем, Вера, что, если ребенок спрашивает, значит, он готов к ответу. Иначе он спрашивать не будет.

Дорога, резко вильнув, повернула к их дому. На крыльце, прижав к груди игрушечного зайца, стояла Девочка. При виде родителей она сделала шаг вперед, но спускаться по лестнице не стала. Вера взлетела вверх по ступенькам, прижала ее к себе.

– Испугалась грозы?

Девочка обвила шею матери руками, прижалась щекой к ее щеке:

– Не-а, не испугалась. Сначала я спала, потом проснулась, потом слушала грозу. Потом я искала вас. А потом просто ждала.

Бабушка Шушик

1

У Таты две младшие сестры – Шушик и Кнарик. Девочка называет их бабушками и любит одинаково сильно. У Таты два младших брата – Сергей и Жорик. Они давно переехали в другой город, и Девочка видится с ними раз в год, на Пасху. В этот день Меликяны собираются в своем родительском доме, там, где живет Нани Тамар. Нани накрывает традиционный пасхальный стол – с крашеными яйцами, обязательной отварной рыбой, зеленью, сырами, красным вином, несладкой выпечкой. Они сидят допоздна, говорят о чем-то своем, вспоминают. Сморенная их долгим разговором, Девочка засыпает, положив голову на колени Нани. Та сдергивает косынку, накрывает правнучку – шелковая бахрома забивается за ворот, щекочет подбородок и шею.

Бабушки и дедушки называют Тамар по имени. Девочка как-то поинтересовалась у Таты, почему она не зовет Нани мамой. Они сидели за круглым кухонным столом – Тата, Вера и Девочка, полдничали. Тата разрезала яблоко на мелкие дольки и выстраивала шеренгой на тарелке. Это у них

игра была такая – фруктовые дольки назывались витаминными войсками, которые нужно было немилосердно уничтожать.

– Ты их съедаешь и становишься сильнее. Чем больше в тебе витаминов, тем меньше ты болеешь, – объясняла Тата.

Вопрос Девочки ее не удивил. Она помолчала, приноравливаясь к словам, которые хотела произнести, но Вера поймала ее взгляд, сделала умоляющее лицо, едва заметно помотала головой – нет! – Тата коротко кивнула, улыбнулась:

– Мне просто очень нравится ее имя. Вот я и зову ее Тамар.

– А можно я тоже буду звать тебя по имени? Просто Татой? – Девочка отправила в рот очередную яблочную дольку, расплылась в смешной гримасе – небо мгновенно защипало от кисло-сладкого фруктового сока.

– Конечно, можно.

– Ура! Спасибо, Таточка. Мам, ты слышала? Я могу называть Тату по имени!

– Слышала, – дождавшись, когда дочь обернется, Вера беззвучно, одними губами, сказала свекрови: – Спасибо.

Тата еще раз кивнула. Придвинула к себе вазу с фруктами, придирчиво выбрала грушу.

– Теперь будут грушевые войска. Грушевые, а потом еще черешневые.

– А конфетные войска тоже будут? – хитро прищурилась Девочка.
– А по попе получить? – рассмеялась Тата.
– Ну хотя бы один маленький конфетный солдатик! – заканючила Девочка.

– Ладно, так и быть. Когда справишься со всеми витаминными войсками, дам тебе ириску.

– Спасибо, Таточка.

На том и порешили.

Бабушка Кнарик живет на другом конце Берда. К ней, если пешком, очень долго идти. «Раз-два-три-четыре-пять, – считает про себя Девочка, – пять дорог и один широкий мост!»

А бабушка Шушик живет совсем рядом, через двор. Девочка любит разглядывать крышу ее дома из окна своей комнаты, сквозь ветви ореховых деревьев, растущих в северном крыле сада. В снег крыша напоминает макушку мятного пряника, откусил – и замер, привыкая к сладкому вкусу сахарной глазури. В дождливую же погоду она мгновенно меркнет, приобретая густой мышиный оттенок. И светлеет после, неровно поблескивая матовыми боками там, где обсох шифер, и упрямо темнеясь в тех местах, где до влаги еще не добрались солнечные лучи.

Добежать до дома бабушки Шушик можно в два длинющих вдоха-вы-

доха. Правда, это требует предварительной подготовки. Во-первых, нужно надеть правильную обувь – такую, чтобы она плотно сидела на ноге и не слетала при беге. И второе – нужно обязательно распахнуть калитку. У калитки очень замысловатая задвижка – массивная, неповоротливая. Девочка умеет отпирать ее в два приема – сначала, поднявшись на цыпочки и крепко упершись локтями себе в живот, она приподнимает железный крюк и только потом, навалившись всем телом, отодвигает его в сторону. Крюк с жалобным стоном поддается и нехотя тянет за собой тяжеленный штырь. Как только Девочка выскальзывает за калитку, задвижка приходит в обратное движение – штырь с лязгом возвращается на место, крюк падает острым клювом в гнездо и победно щелкает, отрезая пути назад. Теперь, чтобы вернуться домой, нужно идти через сад Нани.

Девочка набирает в легкие воздуха, задерживает на секунду дыхание и на медленном выдохе срывается вниз по проторенной через соседский участок тропинке. Недовольно квохча, разлетается в разные стороны куриная стая, обиженно клоочет индюк, вскидываются драчливые деревенские гуси – нужно успеть добежать до спасительных ворот, пока они, сбившись в воинственную стаю, не погнались за тобой, вытянув длинные шеи и разинув крепкие клювы. На излете первого выдоха Девочка выскакивает в соседские ворота.

– Ты снова бегаешь как угорелая? – летит ей в спину скрипучий голос старой Анико.

Девочка снова набирает в легкие воздуха и мчится дальше – по пыльной, опаленной солнцем деревенской дороге, цепляя носками сандалий камушки, перепрыгивая через кусты мальвы, прислушиваясь к гулкому стуку своего сердца – бух, бух. А вот и нужный забор со скрипучей калиткой – в ненастную погоду она хлопает мерным, печальным стуком, аккомпанируя завыванию ветра. Огромный гампр Боцман, гремя тяжелой цепью, выскакивает на шум из конуры и, узнав Девочку, заходится в счастливом лае. Раз-два-три-четыре-пять-шесть-семь-восемь-девять-десять – мелькают истертые по краю ступени старой каменной лестницы, еще секунда – и Девочка врывается на увитую виноградной лозой террасу, скидывает сандалии – фууух.

– Опять бежала как угорелая? – слово в слово повторяет за соседкой Жено. – Смотри, упадешь, сломаешь ноги-спички.

Жено приходится Девочке двоюродной тетей. Младшая из дочерей бабушки Шушик, она как две капли похожа на свою мать – такая же маленькая, хрупкая, с тонко вылепленным лицом – высокие скулы, глаза необычайно глубокого вишневого цвета, узкий чистый лоб. Густые каштановые волосы неизменно стянуты на затылке в длинный, крупного локона, хвост.

Жено сидит в тени винограда и чистит фасоль. Возьмет нежно-салатовый стручок, оборвет хвостик, повернет в руке, оборвет другой, разломит на три части и кинет в глубокую миску. Только и слышно «хруст-хруст-хруст».

– Не упаду. Не сломаю. – Девочка с разбега утыкается в грудь тете, замирает на секунду. – Привет.

– Дай я тебя обниму, егоза. Ты ведь знаешь, когда я тебя обнимаю, у меня продлевается жизнь, – прижимает ее к себе Жено.

И девочка терпеливо ждет, пока у тети продлится жизнь. Солнечные лучи, пробиваясь сквозь виноградные листья, рисуют на каменном полу террасы золотистые марлевые узоры, настойчиво стрекочут цикады – возвещающая наступление самого жаркого времени суток. Их акапельное пение льется медовой каплей на летний сад, запутывая его в полуденную дрему – по-летнему глубокую и по-летнему же недолгую. Платье Жено пахнет лавандовым мылом, руки – зеленой фасолью. Девочка любит свою двоюродную тетю всем сердцем. За красоту, за веселый и ласковый нрав. А еще за то, как она здорово умеет играть в карктик. Это игра такая, в камушки. Нужно собрать пять одинаковых величиной с грецкий орех камушков, усесться на ковер и, подкидывая в воздух один, собирать остальные четыре камушка, сначала по одному, потом по два, потом сразу три камушка в один при-сест выхватить! А потом загонять их в «пещеру» – для этого сплетаешь ука-

зательный и средний пальцы, далеко отставляешь большой и в полученное отверстие загоняешь один камушек за другим, не забывая подкидывать и обязательно ловить в воздухе пятый камушек. Девочка может часами наблюдать, как играет в карктик Жено. Когда-нибудь она тоже научится так ловко вскидывать и ловить камушки. Подрастет немного – и научится.

– А где бабушка Шушик? – спрашивает Девочка.

– В погребе. За банками пошла. Для компота.

– Она компот будет варить? Какой?

– Сборный. Малина, смородина и яблоки.

– Пойду помогу ей с банками. – И, нацепив сандалии, Девочка бежит вниз по лестнице. – Бабушка Шушик! Ба-буш-ка Шу-шиик!

Боцман выскакивает из конуры, виляя огромным, палевым хвостом. Девочка подлетает к нему, заглядывает в медово-золотистые глаза:

– Бо-о-цман, со-о-бака! Тебя зачем на цепь посадили? Снова набедокурил?

Боцман прячет глаза, скулит – уии, уии.

– Гусей старушки Анико гонял? – выпытывает Девочка.

– Ррр-гав!

– Какой же ты дурачок, Боцман, – теребит его за ухо Девочка, – вроде

уже большой, а ведешь себя как маленький. Пойдем сегодня к нам? Я тебе вкусных косточек отложила. Много. Целую миску!

Пес, услышав любимое слово, заходится в радостном лае. Девочка иногда уводит его к себе – погостить до вечера. Боцман гоняет по двору воробьев, облаивает ос, если Тата затевает хлеб – крутится возле каменной печки, выпрашивая свежесвеженную хрустящую горбушку. Витька часами возится с ним, неуклюже дрессирует. На каждый его «апорт» Боцман, недоуменно пожимая плечом, бредет в кусты, отыскивает палку и с жаром принимается закапывать ее в землю.

– Боцман, фу! – ругается Витька.

– Ничего не фу, – застывает Девочка. – Ему просто не нравится эта игра!

– Ну что, пойдешь сегодня к нам? – Она чешет пса за ухом.

Боцман коротко гавкает, виляет хвостом.

– Вот и договорились! – Девочка ныряет под лестницу, идет вдоль каменной стены. Справа, за привставшими на цыпочки кустами винограда – они тянутся вверх, к террасе, цепляясь усиками за решетчатое ограждение, – раскинулся большой сад. Пахнет малиной и смородиной, а над грядками с помидорами жужжат пчелы – у деда Арама, мужа бабушки Шушик, десять ульев. Небольшие, окрашенные в масляный голубой, они резко вы-

деляются на зеленом полотне сада.

А вот и погреб. Девочка толкает тяжелую деревянную дверь – несмазанные петли отзываются сварливым ржавым скрипом, в лицо ударяет сырой дух картофельной ямы и аромат молодых, но уже набравшихся ядреной силы солений.

– Бабушка Шушик!

– Это ты, егоза? – отзывается бабушка. В погребе стоит непроглядная темень, единственная лампочка под потолком, слабая, двадцативаттовая, теплится немощным светом.

– Я пришла помочь тебе с банками. – Напуганная мраком, Девочка делает неуверенный шаг вперед, отпускает дверь – та мигом захлопывается, глухо стукнувшись о притолоку.

– Иди ко мне, – почуяв страх внучатой племянницы, Шушик выходит из темноты и протягивает руки, делая призывные движения ладонями, – иди ко мне. Расскажи, как там Тата.

И девочка, счастливо вздохнув, виснет на шее бабушки.

С самого рождения она привыкла к объятиям родных – нежным, любящим, спасительным. Они защищают и благословляют, утешают и исцеляют. Девочка засыпает и просыпается в этих спасательных кругах, живет и дышит ими. Она не знает, что эти объятия, эти спасательные круги когда-ни-

будь оборвутся и, взмахнув высвобожденными крыльями, унесутся в безмолвное небытие. Девочка еще слишком мала, чтобы уметь распознавать течение времени. Каждый миг для нее – бесконечность. Каждый миг для нее – вечность.

Там, наверху, на солнечной террасе, двадцатилетняя Жено чистит фасоль. У Жено едва заметно дрожат кончики пальцев и прыгают уголки губ – от волнения и радости. Через две недели приедут сваты – просить ее руки. А осенью сыграют большую свадьбу – традиционную, с зурной-доолом, с выкупом, с привязанной шелковыми лентами к капоту машины куклой. Жено увезут далеко, в другой конец Армении – в город Арарат. И у нее начнется новая, бесконечно счастливая жизнь.

Жено разламывает салатový, в нежных фиолетовых разводах стручок, тот выстреливает крохотной, беззащитно-молочной фасолиной. Она отлетает в сторону, закатывается под деревянную грубо сколоченную скамью и остается там лежать – до следующего утра. На рассвете каменный пол террасы сбрызнут водой, чисто подметут шуршащей, колючей метлой и выкинут фасолину с остальным сором в мусорную кучу за домом – на радость вездесущим и всеядным курам.

– Слышала ночную грозу? – Бабушка Шушик перебирает малину и смородину, перезрелые рыхлые ягоды откладывает в сторону – на компот они не годятся. На расстеленном кухонном полотенце, горлышком вниз, висят десять вымытых трехлитровых банок – обсыхают.

Девочка отзывается не сразу – она увлечена пусканием солнечных зайчиков – поймает в зеркальце солнечный луч, пустит то в угол комнаты, то на кухонный шкафчик, то в миску с ягодами. Бабушка Шушик не торопит ее, терпеливо ждет, когда она наиграется.

– Грозу? Не слышала, – наконец отвечает Девочка, – зато, как только проснулась, сразу поняла, что она была.

– Как поняла?

– Пахло дождем. Ну и земля была мокрая.

– Ты ж моя умница! – Бабушка ставит на стол тарелочку с ягодами малины и гроздьями красной, прозрачной смородины. – Ешь!

– Не хочу. Смородина кислая.

– Не кислая.

– Мне кислая.

- А если сахарным песком посыпать?
- С сахарным песком – тогда ладно, – расплывается в улыбке Девочка.
- Ах ты хитрая лиса! – смеется бабушка Шушик. – Ладно, так и быть, посыплю сахаром. Но совсем немного – сладкое зубы портит.

Девочка очень любит ее смех. Никто больше не умеет так тихо и ласково смеяться, как она. Ну, может, еще Жено умеет. Но Жено громкая, а бабушка Шушик – совсем неслышная. И даже незаметная – ходит всегда в темном – простые платья, наглухо застегивающиеся на все пуговицы жакеты, строгие пиджачки. Она вообще очень сдержанная, даже в движениях – такое впечатление, словно наперед продумывает каждый свой шаг, чтобы лишний раз не повториться. Девочка завороженно наблюдает, как бабушка Шушик открывает дверцы навесного шкафчика, поднимается на цыпочки, тянется за коробочками со специями. Молотая корица. Лимонные корочки. Ваниль. Палочки гвоздики. Летний сквозняк колышет простенькие шторы на кухонных окнах, тихо позвякивают кольца на металлическом карнизе. Как только в большой эмалированной кастрюле начинает булькать сироп, бабушка кидает туда очищенные от сердцевины яблочные дольки. Следом отправляются малина со смородиной. В самом конце – лимонные корочки, корица и ваниль. Довести до кипения – загасить огонь. Всё.

- Нужно, чтобы все было идеально чистым – и банки, и крышки. Тогда с

компотом ничего не случится, и он простоит в погребе до зимы.

– А если не чистое? Что тогда?

– Тогда компот прокиснет, крышки вздуются и полетят. Вся работа насмарку.

– А что такое «идеально»?

– Совершенно. Превосходно, – бабушка Шушик ловит растерянный взгляд Девочки, спохватывается, – непонятно объясняю?

– Ну да.

– Сейчас найду объяснение проще. Идеально – это лучше не бывает. Теперь понятно?

– Теперь понятно, – кивает Девочка.

Жено размешивает горячий компот большой поварешкой – чтобы равномерно распределить гущу, и заливает в банки по самое горлышко. Бабушка Шушик кидает в каждую банку по две палочки гвоздики, ошпаривает металлическую крышку кипятком и тут же накрывает ею горлышко банки. Крышки горячие, поэтому она ловко цепляет их за край вилкой. Накрыв банку, щелкает кончиком пальца по крышке.

– Чтобы плотно легла, – поясняет Девочке.

В этих краях азам кулинарии испокон века обучают с раннего детства – ненавязчиво, словно мимоходом раскрывая кухонные хитрости. Дети все

схватывают на лету, схватывают – и, казалось, мгновенно забывают. Но потом, когда наступает время, каким-то непостижимым образом, яркими картинками, из памяти выплывают удивительные знания – о вкусе приправ, о надменной пахучести сушеных трав, о верном количестве соли, добавляемой в обед, – четыре щепоти, и ни одной больше!

Жено быстро убирает со стола все лишнее – кухонное полотенце, миску из-под крышек, эмалированную кастрюлю. Бабушка Шушик тем временем берется за самое ответственное – закатывание банок. Накрывает закатывающей машинкой крышку, крепко давит на нее левой рукой и крутит по часовой стрелке ручку. Закатка, понемногу сужая диаметр вращения, зажимает крышку вокруг горлышка банки. Жено, обмотав руки кухонным полотенцем – чтобы не ошпариться, подхватывает готовые банки и укладывает их на пол – остывать. Скоро под стеной выстраивается батарея из лежащих на боку банок. Солнечный зайчик лихорадочно мечется по ним, бликуя золотом на вспотевших стеклянных боках.

Девочка следит за работой бабушки и тети как за театральным действием. Они двигаются так слаженно и споро, словно не работают, а развлекаются. Если бы не напряжение на лицах, можно подумать, что они исполняют какой-то простой и привычный ритуальный танец, и все движения в этом незамысловатом танце даются им с чрезвычайной легкостью.

Когда компот уже закатан, стол к обеду накрыт, а на плите «доходит» стручковая фасоль, Жено уходит в погреб – за сыром.

– Пойдем со мной! – зовет она Девочку.

– Нет, я лучше в окно понаблюдаю.

И девочка ныряет за ситцевые шторы. За шторами прохладно и тихо. Если выглянуть в окно – весь двор лежит как на ладони: слева – большой фруктовый сад, справа – прорубленная в скале «ступенька», за полвека густо проросшая колючим кустарником дикой сливы. Плоды сливы мелкие, терпкие, твердые – не раскусить, зато отдающие щавелевой кислинкой молодые листья – любимое лакомство домашней живности.

Со скрипом распахивается калитка, Боцман выскакивает из конуры, но, увидев деда Арама, тут же принимается радостно плясать хвостом. Девочка, прижавшись лбом к оконному стеклу, наблюдает за мужем бабушки Шушик. Дед Арам высокий, плотный, смуглый и совсем лысый, с крупными мясистыми ушами и тонкой щеточкой усов под носом.

– Кязим? Ай Кязим! – раздается скрипучий голос Анико – она вынырнула из-за живой изгороди, словно все это время в нетерпении ждала появления соседа. – Ты когда забор в порядок приведешь? Смотри, совсем на боку лежит.

– А толку его чинить? От первого же урагана обратно повалится, – откликается дед Арам.

– Ну и что? На то и забор, чтобы валиться. А ты поднимай! – не унимается старая Анико.

– Бабушка Шушик, – выглядывает из-за шторы Девочка, – а почему деда Арама все зовут Кязимом? И даже ты его так зовешь?

– Он в детстве сильно болел, был при смерти, – отзывается бабушка. – А в народе есть поверье: хочешь обмануть смерть – назови умирающего ребенка именем врага своего. Поэтому дома стали звать его Кязимом. И болезнь отступила.

– Именем врага своего, – повторяет Девочка, принаравливаясь к неприятному слову так и эдак. Над тарелочкой с недоеденными ягодами, жужжа, летает пчела. Девочка не боится пчел. Они умные и никогда без причины не жалят. Если не дергаться и не размахивать руками, пчела повернется вокруг тебя, а потом улетит прочь – собирать сладкую пыльцу.

– Пап, ты как раз к обеду! – раздается голос Жено. Через секунду она появляется на лестнице, ведущей на террасу. В одной руке – тарелочка с прохладной от погребной стыни головкой брынзы, в другой – миска с помидорами. Девочка зажмуривается – если принюхаться к плодоножке помидора, можно учуять запах спелой мясистой плоти и напитавшейся солнечной лаской земли.

– Значит, Кязим – это имя врага? А кто наш враг? – спрашивает она у бабушки.

Шушик поднимает крышку сковороды, пробует фасоль.

– Ну вот и готов обед. – Она выключает плиту, щедро посыпает фасоль измельченным укропом. – Закрывать сковороду крышкой нельзя. Иначе зелень потемнеет. На вкусе это не отразится, но будет некрасиво. А нам нужно, чтобы еда была красивой. Так что пусть фасоль постоит немного с открытой крышкой.

Девочке сейчас не до кулинарных премудростей, она нетерпеливо отмахивается, словно отгораживаясь от лишних слов, – боится упустить мысль.

– Так кто наш враг? – повторяет она.

Бабушка Шушик отводит глаза:

– Никто. Теперь уже никто. А имя у деда турецкое.

Девочка молча оборачивается к окну. Взрослые очень наивные. Они думают, что дети не умеют читать между строк. Они думают, что дети не чувствуют, когда им не договаривают. «Именем врага своего, – повторяет она про себя, – именем врага своего».

– Позови Кязима, пора есть, – просит бабушка Шушик.

Девочка нарочито шумно распахивает окно, впуская в дом жаркий летний полдень, настойчивое пение цикад и журчание далекой, пенной речки. Дед Арам задумчиво ходит вокруг покосившегося забора. Закрепить его можно, но это до первого ливня со шквальным ветром. Случись такой ветрище – и забор снова опрокинется набок. И будет лежать, обиженно свесив губу.

Девочка высовывается далеко в окно – Боцман раздражается встревоженным лаем, рвется к лестнице, конура накреняется, еще немного – и она опрокинется, подминая под себя тяжелую цепь...

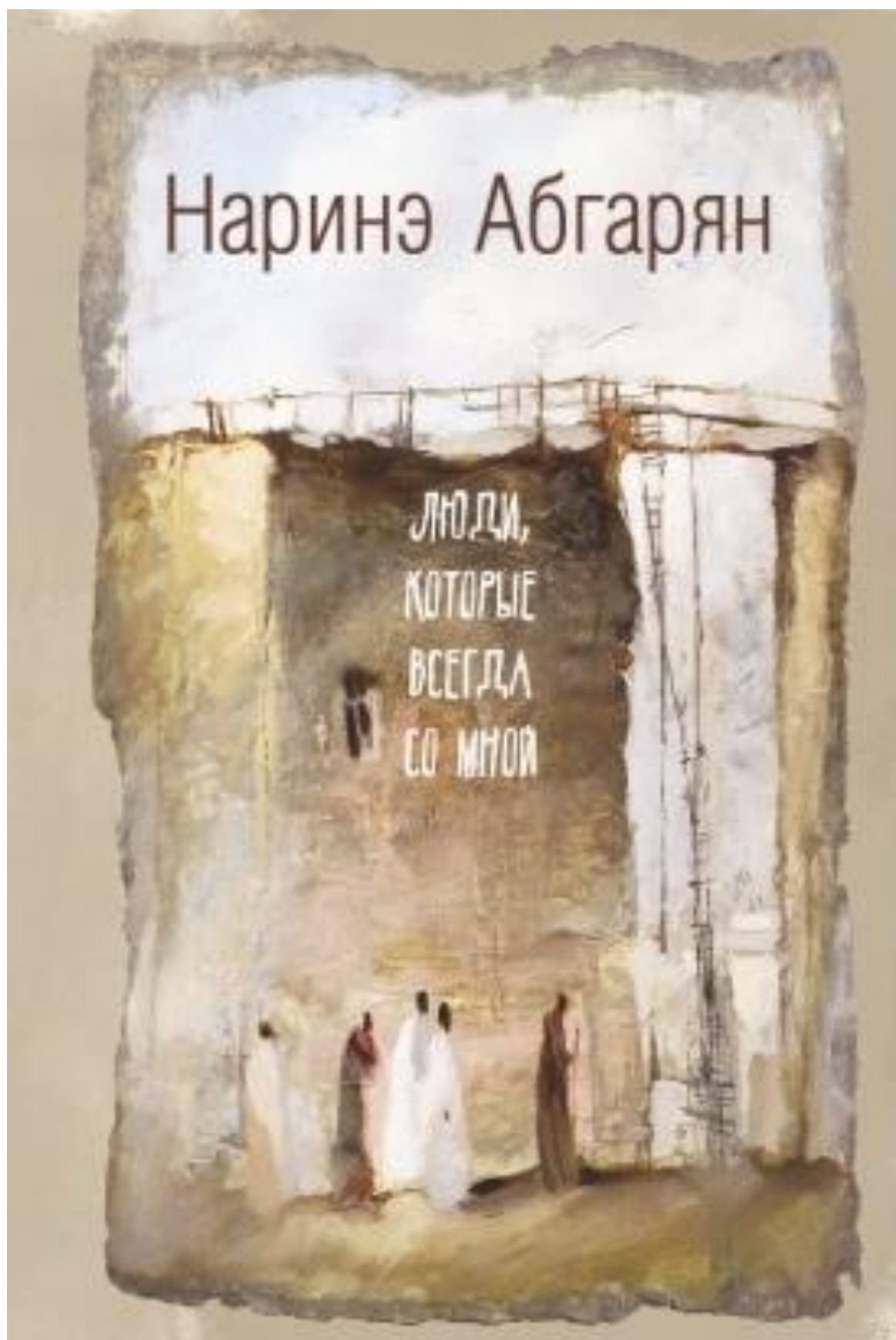
– Ты что творишь? – хватает ее за плечи бабушка Шушик. – Что ты творишь?

– Дед Арам! – Девочка цепляется руками за под-оконник, чтобы ее не смогли оттащить от окна. – Дед Арам!!!

Дед Арам оборачивается, встревоженно высматривает, кто его зовет. Делает резкое движение рукой – отойди от окна!

– Дед Арам! – задыхается Девочка. – Ты уже большой и старый. Ты уже давно выздоровел! Зачем тебя называть именем врага твоего?!

ПРÍЛОЖА 2: ТITULNÍ STRANA KNIHY

ANOTACE

Tématem této diplomové práce je Překlad prózy současného ruského autora. Práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola je věnována autorce překládaného románu, jejímu životu, kariéře a literární tvorbě. Druhá kapitola je věnována samotnému románu. Třetí kapitola je věnována ruské aplikaci ЛитРес pro čtení elektronických knih. Ve čtvrté kapitole jsou přeloženy dvě námi vybrané kapitoly a v páté kapitole se nachází translatologický komentář k překladu, ve kterém jsou uvedena problematická a zajímavá místa, se kterými jsme se během překládání setkali. Součástí práce jsou dvě přílohy. V první příloze je vložen originální text překládaného románu a ve druhé titulní strana knihy.

ANNOTATION

The topic of this diploma thesis is Annotated translation of the prose of a contemporary Russian author. The thesis is divided into five chapters. The first chapter is devoted to the author of the translated novel, her life, career and literary work. The second chapter is devoted to the novel itself. The third chapter is devoted to the Russian application LitRes for reading e-books. The fourth chapter translates two chapters selected by us, and in the fifth chapter there is a translational commentary on the translation, which we list the problematic and interesting point we encountered during the translation process. The thesis includes two attachments. The first attachments contain the original text of the translated novel and the second contains the title page of the book.